

ODKRIVANJE SVETA

Kvalitativnega raziskovanja

Urša Lamut & Erika Džajić Uršič

ODKRIVANJE SVETA KVALITATIVNEGA RAZISKOVANJA

Učno gradivo (visokošolski praktikum)

Urša Lamut in Erika Džajič Uršič

Copyright © 2026 Lamut, Urša; Džajić Uršič, Erika.

ISBN (EPUB): 978-1-909736-34-4

Published by
Vega Press, Ltd,
Whirral, United Kingdom

Open Access Publication

This publication is available in Open Access under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

You are free to share, copy, distribute, transmit, adapt, and build upon this work for any purpose, including commercial use, provided that appropriate credit is given to the author, a link to the license is provided, and any changes made are indicated.

To view a copy of this licence, visit: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

The author has made every reasonable effort to ensure the accuracy of the information contained in this publication. However, the author and publisher assume no responsibility for errors, omissions, or any consequences arising from the use of the information contained herein.

The views and opinions expressed in this publication are those of the author and do not necessarily reflect the views of any affiliated institution.

Peer review: dr. Saša Terseglav in dr. Alenka Pandiloska Jurak

First published in 2026.

ODKRIVANJE SVETA KVALITATIVNEGA RAZISKOVANJA

Učno gradivo (visokošolski praktikum)

Urša Lamut in Erika Džajič Uršič

KAZALO

PREDGOVOR	8
PRIPOROČLJIVA LITERATURA	10
RAZUMEVANJE KVALITATIVNEGA RAZISKOVANJA	13
Pomeni razumeti kaj je paradigma.....	13
Zgodovina razvoja kvalitativne paradigme	14
Dve plati družbene realnosti	17
Prednosti in omejitve kvalitativnega raziskovanja	21
Zakaj sploh uporabiti kvalitativno raziskovanje?.....	23
TEORETIČNA OZADJA	25
Glavni teoretični pristopi	25
Interpretativizem	26
Konstruktivizem	28
Fenomenologija	29
Hermenevtika	31
Simbolni interakcionizem.....	32
Vloga raziskovalca v kvalitativnem raziskovanju	36
Raziskovalec kot nosilec paradigme	36
Raziskovalec kot »kamera«	38
Raziskovalec kot refleksiven interpret.....	39
Raziskovalec kot etični varuh	41
Raziskovalec kot soustvarjalec pomena	41
Merske karakteristike v kvalitativnem raziskovanju	43
Veljavnost – transparentnost	44
Zanesljivost – skladnost	45
Objektivnost – refleksivnost in kredibilnost.....	47
Občutljivost.....	49
FAZE KVALITATIVNEGA RAZISKOVANJA	50
Predempirična faza raziskovanja.....	51
Slutnja kot izhodišče raziskovanja.....	52
Oblikovanje in definiranje raziskovalne teme	53
Kritični pregled literature	54
Kriteriji za ocenjevanje ustreznosti raziskovalne teme.....	57
Pomen raziskovalnega problema	60
Raziskovalna vprašanja	61
Raziskovalni cilji	63

Empirična faza raziskovanja	64
Načrt raziskave	65
Metode raziskovanja	67
Metoda pogovora – intervju	67
Vrste intervjujev	69
Fokusna skupina.....	71
Priprava na intervju ali fokusno skupino	75
Značilnosti kakovostnih vprašanj	76
Pristopi k pripravi protokola intervjuja.....	78
VAK test v kvalitativnem raziskovanju	86
Tehnike vodenja pogovora	90
Metoda opazovanja	92
Klasifikacija opazovanja.....	94
Načrtovanje opazovanja.....	96
Beležke in zapisovanje podatkov.....	97
Prednosti in omejitve opazovanja	99
Povezava med opazovanjem in intervjuvanjem	100
Analiza dokumentov	102
Vrste dokumentov.....	103
Kriteriji izbire dokumentov.....	104
Prednosti in omejitve analize dokumentov.....	107
Vloga raziskovalca pri analizi dokumentov.....	108
Vzorčenje v kvalitativnem raziskovanju.....	109
Strategije vzorčenja v kvalitativnem raziskovanju	110
Namensko vzorčenje	110
Teoretično vzorčenje	111
Vzorčenje snežne kepe.....	112
Vzorčenje z maksimalno variacijo	113
Vzorčenje ekstremnih oziroma mejnih primerov	114
Priložnostno vzorčenje	115
Kvotno vzorčenje.....	116
Samoizbirno oziroma praktično vzorčenje	117
Homogeno vzorčenje	118
Heterogeno oziroma raznoliko vzorčenje.....	119
Vzorčenje na osnovi primera.....	120
Druge oblike namenskega vzorčenja.....	121

Proces vzorčenja v kvalitativnem raziskovanju.....	124
Motivacijsko pismo kot orodje pri vzorčenju	125
Analiza kvalitativnih podatkov	128
Obvladovanje podatkov v kvalitativni vsebinski analizi.....	129
Urejanje gradiva – prva faza analize.....	131
Določitev enot kodiranja -druga faza analize	133
Odprto kodiranje – tretja faza analize	135
Pomen izbora in definiranja ključnih kategorij – četrta faza analize	140
Odnosno kodiranje (axial coding) – peta faza analize	141
Paradigmatski model – šesta faza analize	144
Interpretacija podatkov v kvalitativni raziskavi	145
Koraki pri oblikovanju interpretacije na podlagi kategorij, pojmov in odnosov	146
ETIKA V KVALITATIVNEM RAZISKOVANJU	151
Etična načela raziskovanja.....	153
Neetična načela v kvalitativnem raziskovanju.....	158
LITERATURA IN VIRI.....	160

KAZALO SLIK

Slika 1: Proces kvalitativnega raziskovanja.....	51
Slika 2: Splošen prikaz paradigatskega modela.....	145

KAZALO TABEL

Tabela 1: Razlike med kvalitativno in kvantitativno raziskavo	19
Tabela 2: katero od predstavljenih teoretičnih izhodišč vam je najbližje in zakaj. Kateri pristop najbolje nagovarja vaš način razumevanja družbene realnosti? Bi bilo smiselno, da pri proučevanju vašega raziskovalnega problema uporabite kombinacijo več pristopov	35
Tabela 3: Pregled strategij vzorčenja.....	123
Tabela 4: Raziskovalni dnevnik.....	132
Tabela 5: Primer odnosne tabele	143

PREDGOVOR

Pred vami je učbenik, ki ni namenjena le branju, temveč aktivnemu doživljanju in raziskovanju. Ni zamišljen kot kup zapiskov, ampak kot vaš učni sopotnik – nekaj, kar vas spodbuja k razmišljanju, k povezovanju teorije s prakso in k oblikovanju lastnega raziskovalnega sloga. V študij stopite odprto, z radovednostjo in pripravljenostjo, predvsem pa si vzemite čas za premislek o svojem raziskovalnem procesu.

Zastavili smo si dva ključna cilja. Prvi je, da se seznanite in izkusite vse faze kvalitativnega raziskovanja. To pomeni, da boste postopoma in samostojno oblikovali lastno raziskovalno nalogo. Najvišja stopnja učenja je uporabnost znanja – torej zmožnost, da tisto, kar ste se naučili, prenesete v nove situacije. Faktografsko znanje nas pogosto ne doseže v globini, saj ostane na ravni podatkov brez izkušnje. Ko pa znanje uporabimo v praksi, ga preoblikujemo v izkušnjo in mu damo konkreten smisel. Na tej poti bodo vaši najboljši učitelji prav vaši spodrsaljaji. Če boste znali iz njih potegniti nauke, vas bodo oblikovali v premišljene in občutljive kvalitativne raziskovalce. Drugi cilj pa je, da vas kvalitativni pristop k raziskovanju družbenih situacij navduši do te mere, da postane del vašega razmišljanja in delovanja – ne le v študiju, temveč tudi v vsakdanjem življenju in profesionalni poti.

Poskušajte nova spoznanja povezovati z lastnimi življenjskimi ali študijskimi primeri. Znanje postane dragoceno šele, ko ga znate umestiti v svoj kontekst. Prav tako ne bojte se (samo)spraševati. Vsako vprašanje, pa naj bo še tako majhno, je priložnost za učenje in poglobitev razumevanja.

Učbenik je zasnovana tako, da vas vodi postopoma. Najprej boste srečali temeljna teoretična poglavja, ki vam omogočajo razumevanje osnovnih pojmov, filozofskih izhodišč in ciljev kvalitativne metodologije. Tukaj si vzemite čas, saj boste s tem znanjem lažje gradili most do praktičnih pristopov. V nadaljevanju sledijo konkretni primeri in metode. Poskušajte se vživeti v razmišljanje raziskovalca in si zastavljati vprašanja: zakaj je bila izbrana določena metoda, kaj omogoča in kakšne prednosti ali omejitve prinaša. Zelo pomemben del vašega raziskovalnega procesa bo tudi razvijanje sposobnosti argumentiranja. Ne zadošča, da metodo izberete – znati morate razložiti, zakaj je bila vaša izbira smiselna in utemeljena. Ob koncu vsake raziskovalne naloge pa vas čaka še samoevalvacija. To ni priznanje napak, ampak dragocena priložnost, da premislite, kaj ste se naučili, kje bi danes ravnali drugače in kateri trenutki so vam prinesli tisto značilno raziskovalno razsvetljenje – vaš »AHA trenutek«.

Pri učenju in raziskovanju vam bo v veliko pomoč dobra organizacija časa. Zapišite si vse svoje obveznosti v tedenski ali mesečni koledar, vanj vključite tako študijske in delovne zadolžitve kot tudi družinske trenutke in čas za počitek. Le tako boste dobili realno sliko časa, ki ga lahko posvetite raziskavi.

Ne odlašajte, kajti sprotno delo vas bo varovalo pred stresom in paniko tik pred izpitom. Lažje je vsak dan nameniti nekaj minut preišljenemu delu kot pa zadnje dni hiteti brez jasne smeri. Razmišljajte tudi dolgoročno. Vaše seminarske naloge niso le ocene – lahko postanejo temelj za zaključne naloge in raziskave v prihodnosti. Če boste teme izbirali preišljeno, si boste olajšali delo in prihranili veliko časa.

Pomemben del raziskovalnega procesa je pisanje. Pisanje ni le formalnost, ampak vaja, ki krepi vašo sposobnost razmišljanja, argumentiranja in strukturiranja idej. Vsaka seminarska naloga je korak naprej v razumevanju vaše stroke in priprava na večje izzive, kot je zaključno delo ali celo raziskovalno udejstvovanje v prihodnosti. Pri tem se lahko oprete na Bloomovo taksonomijo učnih ciljev, ki ponuja orodje za razumevanje učnega procesa. Na prvi stopnji gre za pomnjenje – zapomniti si pojme in definicije. Naslednja stopnja je razumevanje, ki pomeni, da znate pojasniti pomen in povzeti vsebino. Tretja stopnja je uporaba – ko teorijo uporabite v praksi. Četrta stopnja je analiza, kjer prepoznate povezave, odnose in strukture. Nato sledi vrednotenje, ko presojate ustreznost in kritično ocenjujete različne možnosti. Na najvišji stopnji je ustvarjanje – sposobnost oblikovanja novih idej, sintez in rešitev. Tudi ta učbenik vas bo vodil skozi te ravni: od pomnjenja in razumevanja proti analizi in vrednotenju, dokler ne boste sami sposobni ustvarjati novih raziskovalnih pristopov.

»Vzemite si čas, odprite misli in srce za nova spoznanja ter bodite pripravljeni na aktivno raziskovanje. Naj bo ta učbenik vaš sopotnik, ki vas vodi, vas spodbuja k vprašanju in vas pripravlja na samostojno raziskovalno delo.«

Urša & Erika

PRIPOROČLJIVA LITERATURA

Obvezne literature pri tem predmetu ni. Namenoma ni določen en sam učbenik, saj kvalitativno raziskovanje ne pozna ene same poti, enega pravilnega načina ali univerzalne resnice. Na voljo so le priporočila, ki vam bodo pomagala bolje razumeti metodologijo in raziskovalne pristope.

Vsaka knjiga, ki je vključena na seznam, prinaša svoj pogled, slog in globino razlage. Nekateri avtorji pišejo zelo sistematično in pregledno, drugi poudarjajo analitične postopke, tretji pa ponujajo bogate primere iz prakse. Prav zato je pomembno, da si **sami izberete vire**, ki vam najbolj ustrezajo glede na vaš način učenja, vaša raziskovalna vprašanja in področje, ki ga raziskujete. Če iščete jasne razlage osnovnih korakov raziskovanja, je smiselno poseči po priročniku, ki to preprosto pojasni. Če pa vas zanima analiza, kodiranje in delo s podatki, boste raje segli po literaturi, ki podrobneje razčlenjuje ta proces.

S tem pristopom boste razvijali tudi eno izmed ključnih raziskovalnih spretnosti: **kritično presojo virov**. Dober raziskovalec ne sledi slepo eni avtoriteti, temveč zna primerjati različne pristope, jih ovrednotiti in iz njih izbrati tistega, ki mu najbolj pomaga. To je tudi pot k razvoju lastnega raziskovalnega sloga.

V nadaljevanju so navedeni nekateri kakovostni viri, ki jih priporočam kot pomoč pri razumevanju kvalitativne metodologije:

Aurini, Janice, Heath, Melanie in Howells, Stephanie (2024). *The How To of Qualitative Research*. London: SAGE Publications.

Priročnik z veliko praktičnimi primeri in navodili, ki je pisan na kožo začetnikom.

Creswell, John Ward in Poth, Cheryl N. (2024). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. London: SAGE Publications.

Klasično delo, ki sistematično predstavi pet glavnih pristopov h kvalitativnemu raziskovanju; primerno za vse, ki želijo celovit pregled metod.

Cyr, Jennifer in Goodman, Sara Wallace (ur.) (2024). *Doing Good Qualitative Research*. Oxford: Oxford University Press.

Zbornik, ki združuje poglede različnih avtorjev in ponuja sodoben vpogled v dobre raziskovalne prakse.

Kumar, Ranjit (2018). *Research Methodology: A Step-by-Step Guide for Beginners*. London: SAGE Publications.

Jasno napisana knjiga, ki vodi skozi korake raziskovanja; posebej primerna za začetnike in tiste, ki iščejo preprosto razlago.

Lamut, Urša in Macur, Mirna (2012). *Metodologija družboslovnega raziskovanja: od zasnove do izvedbe*. Ljubljana: Vega.

Poljudno napisana knjiga, zasnovana kot ABC-vodnik za začetnike; enostaven uvod v raziskovalne postopke.

Marshall, Catherine, Rossman, Gretchen B. in Blanco, Gerardo (2021). *Designing Qualitative Research*. London: SAGE Publications.

Osredotoča se na načrtovanje kvalitativnih raziskav in ponuja jasne napotke, kako oblikovati raziskovalni dizajn.

Mesec, Blaž (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Pionirsko delo v slovenskem prostoru. Čeprav nastalo pred razmahom digitalnih orodij, še vedno nudi trden temelj razumevanja kvalitativnih metod.

Punch, F. K. (2016). *Developing Effective Research Proposals*. London: SAGE Publications.

Sistematičen priročnik za pripravo raziskovalnih predlogov; uporaben pri seminarskih nalogah in diplomskih delih.

Ravitch, Sharon M. in Carl, Nicole Mittenfelner (2024). *Qualitative Research: Bridging the Conceptual, Theoretical, and Methodological*. London: SAGE Publications.

Povezuje teoretična izhodišča s praktičnimi raziskovalnimi koraki; most med abstraktnim in konkretnim.

Saldaña, Johnny (2024). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. London: SAGE Publications.

Temeljno delo za razumevanje kodiranja in analize podatkov; nepogrešljiv pripomoček pri praktični analizi intervjujev in drugih virov.

Saunders, Mark, Lewis, Philip in Thornhill, Adrian (2019). *Research Methods for Business Students*. Harlow: Pearson Education Limited.

»Metodološka biblija«, ki celovito pokriva raziskovalne pristope; priporočljiva tudi za vse, ki načrtujejo magistrski študij.

Small, Mario Luis in Calarco, Jessica McCrory (2022). *Qualitative Literacy: A Guide to Evaluating Ethnographic and Interview Research*. Oakland: University of California Press.

Osredotoča se na kritično presojo kvalitativnih raziskav; dragocena za razvijanje sposobnosti vrednotenja kakovosti.

Vanover, Charles F., Mihás, Paul A. in Saldaña, Johnny (ur.) (2021). *Analyzing and Interpreting Qualitative Research: After the Interview*. London: SAGE Publications.

Zbornik, ki nudi različne pristope k analizi po opravljenih intervjujih; bogat z metodološkimi vpogledi.

Literatura, ki je tukaj navedena, ni obvezna in ne predstavlja dokončnega seznama. Je le vodnik, ki vam ponuja različne poti do razumevanja kvalitativnega raziskovanja. Izbor virov naj bo vaš osebni raziskovalni proces: posezite po tistem, kar vas pritegne, kar razumete in kar lahko uporabite pri svojem delu. Prav v tej izbiri se skriva priložnost za rast – saj se boste že pri branju literature učili kritične presoje, samostojnega odločanja in povezovanja različnih perspektiv. Naj vas viri, ki jih izberete, ne obremenijo, temveč navdihujejo, da boste korak za korakom gradili lastno raziskovalno pot.

RAZUMEVANJE KVALITATIVNEGA RAZISKOVANJA

Pomeni razumeti kaj je paradigma

Ko vstopimo v svet raziskovanja, hitro naletimo na izraz *paradigma*. Gre za temeljni pojem, ki ga lahko razumemo kot širši okvir mišljenja, skozi katerega raziskovalci gledamo na svet. Paradigma je kot »naočnik«, ki določa, kaj opazimo, katera vprašanja si zastavljamo in kako jih poskušamo razložiti.

V znanosti paradigma pomeni skupek prepričanj, vrednot in metodoloških usmeritev, ki jih raziskovalna skupnost deli. Ni zgolj abstraktna teorija, temveč dogovor o tem, kaj šteje kot veljavno znanstveno znanje in kateri načini raziskovanja so sprejemljivi. Prav ta skupni okvir oblikuje »naočnik« raziskovalne skupnosti – lečo, skozi katero znanstveniki zrejo v družbeni svet, ga preučujejo in razlagajo pojave. Paradigma tako ni nekaj zunanjega, ampak je način gledanja, ki določa, kaj bo raziskovalec sploh opazil, katera vprašanja bo postavil in kakšne odgovore bo štel za smiselne.

Thomas Kuhn je v svojem delu *The Structure of Scientific Revolutions* (1997) opredelil paradigmo kot »prevladujoč vzorec mišljenja«, ki vodi raziskovalce pri njihovem delu in ki določa, kaj znanstvena skupnost šteje za veljavno znanje. Po njegovem mnenju se znanost ne razvija le postopoma, ampak doživlja tudi »paradigmatske premike« – trenutke, ko stari okvir ne zadošča več in ga nadomesti novi način razumevanja. Tako kot je Kopernik s heliocentričnim modelom spremenil razumevanje vesolja, ali kot je kvantna fizika predrugačila razumevanje materije, tudi v družboslovju paradigme usmerjajo, kako razumemo družbene pojave.

Paradigmo pa lahko ponazorimo tudi na ravni posameznika. Ko rečemo za nekoga, da je »težak človek« – vedno kritičen, negativen, poln nezaupanja – v resnici govorimo o njegovi paradigmi. Njegova notranja prepričanja, vrednote in stališča, pogosto nezavedna, oblikujejo način, kako skozi svoj naočnik vidi svet. Če v sebi nosi veliko žalosti, jeze ali obsojanja, to projicira navzven. Tak človek realnost interpretira kot nekaj groznega: prepričan je, da je svet pokvarjen, poln krivic in laži. Tudi kadar ima svetle trenutke, ostaja njegov osnovni pogled zaznamovan s tem notranjim okvirjem. Paradigma je torej notranji filter, skozi katerega gledamo resničnost – nekaj, česar se morda ne zavedamo, a kljub temu usmerja naše odzive.

Podobno lahko paradigmo ponazorimo s preprostim primerom rože. Ena sama roža bo različnim ljudem pomenila nekaj drugega: nekdo jo bo videl kot lepo, drugi bo ocenil, da je asimetrična, tretjega bo zanimalo, koliko časa bo zdržala sveža, četrti bo raziskoval, kakšna je njena tekstura in vonj. Čeprav gledamo isti predmet, vsakdo nanj projicira svoj notranji svet – vrednote, estetske preference, občutke. Realnost je ena, toda interpretacij je toliko, kolikor je opazovalcev. In prav to je srčika kvalitativne

paradigme: svet ni objektivni in enoznačen, ampak je prežet z interpretacijami (notranjim naočnikom) posameznikov, ki ga živijo.

Ko to prenesemo na raziskovanje, vidimo, da paradigma ni le osebni pogled na svet, temveč tudi kolektivni okvir, ki določa, kako razumemo družbo in kako jo raziskujemo. Kvalitativna paradigma izhaja iz prepričanja, da realnosti ne moremo raziskovati na enak način, kot to počne naravoslovje z merjenjem in enačbami. Družbeni svet ni zgolj skupek objektivnih dejstev, temveč prostor pomenov, odnosov in interpretacij. Če bi ga poskušali raziskovati zgolj z merjenjem, bi spregledali njegovo bistvo.

Zato je v zgodovini družboslovja nastopil trenutek, ko se je ob kvantitativni paradigmi začela oblikovati nova – kvalitativna. Raziskovalci so spoznali, da obstoječi načini ne zadoščajo za razumevanje celotne kompleksnosti družbenih pojavov. Tako se je razvila paradigma, ki priznava subjektivnost, pomen konteksta in aktivno vlogo raziskovalca, ki je vedno del raziskovalnega procesa.

Paradigma je torej več kot teorija ali metoda. Je notranji kompas, ki določa, kaj raziskovalec sploh šteje za pomembno, kako razume družbeni svet in kako gradi svoje znanje o njem.

Zgodovina razvoja kvalitativne paradigme

Dolgo časa je bila v družboslovju prevladujoča kvantitativna paradigma. Več stoletij je veljalo, da je edino veljavno in zanesljivo znanstveno raziskovanje tisto, ki temelji na merjenju, številkah in zakonitostih, podobno kot v naravoslovnih znanostih. Ta pogled je v 19. stoletju utemeljil Auguste Comte, ki velja za očeta pozitivizma. Prepričan je bil, da lahko družbo raziskujemo na enak način kot fiziki raziskujejo naravne pojave: z natančnim opazovanjem, zbiranjem podatkov, njihovim primerjanjem in iskanjem vzorcev, iz katerih bi nekoč lahko oblikovali »zakone družbe«.

 Izraz paradigma izhaja iz grške besede paradeigma, kar pomeni vzorec oziroma način gledanja na svet. Paradigme so temelj prakse znanosti: usmerjajo raziskovalca k metodam, ki se zdijo primerne glede na naravo pojava, in določajo, kaj se šteje kot znanstveno veljavno. Paradigmo lahko zato razumemo kot sklop prepričanj, vrednot in stališč – bodisi posameznika bodisi celotne raziskovalne skupnosti. Kot poudarja Kuhn (1997), paradigme oblikujejo filozofski in pojmovni okvir, v katerem raziskovalci razmišljajo in delujejo, ter jim omogočajo, da govorijo isti »znanstveni jezik«

Paradigma, ki jo je predlagal Comte, je družbeni svet obravnavala kot objektivni: kot nekaj zunanega in neodvisnega od raziskovalca. Naloga znanstvenika je bila, da se postavi izven raziskovanega polja, da zgolj zbira podatke in ostane nevpleten. Tako kot je fiziku vseeno, kaj si misli o gibanju planeta, naj bi bilo tudi družboslovcu vseeno, kaj si misli o vedenju ljudi – pomembno je bilo zgolj merjenje in iskanje

ponavljajočih se zakonitosti. To paradigmo lahko ponazorimo tudi z današnjim primerom: anketo lahko razdelimo prek spleta, medtem ko raziskovalec sedi doma in se z ljudmi, ki odgovarjajo, sploh ne sreča.

Comte je svojo idejo utemeljil na veri, da obstaja realnost, ki jo usmerjajo stabilni naravni zakoni, neodvisna od človeka, in da jo je mogoče odkriti z natančnim opazovanjem ter z zbiranjem empiričnih podatkov. V tem je videl podobnost z naravoslovnimi znanostmi: tako kot lahko fizika z matematičnimi enačbami opiše gibanje teles, naj bi bilo mogoče odkriti tudi zakone, ki urejajo individualno in kolektivno delovanje ljudi. To je bilo izhodišče pozitivizma, ki je družboslovje usmeril v opisovanje in razlaganje empiričnih dejstev z namenom odkrivanja univerzalnih zakonov (Počkar in drugi 2009; Poštrak 2018).

Tak pristop je bil v znanosti dolgo časa samoumeven. Paradigma se je širila med fakultetami in raziskovalnimi institucijami ter postala temelj vsega, kar je veljalo za »pravo« družboslovno znanstveno delo. Vendar pa se je kmalu pokazalo, da obstajajo meje. Čeprav je kvantitativna paradigma uspešno pojasnjevala mnoge družbene pojave, je številne druge povsem izključevala: občutke, izkušnje, pomen odnosov, kulturne razlike in subjektivno doživljanje sveta.

Po drugi svetovni vojni so se začeli oglašati raziskovalci, ki so opozarjali: »Ne moremo vseh družbenih problemov raziskovati le s kvantitativnim pristopom. Preveč vprašanj ostaja brez odgovora, preveč fenomenov izpuščenih.« Ti znanstveniki so zagovarjali potrebo po novi paradigmi, ki bo priznala, da družbeni svet ni nekaj objektivno danega, temveč je vedno družbeno konstruiran in prežet s subjektivnimi pomeni.

Kritika pozitivizma je zadevala tri temeljna izhodiščna področja {Citation}.

Ontološko izhodišče kvalitativne paradigme izhaja iz domene, da realnost ni enotna, objektivna in enoznačna, ampak je vedno odprta za več interpretacij, torej je večplastna, subjektivna in družbeno konstruirana. Svet, v katerem živimo, ustvarjamo ljudje s svojimi interpretacijami in pomeni, ki jih pripisujemo dogodkom, odnosom in izkušnjam. Zato ne obstaja ena sama resnica, temveč več resničnosti, ki so odvisne od perspektive posameznika ali skupine.

Epistemološko izhodišče kvalitativne paradigme priznava, da raziskovalec in raziskovani nista ločena svetova. Med raziskovalcem in udeleženci raziskave poteka nenehna interakcija: raziskovalec s svojimi vprašanji, vrednotami in interpretacijami soustvarja raziskovalno situacijo. Znanje, ki nastaja, ni zgolj »odkritje« že obstoječega sveta, temveč rezultat skupnega procesa razumevanja.

Aksiološko izhodišče poudarja, da vrednote in stališča niso ovira ali »šum«, ki bi motil raziskovanje, temveč sestavni del raziskovalnega procesa. Tako raziskovalčeve vrednote kot vrednote udeležencev oblikujejo razumevanje in interpretacijo pojavov. Kvalitativni raziskovalec se zato ne trudi izključiti

vrednot, temveč jih ozaveš, reflektira in vključi v raziskovalno poročilo. Kvalitativna paradigma tako predstavlja način raziskovanja, ki v ospredje postavlja subjektivnost, pomen in izkušnjo. Namesto univerzalne resnice išče razumevanje različnih perspektiv in s tem prispeva k bolj celovitemu vpogledu v družbeni svet.

Ob tem je postalo jasno, da kvantitativni pristop kljub metodološki strogosti ni uspel zagotoviti trdnejše povezave med teorijo in prakso – spoznanja so ostajala abstraktna, daleč od živega sveta ljudi.

Postopoma se je tako začela uveljavljati kvalitativna paradigma, ki temelji na povsem drugačnih prepričanjih. V njenem središču je misel, da realnost ustvarjamo ljudje sami – s svojimi interpretacijami, prepričanji in delovanjem. Resničnost ni nespremenljiva, ampak dinamična in odvisna od konteksta. Raziskovalec v tem pristopu ni več nevpleten opazovalec od zunaj, temveč aktiven udeleženec, ki skupaj z drugimi soustvarja razumevanje sveta.

V Sloveniji se je kvalitativna metodologija začela resneje uveljavljati šele konec 20. stoletja. Pomembno delo je prispeval Mesec in Lamovec s knjigo *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu* (1998), ki je študentom in raziskovalcem ponudila prvo sistematično predstavitev tega pristopa v našem prostoru. Pravi razmah uporabe kvalitativnih metod pa je nastopil šele po letu 2006, ko so se začele vključevati v univerzitetne programe, raziskovalne projekte in tudi v prakso podjetij. Danes evropski projekti, naročniki raziskav in različne institucije vse pogosteje zahtevajo vključitev kvalitativnih metod, saj želijo ne le številke, temveč tudi razumevanje, kaj se dogaja in zakaj se dogaja.

Kvalitativna paradigma se je torej oblikovala kot odgovor na omejitve pozitivizma. Če je Comte verjel, da lahko o družbi pišemo zakonitosti podobno kot o gravitaciji, so kvalitativni raziskovalci pokazali, da družbenega sveta ne moremo zreducirati na enačbe. V njem ni le vzorcev vedenja, ampak tudi pomen, interpretacija in osebna izkušnja. Prav zato danes ob kvantitativnem pristopu obstaja enakovreden kvalitativni, ki raziskovalcu omogoča globlji vpogled v človekovo izkušnjo in družbeni kontekst.

Dve plati družbene realnosti

Raziskovalci se pogosto znajdejo pred vprašanjem, katero metodologijo izbrati – kvantitativno ali kvalitativno. Odločitev ni preprosta, saj pristopa temeljita na različnih paradigmatiskih izhodiščih in posledično na drugačnem razumevanju sveta, človeka in raziskovalnega procesa. Čeprav oba načina težita k znanstvenemu razumevanju, se razlikujeta v ciljih, logiki raziskovanja, vlogi raziskovalca in naravi zbranih podatkov.

1. Temeljna prepričanja

Kvantitativna metodologija izhaja iz prepričanja, da je svet zunaj nas objektivni in neodvisen od človeka. Raziskovalec je kot znanstvenik nevpleten opazovalec, ki se trudi ostati vrednotno nevtralen. Naloga znanosti je odkrivati splošne zakonitosti, ki veljajo ne glede na okoliščine. **Kvalitativna metodologija** pa svet razume kot družbeno konstruiran in subjektiven. To pomeni, da realnost ni enoznačna, ampak jo soustvarjajo ljudje skozi svoje interpretacije, izkušnje in odnose. Raziskovalec je tu del same raziskave – s svojim vprašanjem, držo in načinom poslušanja soustvarja pomen. Znanost je zato usmerjena v človeka in njegove interese.

 Kvantitativni raziskovalec bo pri proučevanju šolskega uspeha meril povprečne ocene, deleže opravljenih izpitov in statistične korelacije z drugimi dejavniki. Kvalitativnega raziskovalca pa bo zanimalo, kako učenci sami doživljajo šolo, kaj zanje pomeni uspeh in kako razlagajo svoje učne izkušnje.

 Odnos med obema metodologijama si lahko predstavljamo s prisposodobno: kvantitativna raziskovanja so podobna uradni medicini, kvalitativna pa alternativni. K uradni medicini se obrnemo za natančne diagnoze in preverjene postopke. Ko pa tam »zaškripa«, se lahko pojavi potreba po alternativnem pogledu, ki skuša razumeti človeka kot celoto.

2. Cilj raziskovanja

Kvantitativni raziskovalec želi **reducirati pojav na njegove sestavne dele**, da bi jih lahko meril in primerjal. V ospredju so vprašanja »koliko«, »kako pogosto«, »kakšna je povezava«. Kvalitativni raziskovalec pa si prizadeva **razumeti pojav v celoti** – ne le kaj se dogaja, temveč predvsem zakaj. Zanima ga ozadje, pomen in kontekst.

 Če bi proučevali pojav pitja alkohola med študenti, bi kvantitativna raziskava merila, koliko odstotkov študentov pije, koliko popitega alkohola povprečno zaužijejo in kako pogosto se opijajo. Kvalitativna

raziskava pa bi iskala odgovore, zakaj se nekateri študenti po alkoholu sprostitjo in postanejo »supermani«, drugi pa postanejo agresivni ali povsem otopijo.

3. Realnost raziskovanja in pomen prilagodljivosti

Kvalitativna metodologija zahteva veliko prilagodljivosti. Raziskovalec lahko skrbno načrtuje raziskavo, a ko stopi na teren, se pogosto pokaže realnost: intervjuvanec ni razpoložen, prostor ni primeren, instrument ne deluje tako, kot je bilo predvideno. V takih primerih se raziskovalec prilagodi – spremeni vprašanja, pristop ali celo vzorec.

Kakovost podatkov je zato močno odvisna od raziskovalca samega: od njegove sposobnosti poslušanja, zastavljanja pravih vprašanj, odzivanja na nelagodje sogovornika in ustvarjanja zaupanja. Dober kvalitativni raziskovalec zna opazovati tudi neverbalno komunikacijo, ton glasu, premore in neizrečene pomisleke.

 Dobro vajo predstavlja gledanje filma brez zvoka in podnapisov: sprva se zdi skoraj nemogoče, a sčasoma opazimo drobne izraze, kretnje in dinamično odnose, ki bi jih sicer spregledali. Podobno v raziskovanju: intervjuvanca imamo na voljo samo enkrat, brez »ponovnega predvajanja«. Zato je sposobnost zaznavanja v trenutku ključna.

4. Vzorčenje

Pri kvantitativnem raziskovanju je značilen **velik, naključen in reprezentativen vzorec**, ki omogoča posploševanje rezultatov na celotno populacijo. Kvalitativni raziskovalci pa uporabljajo **majhne, namensko izbrane vzorce**. Udeležence izberejo skrbno – ne zaradi njihove številčnosti, ampak zaradi različnosti izkušenj, ki jih lahko prinesejo.

 Če bi proučevali doživljanje rože, bi kvantitativno raziskovanje vključilo velik naključen vzorec in merilo, koliko ljudi rožo zazna kot lepo. Kvalitativno pa bi raziskovalec izbral otroka, odraslega, starostnika, alergika in pripadnika druge kulture, da bi razumel raznolike pomene, ki jih roža nosi.

5. Vloga raziskovalca

V kvantitativnem raziskovanju je raziskovalec **»neživi instrument«**, ki mora ohranjati razdaljo do preučevanega. Njegova naloga je natančno izvajanje meritev in ohranjanje objektivnosti. V kvalitativnem raziskovanju pa je raziskovalec **ključni instrument raziskave**. S svojim načinom

spraševanja, poslušanja in interpretacije soustvarja raziskovalni proces. Njegova osebnost, občutljivost in sposobnost vzpostavljanja zaupanja močno vplivajo na kakovost podatkov.

 Če raziskovalec med intervjujem zazna, da se intervjuvanec nelagodno počuti, se mora odzvati sočutno in vprašanje preusmeriti. Če pa vidi, da sogovornik zaživi, uporablja močne poudarke in hitro govori, je to znak, da se je dotaknil teme, ki jo ta dobro pozna.

6. Zbiranje in obdelava podatkov

Kvantitativne metode uporabljajo standardizirane instrumente: teste, lestvice, anketne vprašalnike. Podatki se obdelujejo deduktivno s statističnimi metodami. **Kvalitativne metode** pa vključujejo intervjuje, opazovanje, analizo dokumentov. Obdelava podatkov je induktivna: raziskovalec iz posameznih primerov postopoma gradi širšo sliko. Analiza je podobna sestavljanju puzzlov, kjer se posamezni odgovori povezujejo v smiselne celote.

7. Zaključki

Kvantitativne raziskave prinašajo **točne, številčne in natančne rezultate**, ki omogočajo posploševanje. Kvalitativne raziskave pa prinašajo **vsestranske, bogato opisne in celovite vpoglede**, ki odpirajo razumevanje pomena in konteksta.

Tabela 1: Razlike med kvalitativno in kvantitativno raziskavo

PARAMETRI	KVANTITATIVNA METODOLOGIJA	KVALITATIVNA METODOLOGIJA
TEMELJNA PREPRIČANJA	Svet je zunanji in objektivni. Raziskovalci/opazovalci so neodvisni Znanost je vrednotno nevtralna.	Svet je družbeno konstruiran in subjektiven. Raziskovalec/opazovalec je del tega kar opazuje. Znanost usmerja človeški interes.
RAZISKOVALCI BI SE MORALI	Osredotočiti na dejstva. Iskati vzročnost in temeljne zakone.	Osredotočiti na pomen. Poskušati razumeti kaj se dogaja in kako posamezniki interpretirajo svoj socialni svet.
CILJ RAZISKOVANJA	Reducirati fenomen na najenostavnejše elemente.	Gledati na celoto vsake situacije.
ZNAČILNOSTI OBLIKE NAČRTA RAZISKOVANJA	V naprej določeno in strukturirano.	Fleksibilna in razvijajoča se ter sproti nastajajoča.

VZOREC	Velik Naključen Reprezentativen	Majhen Nenaključen Namenski
VLOGA	»Neživi instrument«	Raziskovalec kot primarni inštrument
RAZISKOVALCA	Jasna distanca	Ključni del raziskave
TEHNIKE ZBIRANJA	Testi	Intervjuji
PODATKOV	Lestvice Anketni vprašalniki	Opazovanje Analiza dokumentov
NAČIN OBDELAVE	Deduktiven pristop	Induktiven pristop – izhajajoč iz raziskovalca
PODATKOV	Statistične metode	Analiza vsebine/vsebinska analiza
ZAKLJUČKI – INTERPRETACIJA	Točni, natančni, številčni	Vsestranski, celoviti, obsežni, bogato opisni

Če se vam zdi, da so razlike med kvantitativnim in kvalitativnim raziskovanjem še vedno nekoliko abstraktne, bo naslednja pravljica o kraljici in njeni sestri pomagala, da jih začutite in si jih lažje zapomnite.

V davnih časih je bilo neko kraljestvo, kjer je na prestolu sedela mogočna kraljica. Njena sestra dvojčica pa je imela skromnejšo, a prav tako pomembno vlogo – bila je zapisnikarica, ki je zvesto beležila vse, kar se je dogajalo v deželi.

Kraljica je v svoji razkošni dvorani dan za dnem sprejemala podanike. Eden je prinesel vrečo krompirja, drugi šop pšenice, tretji koš sliv. Sestra zapisnikarica je natančno zapisovala: »Lojze – deset kilogramov krompirja in kilogram pšenice. Martin – petnajst kilogramov sliv in koruza.« Kraljica je nato pogledala sezname in modro sklenila: »Naše kraljestvo je poljedelsko! Imamo malo živine, veliko pa krompirja in žit. To je gotovo zato, ker živimo v rodovitni nižini in ker nas obdaja blagodejno podnebje.« Tako je kraljica, sedeč na svojem prestolu, na podlagi števil gradila sliko o svojem kraljestvu.

A nekega dne se je zgodilo nekaj nenavadnega. Jože je namesto desetih kilogramov krompirja prinesel le pet, Martin pa namesto petnajstih kilogramov sliv le dva. Kraljica je osuplo vzkliknila: »Število podanikov narašča, a dajatve so vse manjše. Kaj se vendar dogaja v mojem kraljestvu?« Ker ni nikoli zapustila svojega prestola, ni mogla vedeti, zakaj se je stanje spremenilo.

Njena sestra zapisnikarica pa je medtem hodila po vaseh, poslušala zgodbe ljudi in si ogledovala polja. Tam je izvedela, da je kraljestvo prizadela huda suša in da so pridelek uničile toče. Spoznala je tudi, da se je prebivalstvo zaradi let obilja povečalo, zemljišča pa so se razdelila na manjše grunte, zato ljudje zdaj pridelujejo le še toliko, da preživijo svoje družine.

In prav v tem je bistvena razlika med sestrama. Kraljica, ki ostaja na prestolu in sklepa le na podlagi števil, predstavlja kvantitativni pristop – njen pogled je oddaljen, hladen in objektiv. Sestra zapisnikarica pa ponazarja kvalitativni pristop – hodi med ljudi, posluša njihove pripovedi in poskuša razumeti, zakaj se stvari dogajajo tako, kot se.

To je bistvo kvalitativne metodologije. Ne zadovolji se z vprašanjem, koliko se je nekaj zgodilo, ampak vedno išče odgovor na vprašanje, zakaj. Zakaj se nekdo na isto situacijo odzove z jezo, drugi pa z nasmehom? Kaj žene ljudi, da ravnajo tako, kot ravnajo? Kvalitativni raziskovalec se zato osredotoča na pomen, ki ga ima pojav za posameznika: kako ga ta doživlja, interpretira in kakšne izkušnje ga oblikujejo. Le na ta način lahko pridemo do celostnega razumevanja sveta, ki ga živimo in soustvarjamo.

Prednosti in omejitve kvalitativnega raziskovanja

Kvalitativno raziskovanje ima številne prednosti, zaradi katerih je danes nepogrešljivo v družboslovju in širše. Njegova temeljna moč je v tem, da ne išče zgolj odgovorov na vprašanje kaj se dogaja, temveč predvsem na vprašanje zakaj. Če nas kvantitativna raziskava obvesti, da se je nek pojav pojavil pri 30 odstotkih ljudi, nam kvalitativna raziskava pomaga razumeti, zakaj se je pojavil, kako ga ljudje doživljajo in kakšne posledice ima v njihovem življenju. Takšna poglobljenost omogoča raziskovalcu, da pridobi uvid v ozadja in pomene, ki se skrivajo za posameznimi dejanji.

Ena od velikih prednosti kvalitativne metodologije je njena sposobnost vključevanja marginalnih in težko dostopnih skupin. Antropologi so, na primer, dolga desetletja raziskovali plemena v odmaknjenih predelih sveta. Z življenjem med njimi so lahko spoznali njihove navade, vrednote in razloge za njihovo nomadsko gibanje, česar z anketnim vprašalnikom nikoli ne bi mogli doseči. Podoben pomen ima kvalitativna metoda tudi danes, denimo pri raziskovanju ljudi, ki živijo na robu družbe ali pri proučevanju občutljivih vprašanj znotraj podjetij, kjer zaposleni svojemu vodji pogosto ne bodo povedali, da jih doživljajo kot tiranskega, to pa lahko odkrijemo skozi intervjuje in opazovanje.

Druga pomembna prednost kvalitativnega pristopa je njegova fleksibilnost. V kvantitativni raziskavi je instrument natančno določen in raziskovalec ga ne sme spreminjati, medtem ko kvalitativna raziskava dopušča sprotne prilagoditve. Če raziskovalec na terenu ugotovi, da vprašanje ne deluje ali da kraj intervjuja ni primeren, lahko spremeni pristop in ga prilagodi situaciji. Takšna prilagodljivost omogoča zajem bolj avtentičnih podatkov, ki resnično odražajo realnost udeležencev.

Kvalitativno raziskovanje pa je pomembno tudi kot prostor za učenje raziskovalca. Raziskovalec ob njem razvija sposobnost opazovanja, poslušanja in prepoznavanja subtilnih sprememb v tonu, telesni govorici in odzivih intervjuvancev. Kot je bilo omenjeno v predavanjih, je dober raziskovalec v marsičem podoben terapevtu: ustvarja zaupen prostor, v katerem se sogovorniki počutijo sprejete in varne, kar vodi do iskrenih in globokih izpovedi. Na ta način lahko raziskovalec izve celo stvari, ki jih intervjuvanec ne bi zaupal niti svojim najbližjim.

Pomembna prednost kvalitativne metodologije se kaže tudi v praksi. V političnem marketingu na primer fokusne skupine razkrivajo, zakaj nekdo nikoli ne bi volil določenega kandidata, ali zakaj se volivec sploh ne odloči za udeležbo na volitvah. To strankam omogoča, da svoj program in komunikacijo prilagodijo resničnim doživljanjem in jezikovnim vzorcem ljudi. Podobno v podjetniškem svetu kvalitativne raziskave pomagajo razumeti zadovoljstvo uporabnikov s produkti, odkriti, kaj jih pri uporabi moti, ali prepoznati neizkoriščene priložnosti na trgu.

Kljub vsem prednostim pa ima kvalitativno raziskovanje tudi nekatere omejitve. Najpogosteje se izpostavlja njegova časovna zahtevnost. Intervjuji, opazovanja in kasnejša analiza besedil ter kodiranje podatkov terjajo veliko več časa kot obdelava kvantitativnih vprašalnikov, ki jih računalniški program izračuna v trenutku. V enem od primerov raziskave o bolečih spolnih odnosih med študentkami se je pokazalo, da prav to, kar udeleženke niso povedale (na primer, da se s težavami ne zaupajo družinskim članom), predstavlja pomemben podatek. Toda do takšnega uvida lahko raziskovalec pride le s poglobljeno in časovno zahtevno analizo.

Omejitev je tudi v tem, da vzorci niso veliki in reprezentativni, kot to zahteva kvantitativna metodologija. Namesto tega se udeležence izbira skrbno in namensko, kar pomeni, da rezultatov ne moremo neposredno posploševati na celotno populacijo. Vendar pa prav skrbna izbira zagotavlja, da so podatki bogati in raznoliki ter omogočajo prepoznavanje vzorcev in odnosov, ki odsevajo kompleksnost raziskovanega pojava.

Končno je treba izpostaviti še dejstvo, da kakovost raziskave v veliki meri zavisi od samega raziskovalca. Dva raziskovalca z enakim instrumentom lahko pridobita povsem različne podatke, ker eden zna ustvariti zaupen prostor, drugi pa morda ne. Zato kvalitativna metodologija zahteva visoko stopnjo osebne zavzetosti, samorefleksije in sposobnosti opazovanja.

Kljub omejitvam je vrednost kvalitativnega raziskovanja neprecenljiva. Omogoča razumevanje človekovega doživljanja v kontekstu, razkriva odnose, ki bi sicer ostali skriti, in pomaga pri oblikovanju rešitev, ki temeljijo na resničnih potrebah ljudi. Zaradi tega je danes nepogrešljiva tako v znanstvenih raziskavah kot tudi v praksi – od proučevanja socialnih problemov, političnih kampanj in podjetniškega svetovanja, do načrtovanja sistemskih sprememb in razvoja novih produktov.

Zakaj sploh uporabiti kvalitativno raziskovanje?

Ko se sprašujemo, zakaj je kvalitativna metodologija sploh potrebna, si lahko odgovorimo zelo preprosto: zato, ker nam omogoča razumeti ljudi, njihove izkušnje in pomene, ki jih pripisujejo svetu okoli sebe. Če nas kvantitativne raziskave oborožijo s števkami in odstotki, nam kvalitativne odprejo vpogled v razmišljanje, občutja in razlage posameznikov. Zato jih danes srečujemo na številnih področjih.

Trženje in razvoj produktov

Eden od pogostih kontekstov uporabe kvalitativnih metod je trženje. Podjetja jih uporabljajo, kadar želijo preveriti zadovoljstvo uporabnikov s produkti ali storitvami, razumeti njihove potrebe ter odkriti priložnosti za izboljšave. Že pred lansiranjem novega izdelka se raziskovalci sprašujejo: kaj trg trenutno ponuja, kje so vrzeli in katere značilnosti bi pritegnile potrošnike? Z intervjuji in fokusnimi skupinami lahko odkrijejo, katere lastnosti so za uporabnike resnično pomembne, in na tej podlagi prilagodijo razvoj. Tako na primer proizvajalec elektronske opreme ugotovi, da uporabnike ne moti cena, temveč predvsem nepregledna uporaba nastavitev.

Politični marketing

Pred volitvami pogosto potekajo raziskave javnega mnenja. Kvantitativne metode nam povedo, koliko odstotkov ljudi podpira posameznega kandidata, kvalitativne pa odpirajo prostor za vprašanje *zakaj*. Zakaj bi nekdo volil določenega kandidata, zakaj bi se volitev izognil, zakaj se nekateri nikoli ne bi odločili za stranko »XY«? Fokusne skupine, poglobljeni intervjuji in analiza diskurzov omogočajo vpogled v osebne razlage volivcev in njihovo doživljanje politične realnosti. Na tej osnovi lahko stranke prilagodijo svoje programe, sporočila in celo jezik, da dosežejo ljudi na ravni njihovega izkustva.

Proučevanje socialnih problemov

Kvalitativna metodologija se je prvotno razvila prav za preučevanje marginaliziranih in težko dostopnih skupin – ljudi, ki so bili potisnjeni na rob družbe ali so bili iz raziskovanja izključeni. Antropologi so potovali k oddaljenim plemenom, sociologi in socialni delavci pa so se vključevali v skupnosti, ki jih je družba pogosto spregledala. Tudi danes velja, da se z njo lahko odkrivajo vzroki za socialne napetosti, težave v delovnih okoljih ali mikroproblemi v podjetjih. Na primer, zaposleni morda nikoli ne bodo vodji neposredno povedali, da je njegova komunikacija avtoritarna, a raziskovalec lahko s pogovori razkrije globlje razloge za napetosti in nezadovoljstvo.

Podjetniško svetovanje

Kvalitativne raziskave imajo veliko vlogo tudi v podjetništvu in poslovnem svetovanju. Njihova uporaba sega od analize delovnih procesov do razumevanja odnosov med zaposlenimi in oblikovanja strategij razvoja. Posebno pomembne so pri pripravi dolgoročnih vizij in poslovnih modelov. V okviru evropskih projektov se pogosto poudarja pomen kvalitativnega pristopa pri razvoju strategij »od spodaj navzgor« (*bottom-up*), saj so spremembe, ki izhajajo iz dejanskih potreb ljudi in skupnosti, veliko uspešnejše kot tiste, ki jih oblikujejo zgolj komisije v sejnih sobah.

Načrtovanje sistemskih in družbenih sprememb

Kvalitativna metodologija je ključna pri pripravi politik, strategij in programov za družbeni razvoj. Pri oblikovanju strategij občin, ministrstev ali podjetij se ne moremo zanašati le na številke – potrebujemo tudi razumevanje, kako spremembe ljudje doživljajo in kaj jim pomenijo. Kvalitativni pristop omogoča zbiranje teh izkušenj in njihovo vključevanje v načrte, kar povečuje legitimnost in verjetnost uspeha družbenih sprememb. Evropski projekti zato vse pogosteje zahtevajo kvalitativne podatke, saj ti prinašajo dragocen vpogled v razlike med teorijo in realnostjo.

Etične dileme

Pri uporabi kvalitativnih metod se pogosto odpira tudi vprašanje etike. Eden od primerov je t. i. »skriti opazovalec« – vloga, pri kateri bi raziskovalec vstopil v podjetje kot navidezni zaposleni in nato poročal o vedenju sodelavcev. Čeprav je lahko tak pristop mamljiv zaradi svoje neposrednosti, je etično sporen, saj krši načela transparentnosti in soglasja sodelujočih. Zato velja poudariti, da morajo biti vse kvalitativne raziskave utemeljene na jasni komunikaciji, privolitvi in spoštovanju dostojanstva udeležencev (Lamut in drugi 2012).

Kvalitativna metodologija v vsakdanjem življenju

Pomembno pa je poudariti, da kvalitativna metodologija ni uporabna le v raziskovalnih projektih, temveč tudi v vsakdanjem življenju. Ko se naučimo postavljati dobra vprašanja, opazovati situacije z različnih zornih kotov in reflektirati lastne odzive, postanemo bolj zavestni opazovalci sebe in sveta. Prav v tem je dragocenost kvalitativnega pristopa – uči nas razmišljati in spraševati se: *Kaj se dogaja? Zakaj se dogaja? In kaj to pomeni za mene ali za druge?*

TEORETIČNA OZADJA

Če je prvo poglavje predstavilo osnovne značilnosti in zgodovinski razvoj kvalitativnega raziskovanja, se v tem poglavju pomaknemo korak globlje – k filozofskim in teoretičnim temeljem, na katerih ta metodologija stoji. Vsako raziskovanje namreč izhaja iz določenih predpostavk o naravi resničnosti (ontologija), o tem, kako to resničnost lahko spoznavamo (epistemologija), in o vrednotah, ki usmerjajo raziskovalni proces (aksiologija). Pri kvalitativnem raziskovanju so ta izhodišča tesno povezana z interpretativnim in konstruktivističnim pogledom na svet, ki poudarjata pomen subjektivnih izkušenj, družbenih interakcij in konteksta. Pomembno mesto pa imata tudi fenomenologija, ki usmerja raziskovalca k preučevanju doživljanja posameznika, in hermenevtika, ki raziskovanje razume kot proces interpretacije pomenov v njihovem širšem kulturnem in družbenem okviru.

V tem poglavju bomo zato najprej osvetlili epistemološke osnove, kot so interpretativizem, konstruktivizem, fenomenologija in hermenevtika. Nato bomo pozornost namenili vlogi raziskovalca, ki v kvalitativni paradigmi ni nevtralen opazovalec, temveč soustvarjalec pomenov in razlag. Posebno poglavje bomo namenili tudi razpravi o merskih karakteristikah – zanesljivosti, veljavnosti in objektivnosti. Čeprav so ti pojmi prvotno razviti v okviru kvantitativnih raziskav, se v kvalitativni metodologiji razumejo in udejanjajo na specifičen, drugačen način. To vam bo omogočilo boljše razumevanje, zakaj kvalitativne raziskave ne sledijo logiki standardiziranih meritev, temveč logiki smisla, pomena in kontekstualnosti.

Na ta način bomo položili trdne temelje za razumevanje oblikovanja raziskave, metod zbiranja podatkov in analiz, ki sledijo v naslednjih poglavjih.

Glavni teoretični pristopi

Kvalitativno raziskovanje temelji na različnih filozofskih in teoretičnih usmeritvah, ki raziskovalcu ponujajo okvir za razumevanje družbene resničnosti in vlogo posameznika v njej. Te paradigme določajo, **kaj raziskujemo, kako oblikujemo raziskovalna vprašanja in na kakšen način interpretiramo pridobljene podatke**. Čeprav se med seboj razlikujejo po poudarkih in raziskovalnih strategijah, jih povezuje skupno izhodišče: prepričanje, da je družbeni svet mogoče razumeti le skozi **subjektivne izkušnje, pomene in interakcije posameznikov**. V tem poglavju bomo predstavili glavne teoretične pristope, ki tvorijo temelje kvalitativne metodologije – interpretativizem, konstruktivizem, fenomenologijo, hermenevtiko in simbolični interakcionizem – ter pojasnili, kako vsak od njih osvetljuje razumevanje človeškega delovanja in družbenih pojavov.

Interpretativizem

Interpretativizem je ena najpomembnejših filozofskih osnov kvalitativnega raziskovanja. Njegove začetke povezujemo z delom Maxa Webra (1864–1920), ki je družbene vede zasnoval kot področje, ki ne sme posnemati naravoslovja, temveč mora razviti lastne pristope k razumevanju človeškega delovanja (Kojder 2014). Weber je trdil, da je bistvo družboslovja razumevanje (Verstehen) – to pomeni, da raziskovalec ne išče le zakonitosti v vedenju, temveč skuša prodreti v smisel, ki ga posamezniki pripisujejo svojim dejanjem (Vogrinc in drugi 2008).

Po Webru ima vsako družbeno dejanje subjektiven pomen. Če hočemo razumeti družbo, moramo razumeti posameznike, ki jo sestavljajo. To pomeni, da družba ni le skupek fizičnih objektov, ampak mreža smiselnih interakcij (Vogrinc in drugi 2008). Na primer, izjava »Danes je lep dan« je lahko zgolj površinski podatek (aktualno razumevanje). Šele ko izvemo, da je oseba ravno napredovala v službi in je zato dobre volje, razumemo resnični pomen izjave (pojasnjevalno razumevanje) (Vogrinc in drugi 2008). Weber je s tem opozoril, da mora raziskovalec vedno iskati kontekstualne motive, ki stojijo za dejanji.

Interpretativizem v raziskovanju zato zahteva, da se raziskovalec ne zadovolji s »suhoparnimi dejstvi«, temveč gre onkraj opisa k razumevanju pomena (Vogrinc, 2008). Primer iz naravoslovja lepo ponazarja to razliko: s pomočjo mikročipov lahko zabeležimo gibanje čebel in izrišemo njihove letalne poti. Vendar pa takšen opis ne pove nič o tem, zakaj čebele letijo npr. v obliki osmice. To razumemo šele, ko jih opazujemo v njihovem okolju in ugotovimo, da povezujejo dva pašnika z lastnim panjem. Podobno je pri raziskovanju ljudi – kvantitativni podatki nam povedo, kaj se dogaja, interpretativni pristop pa pojasni, zakaj.

Interpretativni pristop se pogosto uporablja na področjih, kjer kvantitativni podatki ne zadostujejo za razlago vedenja. Dober primer je raziskava o darovanju organov po smrti v Sloveniji. Kljub sistematičnim prizadevanjem in kampanjam osveščanja so stopnje darovanja ostale nizke. Kvalitativna raziskava, ki je izhajala iz interpretativnega okvira, pa je razkrila globoke razloge posameznikov. Tako je raziskava izpostavila da določeni posamezniki zavračajo darovanje organov zaradi duhovnih prepričanj. Eden od sogovornikov je verjel, da duša zapusti telo šele po več fazah umiranja in bi poseg z darovanjem organov pomenil »rezanje duše na živo«. Drugi so odločitev utemeljevali s pragmatičnimi pomisleki o kakovosti organov in strahu pred posegi. Ti podatki kažejo, da razumevanje družbenih pojavov ni mogoče brez vpogleda v osebna prepričanja, vrednote in življenjske izkušnje ljudi.

V sodobni kvalitativni metodologiji interpretativizem pomeni, da raziskovalec skuša prodreti v subjektivne smiselne okvirje udeležencev. To pomeni, da raziskovalec stalno sprašuje »zakaj« in poskuša pridobiti razlago, ki jo ponudi posameznik sam (Vogrinc in drugi 2008). Pri tem se mora raziskovalec

varovati lastnih predsodkov in samoumevnih interpretacij. Ena izmed ključnih raziskovalnih drž je t. i. **objektivna empatičnost.**

Na prvi pogled se zdi izraz protisloven: kako je lahko raziskovalec hkrati *empatičen* – torej v polnosti vživljen v svet doživljanja sogovornika – in obenem *objektiven*, kar pomeni, da se odmakne od lastnih predsodkov in čustvenih reakcij? Prav v tej navidezni napetosti pa leži bistvo kvalitativne raziskovalne etike in drže.

Empatičnost pomeni, da se raziskovalec resnično potrudi razumeti smiselne okvirje posameznika: kako nekdo razume svet, kako ga doživlja, katere vrednote in izkušnje oblikujejo njegova stališča. Raziskovalec mora biti sposoben začasno vstopiti v perspektivo sogovornika in sprejeti njegovo resničnost kot *njegovo resnico*.

Objektivnost pa pomeni, da raziskovalec tega ne ocenjuje in ne presoja. Ne postavlja oznak »prav« ali »narobe«, »razumno« ali »nerazumno«. Njegova naloga ni soditi, temveč pridobiti vpogled. Zato govorimo o *objektivni empatičnosti*: sposobnosti, da se raziskovalec vživi v sogovornika, hkrati pa ohranja raziskovalno distanco, ki mu omogoča, da iz tega ne naredi lastnih vrednostnih sodb.

V raziskavi o darovanju organov je sogovornik razložil, da organov ne bi daroval, ker verjame, da duša še ni zapustila telesa in bi poseg pomenil »rezanje duše na živo«. Za raziskovalca, ki izhaja iz zahodnega medicinskega diskurza, se tak pogled morda zdi »nerazumen«. A objektivna empatičnost zahteva, da raziskovalec to prepričanje vzame resno, ker ima za sogovornika resnične posledice in usmerja njegovo odločitev. Naloga raziskovalca ni prepričevati, temveč poslušati in razumeti.

Objektivna empatičnost se zato kaže v treh razsežnostih:

- V sprejemanju – raziskovalec sprejme izpoved sogovornika, ne da bi ga prekinjal z lastnimi interpretacijami.
- V odprtosti – raziskovalec je pripravljen slišati tudi tisto, kar je v nasprotju z njegovimi lastnimi prepričanji ali kulturnimi vzorci.
- V refleksiji – raziskovalec se zaveda lastnih predsodkov in jih »postavi na stran«, da bi lahko bolj avtentično vstopil v sogovornikov svet.

Na ta način objektivna empatičnost omogoča, da kvalitativna raziskava res doseže svoj cilj: ne le zbiranja besed in opisov, ampak razumevanja pomena, ki ga imajo pojavi za ljudi, ki jih doživljajo.

Interpretativizem je torej več kot metodološka izbira – je filozofsko izhodišče, ki poudarja, da resničnost ni objektivno dana, ampak je vedno posredovana skozi pomen, ki ga ustvarjajo posamezniki (Vogrinc in drugi 2008). Raziskovalec se zato ne more postaviti v vlogo nevtralnega opazovalca, temveč mora

prevzeti vlogo soustvarjalca razlage, ki skupaj z udeleženci raziskave oblikuje razumevanje raziskovalnega problema.

Konstruktivizem

Konstruktivizem izhaja iz temeljne predpostavke, da resničnost ne obstaja kot enotna, objektivna danost, ki bi bila enaka za vse ljudi. Nasprotno – realnost je vedno konstruirana v interakciji posameznika s svetom, v katerem živi. Vogrinc poudarja, da predmetom, pojavom in situacijam pomen ne pripisuje svet sam, ampak ga ustvarjajo ljudje v interakciji z njim (Vogrinc in drugi 2008, str. 19). To pomeni, da ljudje pomenov ne odkrivamo, temveč jih aktivno ustvarjamo skozi lastne izkušnje, družbene odnose in procese socializacije.

Resničnost zato ni statična, ampak vedno znova oblikovana, pri čemer lahko isti dogodek za različne posameznike pomeni nekaj povsem drugega. Denimo: dva učenca dobita pri matematiki oceno tri. Eden jo doživi kot neuspeh, ki ga spravi v stisko, ker je pričakoval petico in je vanjo vložil veliko truda. Drugi pa je s trojko zadovoljen, ker je pričakoval še nižjo oceno. Dogodek – ocena tri – je objektivno enak, toda pomen, ki mu ga posameznik pripiše, je različen. Vsak od njiju je zgradil svoj konstrukt realnosti, ki izhaja iz njegovih osebnih izkušenj, pričakovanj, vrednot in vplivov okolja (npr. pritiskov staršev, primerjav s sošolci).

Kot poudarja Vogrinc je konstruiranje realnosti aktiven proces, ki poteka znotraj kulturno definiranih in zgodovinsko utemeljenih interpretacij, obenem pa vključuje tudi osebne izkušnje posameznika (Vogrinc in drugi 2008, str. 20). Raziskovalca zato ne zanima zgolj dogodek sam, temveč proces, kako je posameznik zgradil svoj konstrukt realnosti – zakaj ga dojema kot slabega ali dobrega, katera pričakovanja in vrednote so bila v ozadju ter kako so vplivala okolja (starši, vrstniki, učitelji) oblikovala to izkušnjo.

Raziskovalčevo delo v konstruktivistični paradigmi je subtilno in zahtevno. Njegova naloga ni le zbiranje podatkov, ampak predvsem ustvarjanje pogojev, v katerih se posameznik razkrije – kako je oblikoval svoj pogled na svet. To pomeni, da raziskovalec ne more ostati pasiven poslušalec, temveč mora aktivno spodbujati refleksijo sogovornika. Včasih je za razumevanje konstrukta potrebno uporabiti tudi provokativna vprašanja ali ustvariti situacije, ki pretresejo ustaljene obrazce mišljenja.

Eden od primerov uporabe konstruktivističnega pristopa je raziskovanje feminističnih stališč. Če želimo razumeti, kako so posameznice oblikovale svoje poglede, nas ne zanima le to, »da so feministke«, temveč predvsem kaj je v njihovih življenjskih izkušnjah, socializaciji in osebnih zgodbah privedlo do tega prepričanja. Raziskovalec mora ustvariti situacijo (npr. z usmerjenimi, včasih tudi provokativnimi

vprašanji), ki udeleženkam omogoči, da razkrijejo procese, skozi katere so razvile svoj konstrukt realnosti. Ti procesi so pogosto globoko prepleteni z osebnimi doživetji – lahko z negativnimi izkušnjami v odnosih, občutkom diskriminacije ali pa z močnimi pozitivnimi zgledi.

Konstruktivizem nas opozarja, da raziskovanje družbenih pojavov ni raziskovanje zunanjega, objektivnega sveta, temveč raziskovanje načinov, kako si ljudje ta svet razlagajo in ga konstruirajo v svojih življenjskih praksah (Vogrinc in drugi 2008).

Fenomenologija

Fenomenologija je ena najvplivnejših filozofskih smeri prejšnjega stoletja in pomembno teoretično ozadje kvalitativnega raziskovanja. Njeni temelji segajo k nemškemu filozofu Edmundu Husserlu (1859–1938), ki je poudarjal, da mora raziskovanje izhajati iz neposrednih izkušenj posameznika (Bailey 2013). Fenomenologija se zato osredotoča na doživljanje pojavov (fenomenov), ne pa na njihovo objektivno razlago ali razvrščanje v teorije (Jaegerschmid 1981). Bistvo raziskovanja je v tem, da skušamo spoznati, kako se neka izkušnja pokaže človeku in kako jo ta doživlja (Vogrinc in drugi 2008, str. 40).

Medtem ko se konstruktivizem in interpretativizem pogosto ukvarjata z razlago pomenov, ki jih posameznik pripisuje dogodkom, fenomenologija v ospredje postavlja samo izkušnjo kot takšno – doživljanje na telesni, čustveni in zaznavni ravni. Če se vrnemo k primeru učenca, ki dobi pri matematiki oceno tri, fenomenološkega raziskovalca ne zanima, koliko se je učil, kaj meni o učiteljici ali kako dogodek razumejo njegovi starši. Zanima ga predvsem, kako je učenec doživel trenutek, ko je prejel oceno – kakšne občutke je zaznaval v telesu, kakšna čustva so ga preplavila, kako je to vplivalo na njegovo samopodobo in občutek vrednosti. Pri tem lahko raziskovalec uporablja vprašanja, kot so: »Kako si doživel ta trenutek? Kje v telesu si občutil napetost? Kakšno barvo, vonj ali prisprodo bi pripisal temu občutku?« Namen ni razlaga, temveč poglobljanje v doživeto izkušnjo.

Fenomenološko raziskovanje je izjemno zahtevno, saj od raziskovalca zahteva posebno občutljivost, intuicijo in sposobnost empatične prisotnosti. Raziskovalec ne vodi sogovornika s togimi vprašanji, temveč se prepusti toku pogovora, ki ga usmerjajo udeleženceva doživljanja.

Husserl je razvil metodo, imenovano fenomenološka redukcija, s katero naj bi raziskovalec začasno »odložil« svoje predsodke, osebna mnenja in predhodna znanja. Raziskovalec naj bi pri fenomenološkem raziskovanju pristopil k izbranemu družbenemu fenomenu tako, kot da bi se z njim srečal prvič – brez predhodnega znanja, izkušenj ali mnenj. Podoben je popotniku, ki je pravkar prispel z drugega planeta in z radovednostjo opazuje pojav, ki mu je povsem nov in neznan. Njegova naloga je, da se odpre neposrednemu doživljanju, brez predsodkov in vnaprej pripravljenih razlag. To je težko

dosegljivo, saj vsak človek nosi s seboj »nahrbtnik« izkušenj in prepričanj. Zato fenomenološka redukcija od raziskovalca zahteva **nenehen trening pozornosti**, (samo)raziskovanje lastnih odzivov in preseganje trenutkov, ko ga osebne reakcije ovirajo pri proučevanju družbenega pojava.

V praksi to pomeni, da raziskovalec pri intervjujih ali opazovanju zavestno »izklopi« svoj interpretativni aparat in se osredotoči na neposredno doživljanje udeleženca. Na primer, če učenec ob prejeti oceni tri opiše, da ga je »stisnilo v prsih« in da je občutil »težko meglo v glavi«, raziskovalec tega ne prevaja v psihološke kategorije, kot so stres, tesnoba ali občutek neuspeha. Namesto tega poskuša ostati pri samem doživljanju – prisluhniti, kako učenec opisuje svoje telo, čustva in misli, kot da gre za nekaj, kar raziskovalec prvič sliši in spoznava.

Redukcija ni enkratno dejanje, temveč zahteven in dolgotrajen proces, ki od raziskovalca zahteva stalno samorefleksijo in disciplino (Husserl 1999). Husserl jo je razumel kot trojno izključevanje:

1. **izključitev subjektivnih sodb** – raziskovalec mora preseči lastne predsodke, osebna mnenja in čustva, ki bi lahko motila razumevanje udeleženčeve izkušnje,
2. **izključitev teoretičnih predpostavk** – odložiti mora vse interpretacije, hipoteze in obstoječe razlage, saj ga lahko usmerijo v napačno smer,
3. **izključitev tradicije in kolektivnih predstav** – raziskovalec se mora distancirati od kulturnih in družbenih stereotipov, ki bi lahko oblikovali njegovo razumevanje (npr. predstava, da so »fantje vedno poredni« ali da je »avtoritativen vodja slab vodja«).

Kot opozarja Vogrinc, mora raziskovalec v središče sveta postaviti opazovano osebo in ne sebe ter pri tem delovati z **nepriustransko ravnodušnostjo** (Vogrinc in drugi 2008). Le tako se lahko približamo »čisti zavesti«, ki odseva resnično doživljanje.

👉 *Za boljše razumevanje fenomenološkega raziskovanja poskusi naslednjo vajo.*

1. *Udobno se namesti in zapri oči.*
2. *Spomni se na dogodek iz preteklosti, ki je bil zate boleč ali neprijeten. Ne osredotočaj se na razloge, zakaj se je zgodil, ampak na to, kako ga doživljaš tukaj in zdaj.*
 - *Kako se spomin odraža v tvojem telesu?*
 - *Občutiš napetost, mravljince, težo, morda pritisk v prsih ali drugje?*
 - *Kakšna čustva se ob tem prebujajo?*
3. *Nato spet zapri oči in priklči enega svojih najlepših spominov – trenutek radosti, veselja ali miru.*
 - *Kako se ta spomin kaže na telesni ravni?*
 - *Občutiš toploto, lahkotnost, barve, val radosti?*
 - *Kako bi ta občutek opisal s prisposodbo?*

Ko primerjaš oba spomina, opaziš, da telo in čustva hranijo izkustva, ki jih lahko kadarkoli priključimo in podoživimo. To je temelj fenomenološkega raziskovanja: dostop do neposrednega doživljanja, preden ga začnemo razlagati z besedami in teorijami.

Hermenevtika

Hermenevtika je teoretični pristop, ki se je najprej razvil kot umetnost razlage in interpretacije besedil, predvsem svetih spisov, kasneje pa se je razširil na razumevanje vseh oblik človeškega izražanja. Njene začetke najdemo že v antični Grčiji, kasneje pa v srednjeveški teološki praksi, kjer je bila usmerjena v razlago svetih spisov. Friedrich Schleiermacher (1768–1834) je hermenevtiko oblikoval kot splošno metodo razumevanja vseh besedil in govornih izjav, pri čemer je poudaril pomen rekonstrukcije misli avtorja. V 20. stoletju je Hans-Georg Gadamer hermenevtiko razvil v filozofijo razumevanja, ki presega zgolj besedilo in vključuje razumevanje vseh oblik človeškega delovanja in izkustev. Hermenevtika ni več zgolj metoda interpretacije besedil, temveč splošna filozofija razumevanja človekovih izkušenj, dejanj in pomenov (Schleiermacher 1945; 1998).

V kvalitativnem raziskovanju hermenevtika pomeni pristop, ki raziskovalca usmerja k poglobljenemu razumevanju izjav, dejanj in življenjskih zgodb ljudi. Ključna ideja je, da pomen posamezne izjave ali dejanja ne moremo razumeti izolirano, temveč vedno v povezavi s širšim kontekstom – z življenjem posameznika, njegovimi preteklimi izkušnjami, kulturnimi okviri in družbenimi okoliščinami. Zato hermenevtika raziskovalca opozarja s tremi načeli.

Prvo načelo je, da vsako posameznikovo interpretacijo prepleta »hermenevtični krog«. Razumevanje vedno poteka v krožnem odnosu med posameznim delom in celoto. Pomen izjave, dogodka ali dejanja lahko razumemo šele, ko ga postavimo v širši kontekst, hkrati pa celoto razumemo le skozi posamezne dele. Gadamer (2016) je to pojasnil s primerom branja besedila: pomen posamezne besede razumemo glede na celotno poved, a hkrati celotno poved razumemo šele skozi pomen posameznih besed.

Drugo načelo se navezuje na pomen konteksta. Hermenevtika opozarja, da dejanja in izjave nikoli nimajo pomena same po sebi, ampak ga pridobijo šele v kontekstu življenjskega sveta posameznika. Raziskovalca zato zanima, kako so posamezne besede, zgodbe ali dejanja povezane z osebni izkušnjami, družbenimi normami in kulturnim okoljem. Brez tega širšega konteksta interpretacija ostane površna (Vogrinc in drugi 2008).

In tretje načelo se osredotoča na pred razumevanje, saj vsak raziskovalec vstopa v raziskavo s svojimi »pedsodki«, ki izvirajo iz njegove lastne kulture, izkušenj in znanja. Gadamer opozarja, da se tem pedsodkom ne moremo v celoti izogniti; namesto da bi jih poskušali odložiti (kot v fenomenologiji), jih moramo ozavestiti in jih skozi dialog z raziskovalnim gradivom preoblikovati (Gadamer and Nielsen

2024). To pomeni, da je raziskovanje vedno proces srečevanja dveh horizontov – horizonta raziskovalca in horizonta udeleženca.

Hermenevtika ima v kvalitativnem raziskovanju posebno mesto, saj ponuja okvir za razumevanje in interpretacijo besedil, intervjujev, dokumentov in življenjskih zgodb. Njeno izhodišče je, da pomen ni nekaj, kar bi bilo enkrat za vselej dano, ampak se razkriva šele skozi proces razlage. Raziskovalec zato ne bere zgolj dobesednih vsebin, ampak skuša razumeti, kaj sogovornik izraža znotraj svojega življenjskega in družbenega konteksta. Pri tem se pogosto sklicujemo na hermenevtični krog – proces, kjer se pomen posameznega dela (npr. izjave) razume le ob upoštevanju celote (npr. življenjske zgodbe), hkrati pa se celota osvetli preko podrobnosti.

V hermenevtičnem pristopu raziskovalec ni nevtralni zapisovalec, temveč interpret, ki se zaveda, da v raziskovalni proces vedno vstopa s svojim »pred-razumevanjem«. To pomeni, da lastne izkušnje, prepričanja in vrednote oblikujejo način, kako razume sogovornikove besede. Naloga raziskovalca je zato, da reflektira svoja pred-razumevanja, jih prepozna in sproti preverja, ali ga vodijo stran od avtentičnega pomena sogovornikovih izkušenj. Refleksivnost je torej ključno orodje hermenevtičnega raziskovalca: pomaga mu, da se zaveda lastnih filtrov in hkrati ostane odprt za razlago, ki prihaja iz udeleženčevega sveta.

Predstavljajmo si raziskavo življenjskih zgodb žensk, ki so v določenem obdobju emigrirale zaradi ekonomskih razlogov. Če ena izmed sogovornic pove: »Takrat sem bila popolnoma izgubljena,« ta izjava sama po sebi ne razkriva veliko. Šele ko jo postavimo v širši kontekst – zgodbo o odhodu iz domačega okolja, prelom z družinskimi vezmi, iskanje zaposlitve v neznanem prostoru in občutek tujosti – dobimo resnično razumevanje pomena besede »izgubljena«. Hermenevtična analiza nam omogoča, da ne razumemo samo »kaj je povedala«, ampak »kaj je mislila«, kako to izhaja iz njenega življenjskega sveta in kako se navezuje na širše družbene okoliščine (Lamut in drugi 2012).

Simbolni interakcionizem

Simbolni interakcionizem je (še) eno ključnih teoretičnih izhodišč kvalitativnega raziskovanja, ki se je uveljavilo predvsem v sociologiji in psihologiji. Razvil se je v začetku 20. stoletja v okviru čikaške šole, njegovi temelji pa segajo k ameriškemu filozofu in sociologu Georgeu Herbertu Meadu (1863–1931). Mead je zagovarjal stališče, da človekova zavest in identiteta ne nastajata v izolaciji, temveč izhajata iz družbenih interakcij, kjer posameznik ob pomoči simbolov (predvsem jezika) dojema sebe in svet okoli sebe (G.H. Mead 1934)

Simbolni interakcionizem je kasneje sistematično utemeljil Herbert Blumer (1900–1987), ki je tudi skoval ta izraz. Blumer (1986) je oblikoval tudi tri temeljna načela:

1. Ljudje delujejo na podlagi pomenov, ki jih imajo stvari, dogodki in osebe za njih. To pomeni, da posameznik ne reagira neposredno na »objektivne« značilnosti sveta, temveč na interpretacije teh značilnosti.
2. Pomeni nastajajo skozi družbene interakcije. Noben pomen ni vnaprej dan ali fiksiran, temveč je rezultat komunikacije, dogovarjanja in interakcije med ljudmi.
3. Pomeni se nenehno spreminjajo. Posameznik v procesu izkušenj, novih interakcij in refleksije prilagaja in preoblikuje razumevanje sveta.

Iz teh načel izhaja osrednja ideja simbolnega interakcionizma: resničnost je družbeni konstrukt, ki nastaja skozi interakcijo in simbolno komunikacijo. Jezik, geste, rituali in drugi simboli so temeljna sredstva, prek katerih ljudje oblikujejo pomen in gradijo skupno realnost.

Če vzamemo primer šolske ocene – podobno kot v razlagi prejšnjih teoretičnih izhodišč – ocena sama po sebi nima pomena. Njeno vrednost pridobi skozi družbeni simbolni okvir: v nekaterih družinah je trojka sprejemljiva, v drugih pa pomeni neuspeh. Pomen ocene ni univerzalen, ampak ga soustvarjajo starši, učitelji, vrstniki in sam učenec v procesu interakcij. Raziskovalec bo pri tem pazljivo spremljal, kako učenci/učitelji/starši o ocenah govorijo, kakšne zgodbe in metafore uporabljajo (npr. »trojka je poraz« ali »trojka je zmaga«), ter kako se pomen ocene oblikuje skozi interakcijo s sošolci, učitelji in starši. S tem raziskovalec ne analizira zgolj same številke, temveč simbolno mrežo pomenov, ki se prepletajo okoli nje.

Simbolni interakcionizem je zelo vpliven v raziskovanju vsakdanjega življenja, saj omogoča vpogled v to, kako ljudje v običajnih interakcijah (pogovori, neverbalni signali, družbene vloge) ustvarjajo družbeno realnost. Raziskovalca usmerja k vprašanjem: Kako ljudje razumejo svojo vlogo v določenem (družbenem) kontekstu? Kako pomen nastaja v pogajanjih med sogovorniki? Kako se simboli uporabljajo, da vzdržujejo ali izzivajo družbene norme?

Za kvalitativnega raziskovalca to pomeni, da mora biti pozoren na proces nastajanja pomenov v interakcijah, ne le na končni izid. To vključuje podrobno analizo jezika, pripovedi, neverbalne komunikacije in simbolov, ki jih ljudje uporabljajo v svojem vsakdanjem življenju. V okviru simbolnega interakcionizma raziskovalec nikoli ni le zunanji opazovalec družbenega dogajanja, temveč postane njegov soudeleženec. Ker je bistvo tega pristopa razumevanje pomenov, ki jih posamezniki ustvarjajo v vsakodnevnih interakcijah, raziskovalec vstopa v socialni svet udeležencev in poskuša njihovo izkušnjo dojeti od znotraj.

Za raziskovalca to pomeni dvojno nalogo: po eni strani mora natančno spremljati proces, v katerem se pomen oblikuje, po drugi strani pa kritično reflektirati lastno vlogo v tem procesu. Njegova prisotnost, način spraševanja, izbira besed in interpretacij lahko neposredno vplivajo na to, kako sogovorniki izražajo svoje izkušnje.

Blumer (1969) je opozoril, da raziskovalec ne sme vnaprej vsiljevati lastnih teoretičnih kategorij, temveč mora dopustiti, da pomen in razlage vzniknejo iz interakcij udeležencev samih. To od raziskovalca zahteva posebno občutljivost in sposobnost aktivnega poslušanja, pri čemer se izogiba hitrim interpretacijam in posplošitvam.

Pomembna naloga raziskovalca je tudi prevajanje subjektivnih pomenov v raziskovalni jezik, ne da bi pri tem izgubil njihovo specifičnost in globino. Pri tem deluje kot interpret, ki gradi most med individualnimi doživljanji in širšimi družbenimi strukturami.

Praktično to pomeni, da se raziskovalec pogosto poslužuje udeleženega opazovanja, globinskih intervjujev in analize vsakodnevnih situacij, kjer so simboli – besede, geste, rituali – nosilci pomenov. Z lastno reflektivnostjo mora paziti, da se ne ujame v svoje predrazumevanje, temveč da udeležencem omogoči čim bolj avtentično izražanje njihovega življenjskega sveta.

Kot pravi Mead (1934) je pomen vedno rezultat družbene interakcije, zato raziskovalec nikoli ne raziskuje zgolj posameznika, temveč vedno tudi družbeni kontekst, v katerem posameznik deluje (Morris 1934; Baldwin 1986).

Kvalitativno raziskovanje stoji na različnih teoretičnih temeljih, ki raziskovalcu odpirajo poti do razumevanja pomenov, izkušenj in družbenih procesov. **Interpretativizem** nas uči, da moramo družbene pojave razumeti skozi subjektivne pomene, ki jih posamezniki sami pripisujejo svojim dejanjem. **Konstruktivizem** poudarja, da realnost ni dana vnaprej, temveč jo posamezniki aktivno soustvarjajo v interakciji s svetom, družbo in kulturo. **Fenomenologija** usmerja pozornost v notranja doživljanja, občutke in telesne zaznave posameznika, pri čemer raziskovalca uči, da mora začasno odložiti predsodke in prepričanja. **Hermenevtika** opozarja, da razumevanje vedno poteka v dialogu med posameznim delom in širšim kontekstom ter da raziskovalec pri tem ne more izstopiti iz lastnega horizonta razumevanja, temveč ga mora kritično reflektirati. **Simbolni interakcionizem** pa nas spominja, da so pomen in identiteta vedno rezultat družbene interakcije in da vsakodnevni odnosi ustvarjajo temelje naše družbene realnosti.

Vsako izmed teh izhodišč ponuja poseben način gledanja na svet, a pogosto so v praksi med seboj prepletena. Raziskovalec lahko v svojem delu črpa elemente iz več pristopov – na primer kombinira

fenomenološko občutljivost za doživljanje posameznika s hermenevtično pozornostjo na širši kontekst ali pa združuje konstruktivistični pogled z interpretativnim pristopom k razlagi pomenov.

💡 *Razmislite, katero od predstavljenih teoretičnih izhodišč vam je najbližje in zakaj. Kateri pristop najbolje nagovarja vaš način razumevanja družbene realnosti? Bi bilo smiselno, da pri proučevanju vašega raziskovalnega problema uporabite kombinacijo več pristopov? V katerem od njih najdete največ navdiha za oblikovanje raziskovalnih vprašanj in za izbiro ustrezne metodologije?*

Tabela 2: katero od predstavljenih teoretičnih izhodišč vam je najbližje in zakaj. Kateri pristop najbolje nagovarja vaš način razumevanja družbene realnosti? Bi bilo smiselno, da pri proučevanju vašega raziskovalnega problema uporabite kombinacijo več pristopov

TEORETIČNO IZHODIŠČE	OSREDNJI FOKUS RAZISKOVANJA	VLOGA RAZISKOVALCA	TIPIČNA RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	KLJUČNA SPOROČILA
INTERPRETATIVIZEM	Pomeni, ki jih posamezniki pripisujejo dejanjem in dogodkom	Soudeleženec pri razumevanju, uporablja »objektivno empatičnost«	Kaj posamezniku pomeni določen pojav? Kako ga razume?	Družbene pojave razumemo skozi subjektivne pomene.
KONSTRUKTIVIZEM	Procesi, skozi katere posamezniki konstruirajo realnost	Aktivni soustvarjalec raziskovalne situacije	Kako posameznik oblikuje svojo realnost? Katere izkušnje in vplivi so pri tem pomembni?	Realnost ni dana, ampak ustvarjena skozi interakcijo.
FENOMENOLOGIJA	Notranja doživetja, telesne in čustvene izkušnje	Empatičen spremljevalec, ki začasno odloži predsodke (fenomenološka redukcija)	Kako je posameznik doživel določen pojav? Kako ga čuti v telesu, čustvih, mislih?	Namen je dostop do čistega doživljanja.
HERMENEVTIKA	Razumevanje pomena besedil, življenjskih zgodb, simbolov	Interpret, ki reflektira lastne predrazume	Kako lahko posamezno izjavo razumemo v širšem življenjskem kontekstu?	Razumevanje je vedno dialog med delom in celoto.
SIMBOLNI INTERAKCIONIZEM	Procesi, skozi katere pomen nastaja v družbeni interakciji	Opazovalec in udeleženec interakcij, reflektira dinamično odnosov	Kako se pomeni ustvarjajo v interakciji? Kako ljudje preko simbolov oblikujejo identiteto?	Identiteta in pomen sta produkt vsakodnevnih interakcij.

Vloga raziskovalca v kvalitativnem raziskovanju

S pregledom glavnih teoretičnih izhodišč smo videli, da kvalitativno raziskovanje temelji na različnih filozofskih tradicijah, ki raziskovalca usmerjajo k razumevanju pomenov, izkušenj in družbenih interakcij. Čeprav se interpretativizem, konstruktivizem, fenomenologija, hermenevtika in simbolni interakcionizem razlikujejo v poudarkih, jih povezuje skupna usmeritev: raziskovalec ne išče objektivnih zakonitosti zunanjega sveta, temveč skuša vstopiti v subjektivno izkustvo posameznika ali skupine ter ga razumeti v njegovem kontekstu.

Toda pri tem se odpre ključno vprašanje: kakšna je pravzaprav vloga raziskovalca v kvalitativni metodologiji? V nadaljevanju bomo podrobneje razmislili o položaju raziskovalca, o njegovem subjektivnem prispevku, refleksivnosti ter odgovornosti, ki jo nosi pri raziskovanju človeških izkušenj.

V kvalitativnem raziskovanju raziskovalec nikoli ni zgolj pasiven opazovalec, temveč nosi večplastno vlogo, ki močno vpliva na način zbiranja in interpretacije podatkov. Raziskovanje ni ločeno od osebnosti raziskovalca – ravno nasprotno, njegova prisotnost, odnos do udeležencev in načini interpretiranja pomenov soustvarjajo raziskovalni proces.

Raziskovalec kot nosilec paradigme

Vsak raziskovalec v raziskovanje vstopa s svojim pogledom na svet – s svojimi »naočniki«, skozi katere razume družbene pojave. Ti naočniki niso vedno zavestna izbira. Pogosto jih prevzamemo že v času študija, iz akademskega okolja, v katerem smo se oblikovali, ali celo iz širših družbenih in kulturnih izkušenj. Zato raziskovalec razvije svoje prevladujoče načine razmišljanja in raziskovanja, ki mu postanejo tako domači, da se jih pogosto niti ne zaveda.

To pomeni, da raziskovalec še preden začne načrtovati raziskavo, nujno vstopa v proces samorefleksije: kakšen pogled na resničnost me vodi? Ali verjamem, da obstaja ena sama objektivna resnica, ki jo je treba odkriti, ali pa menim, da resničnost sestavljajo različni pomeni in izkušnje, ki jih ljudje soustvarjajo? Ali me bolj pritegne razumevanje notranjega doživljanja posameznika (fenomenologija), interpretacija življenjskih zgodb (hermenevtika), raziskovanje družbenih interakcij (simbolni interakcionizem) ali pa razkrivanje subjektivnih pomenov, ki jih ljudje pripisujejo dogodkom (interpretativizem, konstruktivizem)?

Ta notranja inventura je prvi korak k zavedanju lastne paradigme. Ni nujno, da se raziskovalec opredeli le za eno; pogosto se v praksi kombinirajo različna teoretična izhodišča, ki skupaj bogatijo raziskovalno optiko. Ključno pa je, da raziskovalec ve, iz katerega mesta govori – saj le tako lahko zavestno usklajuje svojo raziskovalno prakso z izbrano metodologijo.

Kvalitativna paradigma nas pri tem spodbuja k odprtosti: namesto da bi sledili univerzalnim pravilom raziskovanja, v ospredje postavlja razumevanje pomenov, izkušenj in kontekstov. A prav zato je zavedanje lastne paradigme temeljna odgovornost raziskovalca – saj šele refleksija lastnih izhodišč omogoča, da se lahko resno in odgovorno približamo izkustvom drugih.

Če se raziskovalec ne zaveda lastne paradigme, lastnega pogleda na proučevani pojav, se lahko hitro znajde v težavah, ki zmanjšujejo kakovost raziskave. Najpogosteje se zgodi, da raziskovalno vprašanje ni skladno z metodološkim pristopom – na primer, ko raziskovalec uporablja kvalitativne metode, njegovo mišljenje pa ostaja ujeto v kvantitativno logiko iskanja univerzalnih zakonitosti. Takšna neuskkljenost pogosto vodi v površinske ugotovitve, ki ne sledijo namenu kvalitativne raziskave.

Druga nevarnost je, da raziskovalec nezavedno vsiljuje lastne poglede in kategorije v interpretacijo podatkov. Namesto da bi pustil, da pomen izhaja iz izkušenj udeležencev, jih preoblikuje skozi lastne vrednote, predsodke ali akademske navade, ki jih je prevzel med študijem. To ogrozi pristnost in veljavnost raziskave. S tem je tesno prepleteno tudi etično tveganje: če raziskovalec svojih predsodkov ne prepozna, jih lahko nezavedno prenese na sogovornike. To lahko vodi do napačnega razumevanja njihovih izkušenj, včasih pa celo do njihovega zmanjševanja ali trivializacije. V takih primerih raziskava ne samo da izgubi verodostojnost, temveč lahko udeležencem tudi škoduje.

Nezavedanje lastne paradigme lahko privede tudi do izgube raziskovalne konsistentnosti. Analiza postane nestabilna, raziskovalec se pri razlagi podatkov nagiba zdaj k enemu, zdaj k drugemu pristopu, brez jasne rdeče niti. Posledica je zmedena interpretacija, ki bralcu ne omogoča jasnega razumevanja, kaj je raziskava sploh pokazala. Torej, obstaja nevarnost, da raziskovalec brez jasne paradigme ostane na površinski ravni opisa in ne zmore prodreti do globljih pomenov podatkov. Kvalitativna raziskava pa prav v tem išče svojo moč – v razkrivanju notranjih logik, izkušenj in pomenov, ki jih posamezniki pripisujejo svetu (Lamut in drugi 2012).

Prepoznajte svojo raziskovalno paradigmo

Vsak raziskovalec nosi s seboj svoje »naočnike«, skozi katere gleda na svet. Ti naočniki določajo, kaj vidite, kaj vas zanima in kako interpretirate dogajanje okoli sebe. Namen te vaje je, da se ustavite in premislite, kakšen je vaš prevladujoč pogled oziroma paradigma na svet ter kako ta vpliva na vaše raziskovanje.

1. Korak: notranja introspekcija

Zaprte oči in pomislite na pojav, ki bi ga želeli raziskovati – to je lahko družbeni problem, življenjska zgodba posameznika ali pojav v medijih, ki vas zanima.

Zapišite si odgovore na naslednja vprašanja:

- *Kako ta pojav dojemam – kot objektivno dejstvo, ki ga je mogoče izmeriti, ali kot skupek pomenov in razlag, ki se razlikujejo med posamezniki?*
- *Ali verjamem, da obstaja ena resnica, ki jo je treba odkriti, ali več resnic, ki jih ljudje soustvarjajo skozi svoje izkušnje in odnose?*
- *Katere osebne vrednote, prepričanja in izkušnje vplivajo na to, kako gledam na ta pojav?*

2. Korak: primerjava kvantitativnega in kvalitativnega pogleda

Poskusite oblikovati raziskovalno vprašanje na dva načina:

- *Kako bi ga zastavili, če bi uporabili **kvantitativno paradigmo** (merjenje, iskanje zakonitosti, statistični vzorci)?*
- *Kako bi ga zastavili, če bi uporabili **kvalitativno paradigmo** (iskanje pomenov, razumevanje izkušenj, interpretacija konteksta)?*

3. Korak: osebna refleksija

Zapišite si:

- *Katere teoretične paradigme (interpretativizem, konstruktivizem, fenomenologija, hermenevtika, simbolni interakcionizem) so vam najbolj blizu in zakaj?*
- *Katere vzorce razmišljanja ste morda prevzeli že med študijem ali iz svojih življenjskih izkušenj?*
- *Kako bi vaša osebna paradigma lahko vplivala na način, kako oblikujete raziskovalna vprašanja in interpretirate odgovore udeležencev?*

Na koncu primerjajte svoja razmišljanja. Če opazite, da v vašem pogledu prevladuje iskanje pomenov, razumevanje izkušenj in kontekstualno dojetanje, potem že spontano delujete v skladu s kvalitativno paradigmo raziskovanja. Če pa vas bolj privlači merjenje, posploševanje in iskanje zakonitosti, potem se bolj nagibate k kvantitativnemu pristopu.

Raziskovalec kot »kamera«

Ena od osnovnih vlog raziskovalca v kvalitativnem raziskovanju je vloga opazovalca. To pomeni, da raziskovalec spremlja dogajanje, vedenje in interakcije udeležencev ter jih poskuša čim natančneje beležiti. Pri tem pa se od njega pričakuje, da ne bo samo pasiven »zapisovalec«, temveč tudi refleksiven spremljevalec dogajanja, ki se zaveda svoje prisotnosti in vpliva. Raziskovalec nikoli ni povsem zunaj dogajanja, saj njegova navzočnost vedno vpliva na vedenje ljudi« (Vogrinc in drugi 2008).

To dvojno naravo raziskovalčeve vloge bi lahko ponazorili s prispodobno raziskovalca kot »kamere«. Na prvi pogled se zdi, da je raziskovalec tisti, ki zgolj beleži dogajanje, kot se odvija, podobno kot kamera, ki nevtralnno zajame sliko in zvok. Vendar se moramo zavedati, da raziskovalec nikoli ni popolnoma nevtralen snemalnik resničnosti. Njegova fizična prisotnost v prostoru, način kako sedi, kaj in kako sprašuje ali celo kako se odziva neverbalno, že spreminja dinamiko situacije. Vsak raziskovalec na teren prinaša svoje »naočnike«, sestavljene iz osebnih izkušenj, znanja, vrednot in kulturnih ozadij. Ti naočniki ne pomenijo le filtrov, skozi katere raziskovalec gleda, temveč tudi aktivno oblikujejo, kaj bo opazil, kaj bo prezrl in kako bo razumel dogajanje. To pomeni, da raziskovalec kot »kamera« nikoli ne

zajame povsem »čiste slike«, temveč vedno sliko, ki je že do neke mere oblikovana skozi njegov pogled. Naloga raziskovalca je zato ne, da bi skušal popolnoma odstraniti svoj vpliv, temveč da se ga zaveda in ga reflektira – da zna jasno razlikovati, kaj je dejansko zaznal, in kaj je bila njegova interpretacija zaznanega. Vogrinc (2008) izpostavlja, da je pri kvalitativnem raziskovanju nujno voditi terenske zapiske ali raziskovalni dnevnik, kjer so jasno ločene »opisne« in »interpretativne« opombe. Prve zajemajo neposredno zabeležena proučevanega pojava (kdo kaj reče, kako se obnaša, kaj se dogaja v prostoru), druge pa raziskovalčeve misli, ideje, povezave in interpretacije, ki nastajajo sproti.

Pri tem se je potrebno zavedati, da se ljudje pogosto obnašajo drugače, kadar vedo, da so opazovani (na primer snemani s kamero). To pomeni, da njihovo vedenje ni povsem enako kot v situaciji, ko raziskovalca ne bi bilo prisotnega. Udeleženci lahko poskušajo ustvariti boljšo podobo o sebi, se vedejo bolj formalno ali pa celo prikrijejo določene vidike svojega ravnanja, ker čutijo, da so pod drobnogledom. Ta pojav imenujemo učinek opazovalca oziroma učinek raziskovalčeve prisotnosti. Za raziskovalca je ključno, da se tega zaveda in se ne slepi, da zapisuje »čisto realnost«. Vedno mora imeti v mislih, da je tisto, kar opazuje, deloma tudi odziv na njegovo prisotnost. Zato je pomembno, da raziskovalec pri analizi podatkov reflektira, kako bi situacija lahko potekala drugače, če njega ne bi bilo zraven. Na primer: otrok v razredu se lahko med uro obnaša bolj mirno in vljudno, ker ve, da ga opazuje raziskovalec, medtem ko bi v običajnih okoliščinah morda motil pouk.

Biti kvalitativni raziskovalec torej pomeni vzpostaviti ravnotežje med distanco in bližino. Raziskovalec mora biti dovolj blizu, da zazna subtilne podrobnosti interakcij in vedenj, hkrati pa dovolj distanciran, da ne postane del dogajanja do te mere, da bi izgubil kritično perspektivo. To zahteva stalno refleksijo in zavedanje lastne vloge.

Raziskovalec kot refleksiven interpret

V kvalitativnem raziskovanju raziskovalec nikoli ni zgolj nevtralen opazovalec. Vedno vstopa v raziskovalno polje s svojim »nahrbtnikom« – z osebnimi izkušnjami, prepričanji, vrednotami in predsodki. Popolna objektivnost zato ne obstaja. Ključno je, da se raziskovalec tega zaveda in da sproti reflektira, kako lastna perspektiva vpliva na raziskavo. Če opazi, da ga subjektivnost vodi v določeno smer, mora to uravnotežiti – na primer z dodatnim zbiranjem podatkov, širjenjem vzorca ali primerjavo različnih virov. Refleksivnost je torej način, kako raziskovalec varuje kakovost in verodostojnost raziskave (Vogrinc in drugi 2008).

Refleksivnost pomeni, da raziskovalec nenehno prepoznava, kaj v opaženem res pripada udeležencem in njihovim izjavam ter kaj je prispeval sam s svojo interpretacijo. Kot poudarja Vogrinc (2008), je v

kvalitativnem raziskovanju nujno razlikovati med opisnimi in interpretativnimi zapiski. Opisni zapiski beležijo neposredno opažene izjave in dogajanje, medtem ko interpretativni zapiski zajemajo raziskovalčeve misli, povezave in razlage. Že samo dejstvo, da si raziskovalec beleži obe vrsti zapiskov, ga opozarja na mejo med »tem, kar se je zgodilo« in »tem, kar o tem misli«.

Bistvo refleksivnosti je v tem, da raziskovalec zavestno prepozna svoj vpliv na raziskavo. Njegova vprašanja, ton glasu, telesna govorica in odzivi niso nevtralni, temveč so del raziskovalnega procesa, ki sooblikuje pridobljene podatke. Refleksivnost zato zahteva stalno samopreverjanje: ali sogovornik res govori to, kar misli, ali pa se prilagaja raziskovalčevim reakcijam? Ali raziskovalec izbira teme, ki potrjujejo njegova predhodna prepričanja, ali pa odpira prostor tudi za neprijetne, nepredvidene odgovore?

Pomemben pripomoček za razvijanje refleksivnosti je raziskovalni dnevnik, ki raziskovalca spodbuja k sprotnemu beleženju tako opažanj kot interpretacij. O njem bomo več govorili v metodološkem delu učbenika, tukaj pa ga omenimo kot eno ključnih strategij za ohranjanje refleksivnega odnosa.

Raziskovalec kot refleksivni interpret torej deluje na meji med lastnimi izhodišči in prizadevanjem, da čim bolj natančno razume sogovornike. Njegova moč ni v tem, da bi odstranil subjektivnost, temveč da jo prepozna, ozavesti in odgovorno vključuje v proces raziskovanja.

Vadba refleksivnosti

Refleksivnost pomeni, da se zavedate, kako vaše misli, čustva in izkušnje vplivajo na raziskavo. Z naslednjo vajo boste lahko začeli uriti to spretnost:

- 1. Spomnite se na nedavni pogovor, ki ste ga imeli z nekom (lahko v osebem ali študijskem kontekstu).*
- 2. Zapišite svoje misli, ki so se vam ob tem pojavile (npr. sklepi, interpretacije, vprašanja, čustva).*
- 3. Naredite transkripcijo pogovora s sogovornikom.*
- 4. Sedaj ločite: katera vsebina izhaja neposredno iz sogovornikovih besed (opisni del) in kaj ste (ali bi) dodali vi s svojo interpretacijo (interpretativni del).*
- 5. Vprašajte se:*
 - o Kaj sem v resnici slišal?*
 - o Kaj sem sam dodal, domneval ali sklepal? Zakaj sem to storil?*
 - o Kako bi sogovornik reagiral, če bi videl moje zapiske? Bi jih prepoznal kot svoje misli?*

Na koncu razmislite: kako bi v raziskovalnem delu lahko poskrbeli, da bo meja med »tem, kar je bilo povedano«, in »tem, kar ste vi interpretirali«, čim jasnejša?

Raziskovalec kot etični varuh

Kvalitativno raziskovanje pogosto posega v občutljiva področja življenja posameznikov – njihove osebne zgodbe, izkušnje, čustva in prepričanja. Zaradi tega raziskovalec nikoli ni samo zbiralec podatkov, temveč tudi **etični varuh**: njegova naloga je zagotoviti, da raziskovalni proces nikomur ne povzroči škode in da se z udeleženci ravna spoštljivo in odgovorno.

V kvalitativnem raziskovanju se še posebej pokaže načelo »nikomur ne škoduj«, saj raziskovalec z intervjuji, opazovanjem in drugimi metodami lahko odpre boleče spomine ali povzroči stisko. Pri tem mora vedno uravnavati mejo med pridobivanjem podatkov in zaščito integritete sogovornika.

Vloga etičnega varuha se ne kaže samo v zaščiti pred morebitno škodo, ampak tudi v **spoštovanju pravic in dostojanstva udeležencev**. To vključuje:

- skrb za **informirano soglasje**, kjer udeleženci jasno razumejo namen raziskave, potek in možne posledice sodelovanja,
- zagotavljanje **anonimnosti in zaupnosti**, kar pomeni, da osebni podatki in zgodbe ne bodo razkrite brez dovoljenja,
- občutljivost pri obravnavanju zahtevnih tem, kjer raziskovalec prilagodi način spraševanja in omogoči udeležencem, da sami določajo meje deljenja svojih izkušenj.

V tem smislu raziskovalec ni le interpret in soustvarjalec pomena, temveč tudi **odgovorna oseba, ki stoji na strani sogovornika** in skrbi, da proces raziskovanja poteka v skladu z etičnimi načeli.

Kot opozarja Silverman (2021), je etična razsežnost kvalitativne raziskave neločljivo povezana z njenim temeljnim ciljem: razumeti človeka v njegovem kontekstu. To pa je mogoče le, če mu raziskovalec pristopi z občutljivostjo, spoštovanjem in zavestjo, da je raziskovalni proces lahko poseg v njegovo življenje.

Raziskovalec kot soustvarjalec pomena

Ko dva človeka stopita v pogovor, nikoli ne ostaneta povsem enaka kot prej. Vsako vprašanje, vsaka gesta, vsaka tišina ustvari prostor, v katerem nastajajo novi pomeni. Enako velja v raziskovalnem procesu: pomen raziskovanega pojava ne obstaja sam zase, temveč se oblikuje v dialogu med raziskovalcem in udeležencem. Ko raziskovalec vstopi v stik z udeležencem, pomen raziskovanega pojava ne obstaja sam po sebi, temveč se oblikuje sproti, v procesu interakcije. To pomeni, da

raziskovalec ni le pasiven zbiralec podatkov, ampak aktiven soudeleženelec v njihovi gradnji. Njegova vprašanja, način poslušanja, odzivanje in celo telesna govorica soustvarjajo okvir, v katerem se pomen oblikuje.

V tem pogledu je kvalitativno raziskovanje vedno dialogično: pomen ni vnaprej določen, temveč nastaja v izmenjavi med raziskovalcem in udeležencem. Oba sta partnerja v raziskovalnem procesu – raziskovalec s svojimi vprašanji usmerja pogovor, udeleženelec pa s svojimi odzivi in interpretacijami ustvarja prostor za razumevanje. Kot poudarja Flick (2022), so kvalitativni podatki vedno produkt interakcije; raziskovalec jih ne odkrije kot vnaprej obstoječo resničnost, ampak jih soustvari skupaj z udeležencem.

To dialogično razmerje lahko ponazorimo s primerom intervjuja. Če raziskovalec vpraša sogovornika o njegovih izkušnjah z neuspehom, bo način, kako to stori, vplival na globino odgovora. Empatičen ton, potrjevanje in tišina lahko odprejo prostor za razkrivanje čustev in osebnih zgodb, medtem ko formalno in distancirano spraševanje navadno vodi k bolj površinskim, »uradnim« odgovorom. V obeh primerih pomen ni zgolj v besedah udeleženca, ampak v odnosu, ki ga skupaj oblikujeta.

Soustvarjanje pomena ima tudi etično dimenzijo. Ker raziskovalec aktivno posega v raziskovalno situacijo, je odgovoren za način, kako zastavlja vprašanja, interpretira izjave in skrbi za dobrobit sogovornika. Napačno ali preveč vsiljivo vprašanje lahko sproži boleče spomine in povzroči stisko. Zato mora raziskovalec ostati refleksiven in občutljiv do tega, kako njegovo delovanje vpliva na potek in rezultate raziskave.

Dialogična narava kvalitativnega raziskovanja nas tako opozarja, da pomen ne pripada ne enemu ne drugemu, temveč se vedno rojeva »vmes« – v prostoru interakcije. Prav ta »vmesnost« je osrednja značilnost vloge raziskovalca kot soustvarjalca pomena.

Soustvarjanje pomena v dialogu

Za boljše razumevanje vloge raziskovalca kot soustvarjalca pomena poskusite naslednjo vajo:

1. *Izberite sogovornika (sošolca, prijatelja, družinskega člana).*
2. *Postavite mu odprto vprašanje, na primer: »Kako si doživel/-a zadnji izziv, s katerim si se soočil/-a?«*
3. *Najprej poslušajte brez prekinjanja. Nato poskusite poglobiti njegov odgovor z dodatnimi vprašanji, kot so:*
 - *»Kaj ti je bilo pri tem najpomembnejše?«*
 - *»Kako si se ob tem počutil/-a?«*
 - *»Kaj ti ta izkušnja pomeni danes?«*
4. *Po pogovoru si zapišite svoja opažanja:*

- *Kako je vaš način spraševanja vplival na sogovornikov odgovor?*
 - *Ali ste opazili, da se pomen oblikuje sproti, skozi dialog?*
 - *Kako ste sami soustvarili pomen s svojim poslušanjem, neverbalnimi odzivi in nadaljnjimi vprašanji?*
5. *Nato svoja opažanja preverite pri sogovorniku. Povejte mu, kaj ste zaznali, in ga vprašajte: »Ali bi se s tem strinjal/-a?« ali »Sem tvoje doživljanje prav razumel/-a?«*

Cilj te vaje je, da začutite dialogično naravo kvalitativnega raziskovanja – pomen ni nekaj, kar bi bil »že tam«, temveč nastaja v interakciji med vami in sogovornikom.

Merske karakteristike v kvalitativnem raziskovanju

Vsako raziskovanje, ne glede na to, ali poteka v kvantitativnem ali kvalitativnem okviru, spremlja želja raziskovalca, da bi svoje delo opravil čim bolj kakovostno in zanesljivo. Pri tem imajo pomembno vlogo kriteriji kakovosti, ki so v kvantitativnem raziskovanju že dolgo sistematično oblikovani in dobro poznani: veljavnost, zanesljivost, objektivnost in občutljivost. V kvalitativnem raziskovanju pa je bilo treba ta merila premisliti na novo, saj narava podatkov, metod in raziskovalnega procesa zahteva drugačno razumevanje kakovosti. Kot poudarja Flick (2009), kvalitativni raziskovalci ne morejo preprosto prevzeti kvantitativnih kriterijev, temveč jih morajo prilagoditi svoji paradigmi in ciljem raziskovanja.

Merske karakteristike so neke vrste kontrolne točke, ki raziskovalcu pomagajo sproti preverjati, ali ostaja zvest svojim raziskovalnim vprašanjem in ciljem. V kvantitativnem raziskovanju se preverja predvsem to, ali inštrument meri točno tisto, kar naj bi meril, ter ali bi z enakim postopkom ob ponovitvi dobili enake rezultate. V kvalitativnem raziskovanju pa je, kot poudarjajo tudi Vogrinc in drugi (2008) in Lincoln in Guba (1985), v ospredju predvsem transparentnost, skladnost in reflektivnost raziskovalca, saj podatki nastajajo v interakciji, ki se je nikoli ne da povsem ponoviti.

Pri razumevanju merskih karakteristik v kvalitativnem raziskovanju se v literaturi oblikujejo trije pogledi. Prvi pristop predlaga, da preprosto prevzamemo kvantitativne kriterije, saj so splošno znani in razumljivi. Drugi pristop jim nasprotuje, saj meni, da kvantitativni kriteriji niso skladni s filozofskimi izhodišči kvalitativne paradigme, zato je treba oblikovati povsem nova merila. Tretji pristop, ki predstavlja srednjo pot, pa se zavzema za prilagoditev obstoječih kriterijev in njihovo preoblikovanje v kvalitativni okvir (npr. veljavnost kot transparentnost, zanesljivost kot skladnost). Ta pogled raziskovalcem omogoča, da ohranijo kontinuiteto z uveljavljenimi znanstvenimi standardi, hkrati pa upoštevajo posebnosti kvalitativnega raziskovanja (Vogrinc in drugi 2008).

Merske karakteristike so zato v kvalitativnem raziskovanju razumljene ne kot toga pravila, temveč kot vodila, ki raziskovalca usmerjajo k sistematičnosti, jasnosti in odgovornosti. V nadaljevanju bomo zato vsako od teh karakteristik – veljavnost, zanesljivost, objektivnost in občutljivost – predstavili v luči kvalitativnega pristopa.

Veljavnost – transparentnost

V kvantitativnem raziskovanju se veljavnost nanaša na vprašanje, ali raziskovalec meri tisto, kar je nameraval meriti. Gre za preverjanje ujemanja med raziskovalnimi vprašanji, cilji in uporabljenim merskim instrumentom. Če instrument odstopa od zastavljenega cilja, rezultati niso veljavni.

V kvalitativnem raziskovanju pa se razumevanje veljavnosti bistveno spremeni. Ker raziskovalec podatke soustvarja v interakciji z udeleženci, jih ne more preprosto »izmeriti« na enak način kot v kvantitativnem okviru. Veljavnost se zato utemeljuje predvsem skozi transparentnost raziskovalnega procesa (Flick 2009; Vogrinc in drugi 2008). To pomeni, da raziskovalec natančno pojasni, kako je zbiral podatke, kako je oblikoval raziskovalni instrument (npr. protokol intervjuja), kako je analiziral gradivo in na kakšni osnovi je oblikoval interpretacije. Transparentnost omogoča, da lahko bralec razume potek raziskave in presodi, kako so bili dobljeni zaključki utemeljeni.

Lincoln in Guba (1985) sta v tem kontekstu uvedla pojem kredibilnosti, ki je soroden veljavnosti. Kredibilnost pomeni, da so ugotovitve raziskave prepričljive in skladne z doživljanjem udeležencev ter da raziskovalec uporabi postopke, ki zmanjšujejo nevarnost pristranskosti (npr. triangulacija, preverjanje ugotovitev pri udeležencih).

Veljavnost v kvalitativnem raziskovanju torej ni vprašanje strogega ujemanja med instrumentom in ciljem, temveč vprašanje, ali je raziskovalec dovolj jasno in odkrito prikazal celoten proces nastajanja podatkov in interpretacij. S tem bralcem in strokovni skupnosti omogoči, da sledijo njegovi raziskovalni poti in presodijo, kako dobro odgovarja na zastavljena raziskovalna vprašanja.

Primer, ki dobro ponazarja pomen transparentnosti in fleksibilnosti, je raziskava o darovanju organov. Raziskovalna skupina je sprva sledila teoretičnim izhodiščem in preverjenemu protokolu, ki je vključeval vprašanja o stresu, ki ga doživljajo zdravstveni delavci. Na podlagi obstoječih raziskav so pričakovali, da bo najtežji trenutek za medicinske sestre predvsem prehod iz vloge negovalke darovalca v vlogo negovalke prejemnika, ob hkratni komunikaciji z družinami obeh. Vendar pa je ena izmed intervjuvank, medicinska sestra, med pogovorom izpostavila povsem novo in presenetljivo dimenzijo – občutek nevzdržne tišine v operacijskem bloku po končanem odvzemu organov.

Opisala je, kako je sicer navajena stalnega hrupa aparatov, glasov zdravnikov in dogajanja med posegi, toda v trenutku, ko operacija odvzema organov konča in vsi zapustijo prostor, ostane sama z telesom pokojnika v popolni tišini. To tišino je doživljala kot skoraj nevzdržno, spremljali so jo telesni občutki, kot so mravljinca in panični napadi, pa tudi dolgotrajne nočne more. Gre za popolnoma novo spoznanje, ki ga raziskovalci sprva niso predvideli in ga v obstoječi teoriji niso zasledili.

Ker so raziskovalci ves čas skrbno beležili raziskovalni proces, vodili natančne zapiske in ostajali odprti za nova spoznanja, so lahko raziskavo ustrezno preusmerili: v protokol so dodali nova vprašanja in že opravljene sogovornike znova kontaktirali, da bi preverili tudi to dimenzijo njihove izkušnje. Takšna fleksibilnost ni znak metodološke šibkosti, temveč nasprotno – kaže na kvalitativno veljavnost. Raziskovalec ostaja zvest transparentnosti in razvidnosti svojih postopkov ter sproti pojasnjuje, zakaj raziskavo usmerja v novo smer, kadar to narekujejo sami podatki.

Kot poudarjata Lincoln in Guba (1985), je prav sposobnost raziskovalca, da sproti reflektira in prilagaja svoje postopke, temeljna razsežnost t. i. trustworthiness (verodostojnosti) kvalitativne raziskave. Podobno Flick (2009) opozarja, da kvalitativna veljavnost ne pomeni iskanja enkratne, dokončne resnice, temveč skrbno dokumentiranje procesa in odprtost za nova, nepričakovana spoznanja.

Veljavnost v kvalitativnem raziskovanju tako ne pomeni strogega preverjanja ujemanja med instrumentom in cilji, kot je značilno v kvantitativnem okviru, temveč zavezanost raziskovalca k transparentnemu, reflektirajočemu in prilagodljivemu raziskovalnemu procesu. Raziskovalec mora sproti razkrivati, kako je prišel do podatkov, kako jih je interpretiral in zakaj se je raziskava morda preusmerila v novo smer. V tem smislu je veljavnost povezana predvsem z verodostojnostjo postopkov in jasnostjo njihove predstavitve. Le tako lahko bralec razume, zakaj so bili doseženi določeni rezultati in v kakšnem kontekstu imajo pomen. V naslednjem podpoglavju bomo zato pozornost usmerili na zanesljivost, ki je v kvalitativnem raziskovanju tesno povezana z natančnostjo, konsistentnostjo in premišljenim vodenjem raziskovalnega procesa.

Zanesljivost – skladnost

Zanesljivost v raziskovanju se tradicionalno nanaša na vprašanje, ali bi ob ponovnem merjenju dobili enake rezultate. V kvantitativnem okviru pomeni konsistentnost in ponovljivost, kar zagotavlja stabilnost in natančnost merjenja. V kvalitativnem raziskovanju pa tega ideala ni mogoče dobesedno prenesti, saj podatki nastajajo v interakciji in so odvisni od časa, konteksta in dinamike odnosa med raziskovalcem in udeleženci. Kljub temu se zanesljivost ne opušča, temveč se razume kot prizadevanje za sistematičnost, natančnost in doslednost raziskovalnih postopkov (Lincoln in Guba 1985; Flick 2009).

V kvalitativnem raziskovanju je ključno, da raziskovalec pri preverjanju zanesljivosti izhaja iz načela skladnosti: ali so raziskovalni cilji, vprašanja, metode in postopki med seboj povezani ter dosledno izvedeni. To pomeni, da mora raziskovalec ves čas preverjati, ali so vprašanja ustrezno zastavljena, ali je vodenje intervjuja konsistentno in ali analiza sledi načrtanim raziskovalnim vprašanjem. S tem ne zagotavlja identičnih rezultatov, temveč razkriva jasen in pregleden proces, ki drugim omogoča razumevanje in preverjanje raziskovalnih odločitev (Vogrinc in drugi 2008).

Eden od načinov za krepitev zanesljivosti je skrb za jasno oblikovana raziskovalna vprašanja in vprašanja v protokolu intervjuja. Vprašanja morajo biti razumljiva, nedvoumna in ne smejo združevati več tem hkrati. Če bi raziskovalec sogovornika vprašal »Kdaj ste bili žalostni in kdaj veseli v partnerstvu?«, bi najverjetneje dobil odgovor samo na eno od obeh vprašanj. Zato je bolj smiselno vprašanje razdeliti na dva dela, s čimer se zmanjša možnost napačne interpretacije. Podobno je treba paziti tudi na sugestivna vprašanja, saj z njimi nehote raziskovalec usmerja sogovornika k potrjevanju lastnih prepričanj, kar posledično zmanjšuje zanesljivost raziskave.

Zanesljivost krepimo tudi s kombinacijo različnih metod zbiranja podatkov. Intervjuje lahko dopolnimo z opazovanjem, analizo dokumentov ali drugimi tehnikami, s čimer pridobimo več zornih kotov na isti pojav. Podobno velja za časovno ponavljanje meritev: intervju z isto osebo ob različnih priložnostih lahko pokaže, kako se stališča in doživljanje spreminjajo. Kadar raziskovalec podatke pridobi zgolj enkrat, tvega, da ujame le trenutni odsev razpoloženja ali okoliščin.

Pomemben element zanesljivosti je doslednost pri analizi podatkov. To pomeni, da raziskovalec uporablja jasne postopke kodiranja in kategorizacije ter sproti preverja, ali kodirna shema ostaja skladna z raziskovalnimi vprašanji in cilji. Posebej dragoceno je, kadar je mogoče, da v analizo podatkov vstopi več raziskovalcev: s primerjavo svojih interpretacij zmanjšajo tveganje enostranskih zaključkov, kar imenujemo raziskovalna triangulacija. Na ta način se krepi verodostojnost ugotovitev in zmanjšuje možnost, da bi bila analiza preveč vezana na perspektivo enega samega raziskovalca.

Zanesljivost je tesno povezana tudi z raziskovalčevo sposobnostjo, da je aktiven poslušalec in hkrati pozoren opazovalec. Pomembno je, da raziskovalec zna prepoznati različne komunikacijske stile sogovornikov in temu ustrezno prilagoditi način spraševanja.

Poleg tega mora raziskovalec ves čas paziti na uravnoteženost interakcije. Simpatija ali antipatija do udeleženca v raziskavi lahko nezavedno vplivata na potek zbiranja podatkov (npr. intervjuvanje) in interpretacijo podatkov. Če raziskovalec udeleženca idealizira, obstaja nevarnost, da prezre vrzeli v vsebini; če ga zavrača, pa lahko prehitro zaključi, da udeleženec raziskave nima kaj bistvenega povedati. Ključno je, da raziskovalec ostaja profesionalen, reflektira lastno vlogo in zavestno skrbi za ravnotežje v odnosu.

Ključna dimenzija zanesljivosti je tudi sistematično beleženje raziskovalnega procesa. Raziskovalni dnevnik, terenski zapisi in refleksije raziskovalca omogočajo, da je raziskovalni postopek razviden in transparenten, kar drugim omogoča vpogled v to, kako so bili podatki zbrani, interpretirani in analizirani. Takšna dokumentacija je še posebej pomembna, ker raziskovalec s svojo prisotnostjo neizogibno vpliva na raziskovalni proces. Zapisovanje lastnih občutkov in dilem povečuje refleksivnost ter pomaga, da se raziskovalec zaveda možnih popačenj.

Pomemben prispevek k zanesljivosti prinaša tudi preverjanje interpretacij pri sogovornikih, t. i. »member checking«. Ko raziskovalec svoje ugotovitve predstavi udeležencem v raziskavi in jih povpraša, ali se prepoznajo v interpretacijah, s tem bistveno zmanjša tveganje, da bi podatke razumel napačno ali enostransko.

Bistvo zanesljivosti je torej v tem, da bralec raziskave razume, kako so bili podatki zbrani, analizirani in interpretirani, ter da lahko sledi logiki raziskovalčevega postopanja. Le tako je mogoče zagotoviti, da raziskovalčevi zaključki niso naključni, temveč temeljijo na doslednem, refleksivnem in etično odgovornem raziskovalnem delu.

Objektivnost – refleksivnost in kredibilnost

Objektivnost je v kvalitativnem raziskovanju ena izmed najbolj obravnavanih in hkrati problematičnih merskih karakteristik. Kritiki pogosto poudarjajo, da kvalitativno raziskovanje ne more biti zares objektivno, saj raziskovalec ni »kalibriran instrument merjenja«, kot je na primer tehtnica, ki ob ustrezni umerjenosti vedno pokaže enako težo snovi. V kvalitativnem raziskovanju so raziskovalci neizogibno vpeti v raziskovalni proces: z vprašanji, interpretacijami in lastno prisotnostjo sooblikujejo podatke (Maxwell 2012). To pomeni, da popolna nevpletenost, ki je v kvantitativnem raziskovanju ideal objektivnosti, v kvalitativnem pristopu ni mogoča.

V kvantitativnem raziskovanju je objektivnost pogosto razumljena kot raziskovalčeva nevpletenost v proces raziskovanja in kot zagotovilo, da osebna stališča, vrednote ali pričakovanja ne vplivajo na rezultate. V kvalitativnem raziskovanju pa je takšno razumevanje težje uresničljivo, saj so raziskovalci neločljivo vključeni v raziskovalni proces: podatki nastajajo v interakciji med raziskovalcem in udeleženci, raziskovalčeva prisotnost, način spraševanja, neverbalna komunikacija in osebne izkušnje pa oblikujejo končno podobo raziskave (Flick 2009). To ne pomeni, da je objektivnost v kvalitativnem raziskovanju nemogoča, temveč da je razumljena drugače. Lincoln in Guba (1985) opozarjata, da je ključno vpeljati postopke, ki zmanjšujejo možnost, da bi osebne preference nekritično usmerjale raziskavo. Gre za zavestno prizadevanje, da raziskovalec reflektira lastne predsodke, ohranja strokovno

distanco ter nenehno preverja, ali interpretacije temeljijo na podatkih in ne zgolj na njegovih pričakovanjih.

Zato se v literaturi poudarja, da je zahteva po popolni objektivnosti v kvalitativnem raziskovanju neustrezna in celo zavajajoča (Hammersley and Atkinson 2019). Namesto tega se uveljavlja pojem refleksivnosti, ki pomeni zavestno zavedanje raziskovalca o lastni vlogi in vplivu na raziskovalni proces. Raziskovalec tako ne more biti »nevtralen opazovalec«, lahko pa je transparenten glede svojih predpostavk, vrednot in odločitev, ki jih sprejema v raziskavi (Berger 2015).

Nekateri avtorji celo opozarjajo, da prav ta subjektivnost lahko prispeva k globljemu razumevanju preučevanih pojavov. Ratner (2002) na primer poudarja, da subjektivna vpetost raziskovalca omogoča avtentično interpretacijo družbenih izkušenj, ki jih »hladna« distanca ne bi mogla zajeti. Ključno pa je, da raziskovalec te subjektivne elemente jasno reflektira in jih predstavi kot del raziskovalnega procesa.

V tem smislu se je v kvalitativnem raziskovanju razvilo več pristopov, kako zagotoviti »objektivnost« oziroma bolj ustrezno – kredibilnost podatkov. Eden izmed načinov je triangulacija (uporaba različnih virov podatkov, metod ali raziskovalcev), ki omogoča, da se rezultati ne opirajo le na en pogled. Pomembno je tudi, da raziskovalec jasno loči med opisnimi zapisi in interpretacijami ter da vodi raziskovalni dnevnik, kjer beleži lastne misli, dileme in spremembe v procesu (Hammersley and Atkinson 2019). Prav tako se v kvalitativnem raziskovanju pogosto uporablja povratno preverjanje pri udeležencih (»member checking«), kjer raziskovalec predstavi interpretacije sodelujočim in preveri, ali se ti v njih prepoznajo.

Predstavljajmo si raziskovalca, ki izvaja intervjuje z zdravstvenimi delavci o njihovih izkušnjah pri delu z umirajočimi bolniki. V enem izmed intervjujev sogovornik omeni, da je včasih občutek nemoči hujši od fizične izčrpanosti. Raziskovalec to zapiše in interpretira kot dokaz, da je čustveno breme bistveno težji vidik dela od fizičnega napora. Da bi preveril, ali ta interpretacija res odraža sogovornikovo izkušnjo, se raziskovalec k sogovorniku vrne z vprašanjem: »Če prav razumem, želite povedati, da vas čustveni pritisk bolj izčrpava kot fizični?« Sogovornik nato pojasni, da ni mislil, da je eno težje od drugega, ampak da je kombinacija obeh neznosna. S tem postopkom raziskovalec prepreči, da bi njegova lastna interpretacija prevladala nad pomenom, ki ga je želel izraziti intervjuvanec. Takšna preverjanja in vračanja k udeležencem so bistveni način, kako se v kvalitativnem raziskovanju zagotavlja kredibilnost in se izognemo očitku, da gre zgolj za subjektivne vtise raziskovalca.

Namesto »klasične« objektivnosti je torej v kvalitativnem raziskovanju v ospredju transparentnost in verodostojnost: raziskovalec mora pokazati, kako je prišel do svojih zaključkov, na katerih podatkih in analizah temeljijo, ter kako je sproti preverjal lastne interpretacije. Na ta način ne gre za odpravo

subjektivnosti, temveč za njeno preoblikovanje v raziskovalno moč – s čimer se povečuje kredibilnost in uporabnost raziskave (Lincoln and Guba 1985; Flick 2009; 2022).

Občutljivost

Občutljivost je ena izmed tistih merskih karakteristik, pri kateri se razlike med kvantitativnim in kvalitativnim raziskovanjem še posebej jasno pokažejo. V kvantitativnem okviru je občutljivost razumljena predvsem kot lastnost merskega instrumenta, da zazna najmanjše razlike med spremenljivkami – na primer, da test znanja razlikuje med učenci z boljšim in slabšim znanjem ali da vprašalnik o stališčih zazna subtilne razlike med odgovori udeležencev.

V kvalitativnem raziskovanju pa občutljivost presega zgolj tehnično natančnost in se nanaša predvsem na raziskovalčevo sposobnost, da zazna in razume tudi drobne, pogosto skrite razlike v izkušnjah, pomenih in interpretacijah udeležencev. Kot poudarja Flick (2009), je občutljivost v kvalitativnem raziskovanju povezana z odprtostjo raziskovalca za nepredvidene teme, z njegovo pozornostjo do konteksta in zmožnostjo, da udeleženčeve izjave ne obravnava zgolj na površinski ravni, temveč jih interpretira v luči njihovega življenjskega sveta.

Seale (1999) opozarja, da je raziskovalčeva občutljivost ključna za kakovostno raziskavo, saj omogoča, da se med analizo zaznajo tudi subtilne pomenske nianse, ki bi v strogo strukturiranem raziskovanju ostale spregledane. Vogrinc in drugi (2008) dodaja, da občutljivost v kvalitativni metodologiji pomeni pripravljenost raziskovalca, da prisluhne sogovorniku na način, ki presega zgolj vsebinsko raven odgovora: gre za sposobnost prepoznavanja tišin, premorov, telesnih odzivov in drugih nebesednih signalov, ki prav tako nosijo pomembne informacije.

Predstavljajmo si intervju, v katerem sogovornik pripoveduje o travmatični izkušnji. Na vprašanje, kako je dogodek doživel, obmolkne za dalj časa in se mu oči zasoljijo. Raziskovalec brez občutljivosti bi tišino hitro prekinil z naslednjim vprašanjem in tako izgubil priložnost, da sogovornik ubesedi nekaj globljega. Občutljiv raziskovalec pa v tišini prepozna pomen, mu pusti prostor in šele nato z nežnim vprašanjem spodbuja nadaljnjo pripoved, na primer: »Kako to tišino doživljate zdaj?« ali »Kaj se vam dogaja v telesu, ko se spomnite tega trenutka?«. Prav v takih trenutkih se pokaže, da občutljivost ni samo metodološka lastnost, ampak način raziskovalne drže, ki sogovorniku omogoča avtentično izražanje izkušenj. Občutljivost od raziskovalca zahteva posebno kombinacijo strokovne usposobljenosti in osebne prisotnosti. To pomeni, da raziskovalec ni zgolj zbiralec informacij, ampak se mora znati vživeti v sogovornika, opaziti podrobnosti in se nanje ustrezno odzvati. Občutljivost se kaže tako v oblikovanju raziskovalnih vprašanj kot tudi v načinu izvedbe intervjujev, opazovanj ali analiz besedil.

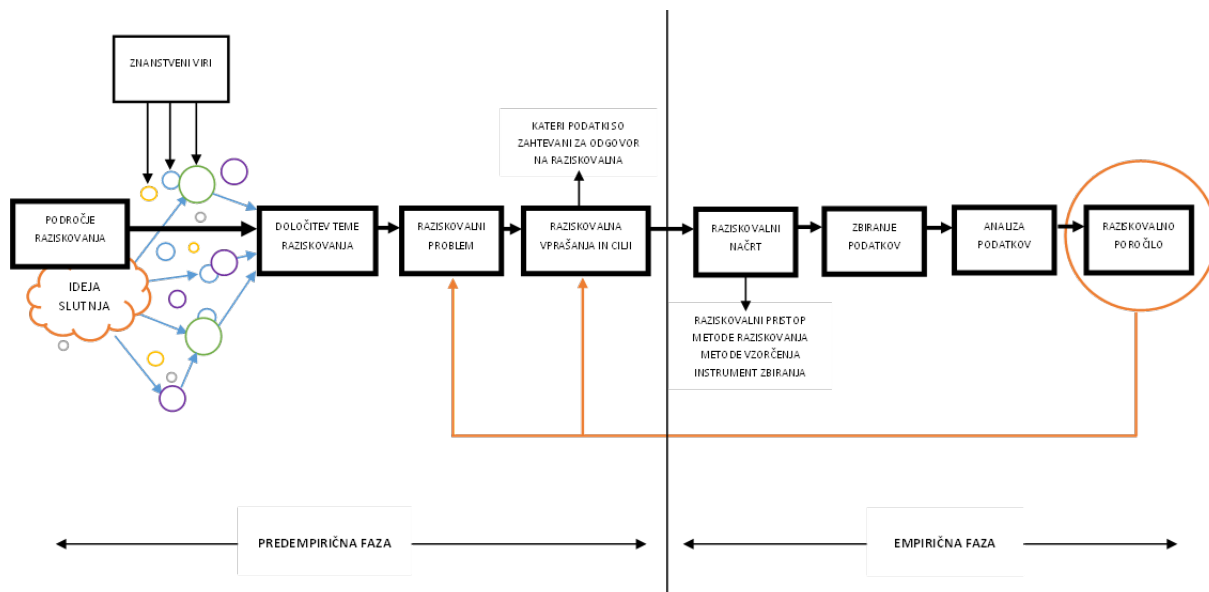
Raziskovati z intuicijo v tem kontekstu ne pomeni, da raziskovalec deluje brez metode ali se prepusti subjektivnim občutkom, temveč da uporablja svojo zaznavno in interpretativno občutljivost, ki presega zgolj logično sklepanje. Intuicija pomeni zmožnost prepoznati subtilne signale sogovornika – tišino, trepet v glasu, sklonjeno držo – in jih obravnavati kot del pomena, ki ga posameznik izraža. Občutljiv raziskovalec se zna odzvati na te signale: da prostor, kjer je tišina pomenljiva, ali pa sogovornika povabi, da pojasni, kaj se dogaja »onkraj besed«. Na ta način intuicija deluje kot komplementarni del raziskovalne metode, ki omogoča globlje razumevanje izkušnje (Flick 2009).

FAZE KVALITATIVNEGA RAZISKOVANJA

Raziskovalni proces v kvalitativnem raziskovanju je večplasten in zahteven, zato je za raziskovalca ključnega pomena, da razume, kako je strukturiran ter kaj se v posamezni fazi od njega pričakuje. Takšno razumevanje ne pomeni zgolj sledenja korakom, temveč omogoča, da raziskovalec ohranja pregled nad potekom dela, sproti prepozna morebitne pomanjkljivosti in se zaveda povezav med posameznimi odločitvami. Vsaka faza namreč vpliva na naslednjo – jasnost raziskovalne teme določa natančnost raziskovalnega problema, ta pa pogojuje kakovost raziskovalnih vprašanj in s tem celotnega empiričnega dela.

Zavedanje o strukturi raziskovalnega procesa ima zato dvojno funkcijo: na eni strani raziskovalcu olajša načrtovanje in izvedbo, saj mu omogoča sprotno samo-evalvacijo; na drugi strani pa prispeva k večji **kakovosti raziskave**. Če je posamezna faza premišljeno in natančno izvedena, se verjetnost napak v naslednjih korakih zmanjšuje. Obratno pa površno delo v začetnih fazah vodi v t. i. »akumulacijo minusov«, kjer se začetne nejasnosti in pomanjkljivosti prenašajo skozi celoten proces in nazadnje oslabijo interpretacijo ter zaključke raziskave (Flick 2009; Maxwell 2012).

V raziskovalnem procesu ločimo **predempirično** in **empirično fazo**. Predempirična faza je temelj vsake raziskave, vendar je delo pogosto dolgotrajno in nevidno, saj zahteva temeljito branje znanstvenih virov, kritično analizo in sposobnost sinteze. Empirična faza se prične šele, ko so ti temelji jasno postavljeni; obsega zbiranje in analizo podatkov ter pripravo raziskovalnega poročila. V kvalitativnem raziskovanju pa ta razmejitev nikoli ni strogo linearna – proces je ciklični, raziskovalec se lahko vrača v predhodne faze, prilagaja odločitve in dopolnjuje že narejeno. To je hkrati izziv in prednost kvalitativne paradigme, saj omogoča sprotno učenje, prilagajanje novim spoznanjem in poglobljeno razumevanje raziskovanega pojava.

Slika 1: Proces kvalitativnega raziskovanja

Predempirična faza raziskovanja

Predempirična faza predstavlja temelj vsake raziskave – tako kvalitativne kot kvantitativne. Gre za obdobje, v katerem raziskovalec še ne zbira podatkov, temveč se osredotoča na jasno strukturiranje raziskovalnega načrta: opredelitev teme, oblikovanje raziskovalnega problema ter razvoj raziskovalnih ciljev in vprašanj. Čeprav so ti koraki pogosto manj vidni in rezultatov še ni mogoče pokazati v obliki empiričnih spoznanj, so ključni za celotno raziskavo. Prav v tej fazi se namreč postavljajo temelji, ki bodo usmerjali nadaljnje delo in v veliki meri določili kakovost raziskovalnega procesa (Flick 2009).

Za začetnike v raziskovanju je predempirična faza pogosto najtežja. Zdi se, kot da se »nič ne dogaja«, saj se večino časa porabi za iskanje, branje in selekcijo znanstvene literature. Vendar je to obdobje nujno, saj se mora raziskovalec najprej temeljito seznaniti s širšim področjem v katerega je umeščena njegova potencialna tema raziskovanja, da lahko raziskovalno temo postopoma zoži, jo umesti v obstoječe raziskave in izlušči bistvene vrzeli, iz katerih nato oblikuje raziskovalni problem. Če si raziskovalec na tej točki vzame dovolj časa, lahko zgradi trden temelj, ki bo omogočal logično in pregledno povezavo med temo, problemom, vprašanji in kasneje podatki. Če pa delo ostane površno, se pomanjkljivosti »akumulirajo« in se izrazijo v nejasnih raziskovalnih vprašanjih, neustreznem zbiranju podatkov in na koncu v šibkih interpretacijah (Maxwell 2013).

Predempirična faza je pomembna tudi zato, ker raziskovalca že zgodaj sooča z izbiro, strukturiranjem in sintetiziranjem informacij. Pogosta napaka začetnikov je, da pri pisanju zgolj naštevajo različne definicije in stališča iz literature, brez da bi jih med seboj povezali ali kritično ovrednotili. Takšno

»lepljenje citatov« sicer pokaže, da je raziskovalec prebral določeno število virov, a ne prinaša dodane vrednosti. Ključni cilj predempirične faze je ravno v tem, da se raziskovalec nauči povezovati prebrane informacije, jih vrednotiti in jih na koncu preoblikovati v lastno argumentirano izhodišče.

Poleg strokovne dimenzije ima predempirična faza tudi osebno-razvojno komponento. Raziskovalec se mora naučiti vztrajati v negotovosti, ko ima občutek, da ve »premalo« ali da so informacije preveč razpršene. Takšne faze, ko se zdi, da je tema preširoka ali nerazumljiva, so normalen del procesa. Šele sčasoma, skozi branje in strukturiranje, nastopi trenutek, ko raziskovalec začuti, da res razume svojo temo in jo lahko jasno oblikuje.

Za razliko od empirične faze, kjer raziskovalec zbira in analizira podatke, je predempirična faza predvsem mentalno in organizacijsko delo. Poleg kritičnega pregleda literature vključuje tudi načrtovanje časa in virov – raziskovalec se mora zavedati omejitev (rok izvedbe raziskave, dostopa do virov, finančnih sredstev) in temu prilagoditi širino raziskovalnega problema ter cilje.

Skratka, predempirična faza je v kvalitativnem raziskovanju ne le priprava na empirično delo, temveč tudi prostor, kjer se oblikuje raziskovalčeva raziskovalna identiteta v smislu kako vidi svojo temo, kako zna prepoznati problem in kako jasno zna postaviti vprašanja, ki bodo vodila celotno raziskavo.

Slutnja kot izhodišče raziskovanja

Vsako raziskovanje se praviloma začne z začetno idejo, opažanjem ali občutkom, ki ga v kvalitativni metodologiji pogosto poimenujemo slutnja. Gre za osebni vtis raziskovalca, ki lahko izvira iz njegove neposredne izkušnje, zgodb ljudi v njegovi okolici ali zaznanih družbenih pojavov. Slutnja je torej prva, še neznanstvena formulacija raziskovalčevega zanimanja in hkrati močan motivacijski sprožilec raziskovalnega procesa. Kot poudarja Flick (2009), se kvalitativne raziskave pogosto rojevajo iz vsakodnevnih situacij in občutljivosti raziskovalca za "moteče" pojave v njegovem okolju, ki jih želi razumeti.

Ker pa je slutnja vedno vezana na majhen osebni vzorec – na primer izkušnje posameznikov iz raziskovalčevega kroga – sama po sebi še ne more postati raziskovalni problem. Zato jo je treba preveriti, razširiti in umestiti v znanstveni kontekst. To poteka prek sistematičnega zbiranja informacij iz različnih (znanstvenih) virov: pregledom literature, preučevanjem obstoječih raziskav ter pogovori z drugimi strokovnjaki in akterji. Šele s tem korakom slutnja preide iz osebnega prepričanja v temo raziskovanja, ki je zasidrana v znanstvenih razpravah (Punch 2013).

Slutnja ima poleg usmerjevalne tudi pomembno motivacijsko funkcijo. Raziskovalci pogosto poudarjajo, da si je koristno zapisati, zakaj nas je neka slutnja pritegnila, saj ta zapis deluje kot opomnik

v trenutkih, ko raziskovalec med procesom izgubi jasno orientacijo ali se znajde v občutku "vem, da nič ne vem". To stanje, ki ga številni raziskovalci doživijo ob soočenju z obsežnostjo znanstvene literature in množico podatkov, je običajen del procesa (Maxwell 2013). Slutnja v takih trenutkih pomaga raziskovalcu, da se spomni svoje prvotne motivacije in ohrani kontinuiteto raziskovanja.

Kot primer lahko navedemo raziskovalko, ki je med pogovori s prijateljicami opazila, da se več od njih sooča z izgorelostjo, zdravljenje pa pogosto vodi k predpisovanju antidepresivov. To spoznanje jo je pretreslo in sprožilo slutnjo, da gre za širši družbeni problem. Čeprav je bila ta slutnja sprva zasnovana na majhnem in subjektivnem vzorcu, jo je raziskovalka preoblikovala v znanstveno temo z zbiranjem literature o izgorelosti in depresiji, preučevanjem obstoječih teoretičnih podlag in izsledkov izvedenih raziskav in oblikovanjem raziskovalnega problema. Na ta način je intuitivna slutnja prerasla v strukturirano raziskovalno vprašanje o razlikah med izgorelostjo in depresijo ter njihovem doživljanju v določenih družbenih kontekstih.

Na ta način slutnja ni zgolj začetni intuitivni uvid, ampak se v raziskovalnem procesu razvije v strukturni element, ki usmerja oblikovanje raziskovalnega problema in raziskovalnih vprašanj. Vključitev slutnje v raziskovanje torej predstavlja prehod od osebnega k znanstvenemu, od nepreverjenega k argumentiranemu.

Oblikovanje in definiranje raziskovalne teme

Eden izmed najzahtevnejših korakov v predempirični fazi raziskovanja je oblikovanje in definiranje raziskovalne teme. Tema je vstopna točka v raziskovalni proces – od nje je odvisno, kako bomo kasneje oblikovali raziskovalni problem, cilje, vprašanja in celotno metodološko zasnovo. Zato je pomembno, da si raziskovalec vzame dovolj časa, da temo premisli, jo preoblikuje in umesti v ustrezno teoretično ter praktično ozadje.

Raziskovalne teme ne nastajajo v praznem prostoru. Pogosto se razvijejo bodisi iz osebnih izkušenj, opazovanj in intuicije, bodisi iz zanimanja za določeno teorijo ali raziskovalni pristop. Tukaj govorimo o dveh temeljnih pristopih oblikovanja teme.

Induktivni pristop pomeni, da raziskovalna ideja izhaja iz posameznih, konkretnih izkušenj, opazanj ali pojavov, ki se zdijo raziskovalcu pomembni. Iz specifičnega primera nato razvija širše raziskovalno vprašanje in ga umešča v obstoječi teoretični okvir. Gre torej za pot od posebnega k splošnemu (Bryman 2016). V kvalitativnem raziskovanju je ta pristop pogost, saj raziskovalci pogosto izhajajo iz osebnih opazanj, zgodb udeležencev ali družbenih problemov, ki so jih zaznali v svojem okolju.

Deduktivni pristop pa poteka obratno: raziskovalca najprej pritegne obstoječa teorija, koncept ali raziskovalni model, ki ga želi preveriti ali razširiti v konkretni praksi. Gre za pot od splošnega k posebnemu (Punch 2013). Pri tem raziskovalec iz teoretičnih spoznanj oblikuje raziskovalna vprašanja, nato pa poišče ustrezno okolje, v katerem lahko teorijo preizkusi.

Razlikovanje med induktivnim in deduktivnim pristopom torej raziskovalcu ne pove le, od kod izvira njegova raziskovalna ideja, ampak tudi, kakšne korake mora narediti v naslednji fazi. Če raziskovalec izhaja iz induktivnega pristopa, mora obstoječo temo umestiti v širši teoretični okvir in najti teorijo, ki ustreza njegovemu raziskovalnemu problemu. Če pa izhaja iz deduktivnega pristopa, mora jasno oblikovati problem, ki bo teorijo povezal s prakso in omogočil preverjanje ali razvijanje konceptov.

Čeprav sta pristopa metodološko različna, ju raziskovalci v praksi pogosto kombinirajo. Induktivna opažanja lahko sprožijo raziskovalno zanimanje, ki se nato nadgradi z deduktivnim vpetjem v teorijo; obratno pa lahko deduktivna uporaba teorije sproži nova induktivna spoznanja na terenu. Kot opozarja Flick (2009), je pri obeh pristopih ključno, da raziskovalec reflektira, na kakšni osnovi je oblikoval svojo temo, saj to vpliva na celotno raziskovalno zasnovo in interpretacijo podatkov.

Pri opredelitvi teme imajo pomembno vlogo tudi osebni interesi raziskovalca in njegov socialni kapital – torej dostop do ljudi, skupin ali kontekstov, ki bi jih želel raziskovati. Če raziskovalec nima možnosti dostopa do udeležencev, ki bi bili ključni za izbrano temo, mora premisliti, ali je tema izvedljiva in ali je pripravljen vložiti dodatni trud za pridobivanje sogovornikov. Pri tem je pomembno, da raziskovalec ni zadovoljen s prvo idejo, temveč si vzame čas za igrivo preizkušanje različnih možnosti, za pogovore s kolegi, pregled že izvedenih raziskav ter branje znanstvene literature, saj vse to pomaga pri oblikovanju dobro utemeljene raziskovalne teme.

Kritični pregled literature

Kritični pregled literature raziskovalcu omogoči, da se seznanj z obstoječim znanjem na izbranem področju, prepozna vrzeli v raziskavah ter oblikuje raziskovalno vprašanje, ki bo relevantno in smiselno umestilo raziskavo v širši znanstveni kontekst. S pomočjo kritičnega pregleda literature raziskovalec ne le zbira in našteva vire, temveč jih analizira, sintetizira in evalvira, da bi oblikoval nov, celosten pogled na obravnavano temo.

Namen kritičnega pregleda literature je omogoči raziskovalcu, da prepozna ključna vprašanja in probleme v obstoječi literaturi ter oblikuje smiselno raziskovalno vprašanje. Dober pregled literature zagotavlja temelje za raziskavo, saj raziskovalcu pomaga prepoznati, kaj je že bilo raziskano na izbranem področju, ter ugotoviti, katere vrzeli v znanju še obstajajo. Z uporabo obstoječe literature raziskovalec

lahko prepozna teorije in argumente, ki jih bo vključeval v svojo raziskavo, ter tako zagotovi, da njegova raziskava ni le ponavljanje prejšnjih študij, ampak prispeva k širjenju obstoječega znanja.

Iskanje virov se začne s ključnimi besedami, ki so povezane z raziskovalnim vprašanjem. V raziskovalnih bazah podatkov bo raziskovalec poiskal različne vrste virov, ki ustrezajo njegovi izbrani temi. Pomembno je, da raziskovalec pri iskanju virov uporabi širok spekter virov, vključno z znanstvenimi članki, knjigami, vladnimi poročili, konferenčnimi prispevki in internetnimi viri. Predvsem pa je pomembno, da se raziskovalec osredotoči na teoretične okvire, ki so pomembni in jih bo uporabil za obravnavano temo.

Kot omenjeno, pri kritičnem pregledu literature raziskovalec ne sme zgolj naštevati virov, ampak se mora do njih opredeliti. To pomeni, da mora analizirati njihove prednosti in pomanjkljivosti, ter se opredeliti do teorij in ugotovitev, ki jih te raziskave ponujajo. Kritičnost ne pomeni zgolj kritiziranja, temveč zahteva globoko analizo in sintezo prebranih virov. To vključuje primerjanje različnih pristopov, teorij in ugotovitev, s čimer raziskovalec razvija svoje lastne argumente in postavi raziskovalno vprašanje v širši znanstveni kontekst.

Pomembno je, da raziskovalec prepozna, kateri avtorji in teorije so najbolj relevantni za njegovo obravnavano raziskovalno temo in kako se njihovi rezultati vključujejo v raziskovalni proces. Pri tem mora raziskovalec obravnavati vsa relevantna mnenja, tudi tista, ki se ne strinjajo z njegovo raziskovalno tezo/slutnjo. Kritičen pregled literature zahteva, da raziskovalec izpostavi tudi kontradiktorne rezultate in jih pojasni ter predstavi svoje razloge, zakaj se z njimi ne strinja. To je pomembno za oblikovanje raziskovalnega problema (in kasneje tudi vprašanja), ki bo relevantno in smiselno umestilo raziskavo v širši znanstveni kontekst.

Kritični pregled literature mora vključevati tudi sintezo znanja. Raziskovalec mora vse prebrane vire sintetizirati, da oblikuje nov, celosten pogled na raziskovalno temo. To vključuje primerjanje in soočanje različnih raziskav, teorij in pristopov ter izpostavitve glavnih trendov v literaturi. Raziskovalec mora zlasti pozornost posvetiti ključnim idejam in konceptom, ki se pojavljajo v različnih raziskavah, ter identificirati področja, kjer so raziskave v nasprotju. Sinteza virov pomeni, da raziskovalec združi najpomembnejše ugotovitve iz različnih raziskav in jih poveže v nov pogled na obravnavano temo. To vključuje tudi identifikacijo vrzeli v obstoječi literaturi, ki jih bo raziskovalec lahko naslovil s svojo raziskavo.

Nenazadnje mora raziskovalec pri kritičnem pregledu literature evalvirati vsak vir in preveriti njegovo verodostojnost ter kakovost. To pomeni, da mora raziskovalec upoštevati metodologijo in pristop, ki so bili uporabljeni v raziskavi, ter ugotoviti, ali so rezultati raziskave podprti z relevantnimi dokazi. Poleg tega mora raziskovalec preučiti, kako avtorji obravnavajo problematiko in ali so njihove ugotovitve smiselne in logične. Evalvacija virov vključuje tudi ugotavljanje morebitnih napak ali pomanjkljivosti v

raziskavi, ki bi lahko vplivale na točnost in verodostojnost ugotovitev. Raziskovalec mora biti pri tem pozoren na morebitne pristranskosti, ki so lahko vplivale na rezultate, ter jih obravnavati na pravičen in objektivni način.

Pri izvajanju kritičnega pregleda literature se raziskovalec pogosto sreča z določenimi ključnimi vprašanji, ki mu pomagajo pri osredotočanju na najbolj relevantne informacije. Ta vprašanja vključujejo (Lamut in drugi 2012).

Kako je znanje o izbrani raziskovalni temi strukturirano in organizirano?

Raziskovalec mora razumeti, kako je znanje o raziskovani temi organizirano in kako so te informacije povezane. To vključuje ugotovitev, kateri pristopi so že bili uporabljeni v prejšnjih raziskavah in kateri so še neizkoriščeni.

- **Kaj so glavna vprašanja in problemi, ki jih je potrebno raziskati?**

Kritični pregled mora raziskovalcu pomagati prepoznati glavna vprašanja, ki jih je treba nasloviti v njegovi raziskavi. To vključuje tudi prepoznavanje vrzeli v obstoječi literaturi, ki jih bo raziskava lahko zapolnila.

- **Kaj so epistemološki in ontološki temelji znanstvene vede, ki obravnava ta problem?**

Raziskovalec mora prepoznati osnovna vprašanja, ki se nanašajo na to, kako je znanje o temi strukturirano in kako se raziskovalci lotevajo raziskave tega problema v različnih znanstvenih disciplinah.

- **Kaj so ključne teorije, koncepti in ideje?**

Kritični pregled mora vključiti razumevanje ključnih teorij in konceptov, ki jih je treba obravnavati v raziskavi. To vključuje tako prepoznavanje teorij, ki podpirajo raziskovalčevo hipotezo, kot tistih, ki ji nasprotujejo.

- **Kaj so ključni viri?**

Pri iskanju in izbiri virov mora raziskovalec razmisliti o tem, kateri so najpomembnejši viri za njegovo raziskavo in zakaj. To vključuje tako znanstvene članke kot tudi druge oblike dokumentov, ki so ključne za izbrano temo.

Kritični pregled literature je pomembna faza raziskovalnega procesa, saj omogoča raziskovalcu, da oblikuje trdne temelje za svojo raziskavo, ki so podprti z obstoječim znanjem. Z analizo in sintezo prejšnjih raziskav raziskovalec ne le identificira vrzeli v literaturi, temveč tudi postavi izbrano raziskovalno temo, problem in raziskovalna vprašanja v širši znanstveni kontekst. Ta proces ne pomeni

zgolj zbiranja virov, ampak zahteva tudi globoko razumevanje teoretičnih okvirov, pristopov in metod, ki so bili uporabljeni na izbranem področju. Kritičen pregled literature tako raziskovalcu omogoči razvoj novih vpogledov in pristopov, ki bodo obogatili obstoječe znanje in prispevali k napredku na raziskovalnem področju. Kakovostno izveden kritični pregled literature se bo raziskovalcu obrestovalo pri poimenovanju kategorij (v fazi analize podatkov) kot tudi pri pisanju interpretacije – rezultatov raziskave.

Kriteriji za ocenjevanje ustreznosti raziskovalne teme

Ko raziskovalec oblikuje raziskovalno temo, jo je potrebno kritično ovrednotiti glede na več kriterijev, saj prvotna izbira pogosto temelji na osebem interesu, občutku ali izkušnji. Srčna izbira je pomembna, toda za znanstveno raziskavo je ključno vprašanje, ali je tema v danih okoliščinah mogoče kakovostno in izvedljivo raziskati. Kot poudarjajo Kumar (2018) ter Flick (2009), ustreza tema združuje raziskovalčevo motivacijo z možnostjo znanstvenega prispevka in praktične izvedbe.

Prvi kriterij je **interes** raziskovalca. Izbrana tema mora raziskovalca resnično pritegniti, saj bo moral vanjo vložiti veliko časa in truda. Tako kot se pri nakupu nepremičnine poudarja »lokacija, lokacija, lokacija«, je pri raziskovanju v ospredju »interes, interes, interes«. Tema, ki raziskovalca motivira, ga bo spremljala skozi obdobja intenzivnega dela, tudi tedaj, ko se bo moral odpovedati drugim dejavnostim. Interes pa ne pomeni čustvene navezanosti, temveč iskreno radovednost in pripravljenost raziskovati.

Pomemben kriterij je tudi obseg oziroma **globina** raziskovalne teme. Tema mora omogočati raziskovanje na več ravneh in hkrati ostati dovolj osredotočena, da je obvladljiva v okviru seminarske, diplomske ali magistrske naloge. Če je tema zastavljena preširoko (npr. »zasvojenost mladih z IKT«), lahko hitro zdrsne v površinsko obravnavo, namesto v poglobljeno analizo. Primernejša je tema, ki se osredotoča na določen vidik ali kontekst, denimo na »doživljanje zasvojenosti z družbenimi omrežji pri srednješolcih v Ljubljani«. Globina zagotavlja, da raziskava ne bo le »reliefni pogled«, temveč bo prispevala k razumevanju vzrokov, pomenov in posledic izbranega pojava.

Tretji kriterij je **merljivost konceptov**. Tudi v kvalitativnem raziskovanju, kjer se osredotočamo na pomen, izkušnje in interpretacije, je nujno, da so raziskovalni koncepti opredeljeni tako, da jih je mogoče raziskovati. Nekateri pojmi so zelo izmuzljivi in težko operacionalizirani – na primer »občutek sreče« ali »ljubezen«. Če raziskovalec ne zna jasno opredeliti, kako bo te pojme raziskoval, obstaja tveganje, da raziskava izgubi znanstveno vrednost. Zato je nujno, da se pri oblikovanju teme preveri, ali jo je mogoče umestiti v kvalitativno paradigmo in obstoječe teoretične okvirje (Flick 2009).

Naslednji kriterij so **strokovna znanja in izkušnje** raziskovalca. Raziskovalec mora presoditi, ali poseduje dovolj teoretičnega znanja in metodoloških kompetenc za izvedbo raziskave. Če mu manjka izkušenj, je pomembno, da to ozavesti in načrtuje dodatno učenje, posvetovanje z mentorjem ali sodelovanje s sošolci. Včasih so lahko v pomoč tudi osebne izkušnje in neformalno znanje, ki omogočata boljše razumevanje raziskovanega pojava.

Kriterij **relevantnosti** opozarja, da raziskovalna tema ne sme biti že popolnoma izčrpana, hkrati pa mora imeti potencial za prispevek k znanosti ali praksi. Relevantna tema omogoča, da rezultati raziskave koristijo določenim skupinam, organizacijam ali širši javnosti – četudi zgolj kot nov uvid ali razmislek. V tem smislu se relevantnost povezuje tudi s kriterijem trajnosti, saj raziskava ni »one-time deal«, ampak odpira možnosti nadaljnega raziskovanja in apliciranja spoznanj v širšem kontekstu.

Ključno je tudi vprašanje **dostopnosti** podatkov. Raziskovalec mora že v predempirični fazi preveriti, ali bo lahko dostopal do relevantne literature, obstoječih raziskav in potencialnih sogovornikov. Če je dostop omejen ali preveč zapleten, obstaja tveganje, da raziskave ne bo mogoče izvesti v predvidenem času. Tu velja pravilo, da je treba zgodaj začeti z iskanjem virov in potencialnih udeležencev, saj se v nasprotnem primeru raziskovalec znajde v časovni stiski.

Nazadnje se kot kriterij pojavljajo **etična vprašanja**. Nekatere teme zahtevajo posebno skrb, saj lahko vključujejo ranljive skupine (mladoletne osebe, bolnike, pripadnike vojske in policije). V takih primerih je potrebno soglasje staršev, institucij ali celo etične komisije. Raziskovalec mora vnaprej razmisliti, ali ima dovolj časa in možnosti, da pridobi ta soglasja. Etični vidik pa presega le formalnosti: pomembno je, da raziskovalec že pri izbiri teme premisli, ali raziskava lahko komu povzroči škodo ali ga izpostavi tveganju.

Soočanje z vsemi navedenimi kriteriji omogoča raziskovalcu, da svojo temo presoja realistično in celovito. Čeprav srčni interes ostaja osrednji motor raziskovanja, so prav obseg, merljivost, strokovna podprtost, relevantnost, dostopnost podatkov in etična izvedljivost tisti elementi, ki iz osebne ideje naredijo raziskovalno temo, vredno znanstvene obravnave.

👉 *Predstavljajmo si, da se raziskovalec odloča med dvema temama. Prva tema, ki raziskovalca zanima je »Izkušnje učiteljev osnovnih šol pri vključevanju otrok z motnjami avtističnega spektra v redni pouk«.*

Za prvo temo je raziskovalec pri vsakem kriteriju (interes, obseg, merljivost konceptov, strokovna znanja, relevantnost, dostopnost podatkov, etična vprašanja) določil oceno na lestvici 0–3 (0 točk – kriterij sploh ni izpolnjen (npr. podatki niso dostopni, tema je neetična, koncepti so popolnoma nemerljivi); 1 točka – kriterij je izpolnjen le delno, obstajajo resne omejitve, ki bi lahko ogrozile izvedbo raziskave; 2 točki – kriterij je večinoma izpolnjen, obstajajo manjše pomanjkljivosti, ki pa jih je mogoče obvladati z dodatnim trudom ali prilagoditvijo

raziskovalnega načrta; 3 točke – kriterij je v celoti izpolnjen, raziskovalec ima ustrezne pogoje, znanja in vire za izvedbo raziskave). Po ocenjevanju je seštel točke.

- **Interes:** Raziskovalec se že dalj časa ukvarja z vzgojo in izobraževanjem ter ga osebno zanima področje inkluzije. Zato je motivacija visoka – ocena 3.
- **Obseg / globina:** Tema je dovolj specifična, da jo je mogoče obravnavati v okviru seminarske ali magistrske naloge, hkrati pa omogoča raziskovanje različnih dimenzij (od pedagoških strategij do čustvenih izkušenj učiteljev). Ocena 3.
- **Merjenje konceptov:** Ključni koncepti, kot so »inkluzija«, »pedagoške strategije« in »izkušnje učiteljev«, so raziskovalno obvladljivi v kvalitativni paradigmi (intervjuji, analiza vsebine). Ocena 3.
- **Strokovna znanja:** Raziskovalec je študent pedagoškega programa, kar pomeni, da ima osnovna teoretična znanja. Dodatno bo moral okrepiti poznavanje področja specialne pedagogike – ocena 2.
- **Relevantnost in trajnost:** Tema je izredno aktualna in družbeno pomembna, saj prispeva k razumevanju izzivov inkluzije. Ponuja možnosti nadaljnjih raziskav in uporabnih priporočil za prakso. Ocena 3.
- **Dostopnost podatkov:** Raziskovalec ima možnost dostopa do učiteljev prek poznanstev v šolskem okolju. Vendar bo moral preveriti, ali bodo učitelji pripravljeni deliti osebne izkušnje – ocena 2.
- **Etična vprašanja:** Tema sama po sebi ni posebej občutljiva, a ker posredno vključuje otroke, bo treba poskrbeti za varovanje zasebnosti in pridobitev dovoljenja šol. Ocena 2.

Skupna ocena: **18 od 21 možnih točk** – tema je ustrezna in izvedljiva.

Druga tema, ki zanima raziskovalca pa je »Doživljanje travm pri mladoletnih žrtvah nasilja v družini«. Zato tudi zanjo izvede oceno kriterijev.

- **Interes:** Tema raziskovalca osebno zelo zanima, saj ima izkušnje iz prakse in močno notranjo motivacijo. Ocena 3.
- **Obseg / globina:** Področje je izredno široko in občutljivo. Možno je raziskovati različne vidike (psihološki, socialni, pravni), a v okviru seminarske naloge bi bil obseg prevelik. Ocena 1.
- **Merjenje konceptov:** Pojmi, kot so »travma« in »doživljanje nasilja«, so težko operacionalizirani in zahtevajo poglobljeno strokovno znanje iz psihologije ali psihoterapije. Ocena 1.
- **Strokovna znanja:** Raziskovalec je študent začetnik in nima kliničnih znanj, potrebnih za delo s travmatiziranimi mladoletniki. Ocena 1.
- **Relevantnost in trajnost:** Tema je družbeno zelo relevantna in bi imela velik doprinos, a presega zmoglosti enega raziskovalca na študentski ravni. Ocena 2.
- **Dostopnost podatkov:** Zelo omejena – dostop do mladoletnih žrtev nasilja je močno reguliran in pogosto nedosegljiv brez posebnih dovoljenj ter strokovne podpore institucij. Ocena 0–1.
- **Etična vprašanja:** Tema je izjemno etično občutljiva – zahteva soglasje staršev, otrok, strokovnih institucij in etične komisije, poleg tega pa lahko raziskava povzroči dodatno stisko pri udeležencih. Ocena 0.

Skupna ocena: **8–9 od 21 možnih točk** – tema ni izvedljiva na študentski ravni in bi pomenila preveliko etično in izvedbeno tveganje.

Tema z najvišjim številom točk predstavlja najprimernejšo izbiro za izvedbo. Če tema dosega nizko oceno, je to znak, da jo je treba dodatno preoblikovati, zožiti ali celo zamenjati.

Pomen raziskovalnega problema

Raziskovalni problem predstavlja temelj raziskovalnega procesa in ga lahko razumemo kot srce raziskave. Njegova naloga je, da jasno opredeli, zakaj raziskavo izvajamo, katera vprašanja želimo raziskati in kakšen bo njen prispevek k razumevanju izbrane teme. Medtem ko opredelitev teme bralca zgolj seznani s področjem, raziskovalni problem bralca neposredno sooči z izzivom, ki upravičuje raziskavo. Če je tema splošen okvir, je raziskovalni problem sidrišče, okoli katerega se razvijejo raziskovalna vprašanja, cilji in metodološke odločitve. Brez natančno oblikovanega problema raziskava hitro izgubi smer, podobno kot bi gradili hišo brez načrta, kjer bi sproti spreminjali velikost in obliko, ne da bi vedeli, kaj pravzaprav želimo doseči.

Dobro oblikovan raziskovalni problem je jasen in osredotočen, vendar ne preveč splošen. Ne zadovolji se z očitnimi dejstvi, ki jih družba že pozna, temveč išče nove poglede in razlage. Prav tako ne more biti že v celoti raziskan, saj mora ponuditi nekaj novega. Na problem ne moremo odgovoriti zgolj s pregledom literature, ampak zahteva izvedbo empirične raziskave, ki prinaša dodatna spoznanja. Pri tem pa mora ostati izvedljiv, kar pomeni, da raziskovalec razpolaga z ustreznimi viri, dostopom do podatkov in sogovornikov.

Raziskovalni problem se lahko oblikuje v preprosti ali kompleksni obliki. Preprost, enodimenzionalen problem se osredotoča na en sam vidik raziskovane teme, vendar ga obravnava temeljito in v globino. Tak pristop je lahko izjemno kakovosten, saj raziskovalec jasno pokaže, da razume bistvo problema in ga zna sistematično raziskati. Kompleksen problem pa vključuje več razsežnosti hkrati, denimo povezavo med različnimi dejavniki, vplivi ali perspektivami. Tudi ta pristop je lahko zelo dober, vendar zahteva več raziskovalnih spretnosti, organiziranosti in sposobnosti obvladovanja različnih vidikov. Pomembno je poudariti, da kompleksnost sama po sebi ne pomeni večje znanstvene vrednosti. Včasih je prav preprost, jasno zastavljen raziskovalni problem tisti, ki najbolj prepričljivo pokaže raziskovalčevo sposobnost analitičnega razmišljanja in poglobljenega vpogleda. Ključ do kakovosti je torej v jasni formulaciji in dosledni logiki raziskovalnega procesa, ne pa v tem, ali je problem preprost ali kompleksen.

Raziskovalni problem se običajno oblikuje v predempirični fazi, ko raziskovalec združuje svoje osebne izkušnje, predhodna znanja, teoretične vire in opažanja iz prakse. Pomemben korak pri tem je kritični pregled literature, kjer raziskovalec išče nepričakovane ali konfliktne izsledke, prepoznava raziskovalne vrzeli in razmišlja, kako bi obstoječe raziskave lahko izzval ali dopolnil. Prav tako se lahko nasloni na

lastne izkušnje z določenega področja, ki ga zanima, ter jih preizkusi v pogovoru z drugimi – bodisi s strokovnjaki bodisi z »kritičnim prijateljem«, ki zastopa nasprotno stališče in s tem preizkuša trdnost argumentacije. Pogosto raziskovalcu pomaga tudi razmišljanje o tem, komu bodo izsledki raziskave namenjeni. Čeprav se naslovnik v samem besedilu raziskovalnega problema običajno ne navaja, lahko premišljevanje o njem prispeva k jasnejši opredelitvi bistva raziskave.

Med pogostimi napakami pri oblikovanju raziskovalnega problema je treba omeniti zamenjavo teme s problemom, prekomerno vnašanje osebnih stališč ali željo po dokazovanju vnaprej oblikovane teze. Prav tako se raziskovalci pogosto ujamejo v past, da problem oblikujejo preveč kompleksno in ga nato ne morejo ustrezno raziskati. Ena najresnejših napak pa je spreminjanje raziskovalnega problema naknadno, ko podatki ne potrjujejo pričakovanj raziskovalca. V kvalitativni metodologiji je sicer nujno, da raziskovalec ostane odprt za nova spoznanja, vendar mora problem, ko je enkrat oblikovan, služiti kot stabilno izhodišče in ne kot nekaj, kar se prilagaja željenim rezultatom.

Raziskovalni problem je torej jedro raziskovalnega procesa, ki določa smer, pomen in smisel raziskave. Z njegovo natančno opredelitvijo raziskovalec prepriča bralca, da je raziskava pomembna in relevantna, hkrati pa si sam zagotovi trdno osnovo za oblikovanje raziskovalnih vprašanj, ciljev in metodoloških pristopov.

Raziskovalna vprašanja

Raziskovalna vprašanja predstavljajo osrednji element raziskovalnega procesa, saj usmerjajo raziskovalca k bistvu problema in določajo, katere podatke je treba zbrati. Njihova naloga je, da raziskavi prinesejo jasnost, specifičnost in usmerjenost (Cencič in drugi 2009). Pogosto se oblikujejo sočasno s temo in raziskovalnim problemom, včasih pa celo še prej, v obliki slutnje ali predpostavke. Slutnja je intuitivni prvi impulz, ki izhaja iz raziskovalčevih osebnih izkušenj ali prepričanj, vendar sama po sebi še ni raziskovalno vprašanje. Šele skozi branje in analizo znanstvene literature raziskovalec preveri, ali je bila njegova prvotna slutnja pravilna, delno pravilna ali napačna. Ta proces verifikacije je ključen, saj brez njega ni mogoče podati veljavne presoje o raziskovalnem problemu (Kumar 2018).

Raziskovalna vprašanja so torej most med abstraktno temo in konkretnim raziskovalnim problemom. Z njimi raziskovalec natančno določi, katere podatke bo pridobil, in se sproti sprašuje, ali so ti podatki relevantni glede na raziskovalni problem. S tem se krepi veljavnost raziskave, saj raziskovalec zagotovi, da resnično meri tisto, kar se je namenil raziskati. Če je raziskovalni problem še nejasno oblikovan, obstaja nevarnost, da bodo raziskovalna vprašanja slabo zastavljena, posledično pa bodo zbrani podatki irelevantni.

Za kakovost raziskovalnih vprašanj je bistveno, da so jasna in razumljiva vsem bralcem, kar pomeni, da ne puščajo prostora za različne interpretacije. Posebej problematična so vprašanja, ki vključujejo dvomne veznike, kot sta *in* ali *oziroma*, saj to nakazuje konceptualno nejasnost. Prav tako raziskovalna vprašanja naj ne bi vsebovala pridevnikov, ki ne prinašajo empirične vrednosti (npr. *veliko*, *malo*), razen če so jasno definirani v teoretičnem okviru. Poleg jasnosti je nujna tudi specifičnost. Vsako raziskovalno vprašanje mora neposredno usmerjati v določene podatke in natančno opredeljevati odnos med pojavi, ki jih raziskovalec preučuje. V kvalitativni metodologiji to pomeni, da se raziskovalna vprašanja oblikujejo z vprašalnicami *kako*, *zakaj* ali *na kakšen način*, ne pa *ali*, *koliko* ali *kdaj*, ki sodijo v kvantitativni pristop.

Raziskovalna vprašanja se razlikujejo tudi glede na stopnjo abstraktnosti. Kompleksna ali splošna raziskovalna vprašanja so pogosto preširoka, da bi nanje lahko odgovorili neposredno. Delujejo kot izhodišče, ki raziskovalca usmerja k določenemu raziskovalnemu problemu, vendar zahtevajo nadaljnjo razčlenitev na specifična vprašanja. Specifična raziskovalna vprašanja so ožja in konkretna, usmerjena na jasno opredeljene pojave in odnose. Odgovore nanje je mogoče podati neposredno, njihova akumulacija pa raziskovalcu omogoča oblikovanje odgovora na kompleksno oziroma splošno raziskovalno vprašanje. Takšna hierarhična struktura raziskovalnih vprašanj zagotavlja preglednost in logično povezavo med raziskovalnim problemom ter empiričnimi podatki.

Oblikovanje raziskovalnih vprašanj je možno na dva načina. Pri deduktivnem pristopu raziskovalec izhaja iz obstoječe znanstvene in strokovne literature ter iz nje izpelje raziskovalna vprašanja, ki preverjajo že oblikovane teorije ali modele. Pri induktivnem pristopu pa izhodišče predstavlja praksa, neposredna izkušnja ali opažanje raziskovalca, na podlagi katerega se oblikuje vprašanje. Obe poti sta enako legitimni, pomembno pa je, da raziskovalec jasno utemelji, iz katerega izhodišča je izhajal (Punch, 2006; Cencič, 2009).

Raziskovalna vprašanja so tako temelj raziskovalnega procesa, saj z njimi raziskovalec strukturira raziskavo, določi obseg in globino analize ter zagotovi, da bodo zbrani podatki neposredno povezani z raziskovalnim problemom. Njihova jasnost, natančnost in empirična preverljivost so ključni kriteriji, ki ločujejo znanstvena raziskovalna vprašanja od vsakdanjih, poljubno zastavljenih vprašanj.

👉 *Da bi bila razlaga raziskovalnih vprašanj še bolj razumljiva, si oglejmo konkreten primer. Primer prikazuje razliko med splošnim raziskovalnim vprašanjem in bolj specifičnimi podvprašanji, ki usmerjajo raziskovalca k zbiranju natančnih in relevantnih podatkov."*

Splošno raziskovalno vprašanje:

- *Kako se zaposleni v malih podjetjih soočajo s stresom na delovnem mestu?*

To vprašanje je preveč kompleksno, da bi nanj lahko neposredno odgovorili. Usmerja nas na raziskovalni problem, a je preširoko. Zato ga razdelimo na specifična raziskovalna vprašanja:

Specifična raziskovalna vprašanja:

1. *Kakšne strategije za spoprijemanje s stresom uporabljajo zaposleni v malih podjetjih?*
2. *Kako zaposleni doživljajo podporo sodelavcev in vodij pri obvladovanju stresa v malih podjetjih?*
3. *Kako zaposleni opisujejo vpliv delovne obremenitve na svoje počutje in zdravje v malih podjetjih?*

Ta specifična vprašanja jasno nakazujejo, katere podatke moramo pridobiti. Vsako izmed njih usmerja raziskovalca na en odnos med pojavi (npr. strategije – stres, podpora – stres, obremenitev – počutje). Ko raziskovalec zbere odgovore na posamezna specifična vprašanja, lahko oblikuje celostno sliko, ki omogoči odgovor na splošno raziskovalno vprašanje.

Raziskovalni cilji

Raziskovalni cilji predstavljajo konkretizacijo raziskovalnega problema in vprašanj ter obenem usmerjajo celotno raziskavo. Dobro oblikovani cilji so zapisani jasno, nedvoumno, natančno in specifično. Raziskovalni cilji izhajajo iz raziskovalnih vprašanj – če vprašanja postavljajo dileme, na katere želimo najti odgovore, potem cilji povedo, kaj bo raziskovalec s podatki storil. Tako raziskovalni cilji delujejo kot »raziskovalni kompas«, ki usmerja zbiranje in obdelavo podatkov ter interpretacijo rezultatov.

Kumar (2005) klasificira raziskovalne cilje na glavne cilje in podcilje, medtem ko Cencič (2009) in **Saunders** s sodelavci (2009). ločujejo med širokimi oziroma splošnimi cilji ter ožjimi oziroma specifičnimi cilji. Splošni cilji izražajo glavno usmeritev raziskave in se navezujejo na osnovni raziskovalni problem, podcilji pa se nanašajo na posamezne specifične vidike raziskave. Pri tem je pomembno, da vsak podcilj zajema le en vidik raziskovalnega problema.

V literaturi najdemo različne namene oziroma funkcije raziskovalnih ciljev. V kvalitativnem raziskovanju so cilji pogosto usmerjeni v razumevanje in interpretacijo družbenih fenomenov ter v dajanje glasu skupinam ali posameznikom, ki so sicer v raziskovalnem in družbenem prostoru manj slišani.

Cilji se oblikujejo z uporabo glagolov, ki izražajo dejavnost, saj raziskovalca usmerjajo k temu, kaj bo z zbranimi podatki naredil. Pogosto uporabljeni glagoli so na primer: *ugotoviti, identificirati, raziskati, primerjati, razvrstiti, opisati, analizirati, določiti, razviti*. Pri tem pa vsak glagol nosi specifično metodološko težo. Tako je razlika, ali raziskovalec želi »identificirati« – kar pomeni natančno prepoznati pojav po določenih kriterijih – ali pa »ugotoviti«, kar je širše in manj natančno opredeljeno. Izbor glagola torej določa, kako bo raziskovalec zbiral, obdeloval in interpretiral podatke.

V praksi raziskovalna vprašanja preoblikujemo v raziskovalne cilje tako, da odstranimo vprašalnico in jo nadomestimo z ustreznim glagolom. Če je raziskovalno vprašanje na primer: »Katere so značilnosti notranjega dialoga v procesu izgubljanja telesne teže?«, potem je ustrezen raziskovalni cilj: »Identificirati značilnosti notranjega dialoga v procesu izgubljanja telesne teže.«

Poseben izziv predstavljajo raziskovalna vprašanja, zastavljena v obliki »ali« (npr. »Ali je timsko poročanje uspešno?«). V tem primeru raziskovalni cilj ne more ostati na ravni enostavnega odgovora »da« ali »ne«, temveč mora vsebovati tudi kriterije uspešnosti ter opisati obseg, do katerega so ti kriteriji izpolnjeni. To pomeni, da mora raziskovalec v teoretičnem delu najti merila, na osnovi katerih bo lahko presojal, in jih nato uporabil pri interpretaciji empiričnih podatkov.

Pomembno je tudi, da raziskovalec poleg empiričnih ciljev oblikuje tudi cilje, vezane na teoretični del raziskave. Ti se lahko nanašajo na razjasnitev določenega koncepta, primerjavo različnih teorij ali pregled obstoječih pristopov. Tudi ti cilji morajo biti oblikovani jasno in naj izražajo, kaj želi raziskovalec s pregledom teorije doseči.

Načeloma velja pravilo, da ima raziskovalec toliko ciljev, kolikor ima raziskovalnih vprašanj – vsako raziskovalno vprašanje se prevede v enega ali več raziskovalnih ciljev. Cilji pa so lahko razširjeni tudi s teoretičnimi nameni, ki dopolnjujejo empirično raziskovanje.

Empirična faza raziskovanja

Ko je raziskovalni problem jasno definiran, raziskovalna vprašanja natančno oblikovana in cilji ustrezno postavljeni, sledi naslednji korak raziskovalnega procesa to je empirična faza raziskovanja. Gre za fazo, v kateri se raziskava preseli iz načrtovalne in teoretične ravni v prakso – delo na terenu. Če je bila predempirična faza zamišljena kot priprava zemljevida poti, potem je empirična faza dejanska pot, na katero se raziskovalec poda.

Njen osrednji namen je zbiranje podatkov, ki bodo omogočili odgovore na zastavljena raziskovalna vprašanja in s tem tudi uresničitev raziskovalnih ciljev. Pri tem ni dovolj le tehnična izvedba zbiranja podatkov, temveč mora raziskovalec ves čas ohranjati zavest o sidrišču raziskave – raziskovalnem problemu – in skrbeti, da empirična faza ostaja v skladu z njim.

V empirični fazi je prva naloga raziskovalca, da pripravi **načrt raziskave**, v katerem določi vzorec oziroma raziskovalne udeležence, izbere ustrezne **raziskovalne metode** (npr. intervju, fokusna skupina, opazovanje) ter pripravi **raziskovalne instrumente** (opazovalni protokol, protokol intervjuja). Načrt

raziskave predstavlja temeljni okvir, ki usmerja empirično delo in zagotavlja sistematičen potek raziskave.

Načrtu sledi **zbiranje podatkov**, ki se lahko izvaja na različne načine, vendar mora vedno temeljiti na etičnih načelih, spoštovanju udeležencev in natančnem beleženju informacij. Zbrani podatki se nato vključijo v fazo **obdelave in analize**, kjer raziskovalec postopoma oblikuje kategorije, prepozna vzorce ter interpretira pomene in odnose med proučevanimi pojavi.

Empirična faza se zaključi z **verifikacijo** ugotovitev in pripravo **raziskovalnega poročila**. Verifikacija vključuje preverjanje verodostojnosti in zanesljivosti ugotovitev ter refleksijo raziskovalčeve vloge, raziskovalno poročilo pa omogoča celovito in poglobljeno predstavitev raziskovalnega procesa in njegovih rezultatov.

V kvalitativnem raziskovanju je empirična faza pogosto še posebej dinamična, saj raziskovalec vstopa v realne življenjske kontekste udeležencev, kjer lahko prihaja do nepredvidljivih situacij, novih uvidov ali celo sprememb v prvotnem načrtu. To pa pomeni, da empirična faza ne temelji le na doslednem sledenju pripravljeni zasnovi, temveč tudi na fleksibilnosti, refleksivnosti in raziskovalčevi sposobnosti prilagajanja ter odzivanja na teren.

Načrt raziskave

Načrt raziskave je ključen del empirične faze raziskovanja, saj določa, kako bo raziskovalec deloval od raziskovalnega problema do empiričnih podatkov in njihovih interpretacij. Načrt raziskave raziskovalcu omogoča, da svoje raziskovalno delo vodi sistematično in premišljeno. Njegov temeljni namen je zagotoviti, da bodo zastavljena raziskovalna vprašanja dejansko dobila ustrezne empirične odgovore, kar pomeni, da raziskovalec že vnaprej določi, kako bo zbiral podatke, s katerimi metodami in s kakšnim instrumentom, ter kako bo zbrane podatke obdelal in interpretiral.

V družboslovju je pomen raziskovalnega načrta še posebej izrazit, ker raziskave potekajo v kompleksnem, dinamičnem in pogosto nepredvidljivem družbenem okolju. Ljudje kot raziskovalni subjekti niso pasivni udeleženci, temveč aktivno interpretirajo in soustvarjajo družbeno realnost. Zato mora raziskovalec natančno premisliti, na kakšen način bo zbiral, obdeloval in interpretiral podatke ter kako bo zagotovil njihovo verodostojnost.

Pomembnost načrta se kaže predvsem v dveh vidikih. Prvič, raziskovalni načrt vzpostavi okvir, znotraj katerega je mogoče poiskati odgovore na raziskovalna vprašanja. Brez tega okvirja raziskava hitro izgubi jasen fokus in tvega, da bo zbirala podatke, ki niso neposredno relevantni za raziskovalni problem.

Drugič, načrt raziskave deluje kot varovalo: preprečuje, da bi raziskovalec prezrl pomembne vidike raziskovalnega problema in s tem ogrozil veljavnost raziskave.

Družboslovno raziskovanje se od naravoslovnega razlikuje po tem, da se osredotoča predvsem na razumevanje pomenov, izkušenj in odnosov med ljudmi. Njegov cilj ni zgolj merjenje pojavov, temveč poglobljeno razumevanje, ki posameznim izkušnjam in dejanjem pripisuje širši pomen. Zato raziskovalni načrt ne pomeni togega vnaprej določenega zaporedja korakov, temveč deluje kot kompas, ki raziskovalca usmerja, hkrati pa mu dopušča prilagodljivost pri odzivanju na empirično realnost.

Za družboslovno raziskovanje so značilne določene posebnosti. Prva je odprtost in fleksibilnost, saj mora raziskovalec v stiku z empiričnim svetom dopuščati možnost sprememb raziskovalnih korakov, če se pojavijo nova spoznanja ali nepredvidene okoliščine. Pomembna je interpretativna naravnost, ki pomeni, da raziskovanje ne išče le dejstev, temveč poskuša razumeti pomen, ki ga posamezniki pripisujejo svojim izkušnjam. Družbeni pojavi so vedno umeščeni v širši kontekst – družbeni, kulturni in zgodovinski okvir – zato jih brez tega ni mogoče celostno razumeti. Posebnost družboslovnega raziskovanja je tudi večperspektivnost, saj realnost ni enoznačna, temveč pluralna, in jo je treba preučevati z različnih zornih kotov.

Pri tem se raziskovalec ne more izogniti lastni subjektivnosti, ki je sestavni del raziskovalnega procesa. Namesto da bi jo zanikal, mora svojo vlogo reflektirati in v raziskovalni načrt vključiti postopke za zagotavljanje verodostojnosti in transparentnosti raziskave. Poleg tega je družboslovno raziskovanje procesualno, kar pomeni, da se raziskovalna vprašanja, cilji in metode lahko razvijajo in spreminjajo glede na empirične ugotovitve.

Raziskovalni načrt pa ni le tehnični dokument, temveč predstavlja tudi intelektualni proces odločanja. Pri njegovi pripravi mora raziskovalec jasno obrazložiti, zakaj se je odločil za določen vzorec, metodo zbiranja podatkov in raziskovalni instrument, hkrati pa mora upoštevati morebitna etična vprašanja ter predvideti ovire, ki bi lahko vplivale na izvedbo raziskave. To načrtovanje vključuje tudi reševanje metodoloških in praktičnih dilem, še preden se raziskovalec poda na teren.

Na kratko bi lahko rekli, da je raziskovalni načrt most med teoretskim okvirjem, empiričnim delom in cilji raziskave. Povezuje raziskovalni problem z izbranimi metodami, omogoča konsistentno zbiranje podatkov in usmerja raziskovalca, da se ves čas drži načrtanih ciljev. Prav zato je načrt raziskave nujen korak, saj raziskovanje brez njega spominja na gradnjo hiše brez načrta – sprotne improvizacije vodijo v zmedo in pogosto v nepopravljive napake.

Zaradi vseh teh značilnosti mora biti načrt raziskave jasen, pregleden in obenem dovolj fleksibilen. Jasnost zagotavlja, da raziskava ostaja usmerjena v zastavljeni problem in cilje; preglednost omogoča,

da bralec razume raziskovalne korake in njihovo znanstveno utemeljenost; fleksibilnost pa raziskovalcu daje možnost, da se ustrezno odzove na dinamiko in nepredvidljivost družbene realnosti, pri tem pa ohrani znanstveno integriteto raziskave.

Metode raziskovanja

Raziskovalec se mora vprašati, **kako bo pridobil podatke**, ki bodo omogočili odgovore na zastavljena raziskovalna vprašanja. Pri kvalitativni metodologiji ima na voljo tri temeljne metode: **opazovanje, intervju oziroma pogovor in analizo sekundarnih virov**. Čeprav se te metode v znanstvenem kontekstu izvajajo načrtno in sistematično, niso nekaj povsem tujega – v resnici jih ljudje uporabljamo vsakodnevno.

Že kot otroci smo se učili o svetu predvsem z **opazovanjem**, ki je bilo naše prvo orodje za razumevanje okolja. Kasneje smo razvili sposobnost **spraševanja in pogovarjanja**, s katerimi preverjamo, dopolnjujemo in poglobljamo svoje razumevanje. Z učenjem branja pa smo pridobili še spretnost **analize besedil in drugih gradiv**, kar predstavlja osnovo za analizo sekundarnih virov. V tem smislu metode kvalitativnega raziskovanja temeljijo na spretnostih, ki jih posameznik razvija vse življenje, le da jih raziskovalec v raziskovalnem procesu uporablja na bolj **strukturiran in reflektiran način**.

Vsaka od teh metod ima svoje prednosti in omejitve. Opazovanje omogoča dostop do najbolj pristnih podatkov, a zahteva visoko raziskovalčevo usposobljenost in odpira etična vprašanja. Intervjuji so v praksi najpogosteje uporabljeni, saj omogočajo neposreden vpogled v doživljanje posameznikov, a vedno obstaja tveganje, da intervjuvanci prikrijejo določene informacije. Analiza sekundarnih virov pa ponuja možnost preučevanja širokega nabora gradiva – od dokumentov, dnevnikov, medijskih objav do simbolov in podob –, vendar raziskovalec pri njej ni primarni zbiralec podatkov, ampak analitik že ustvarjenih vsebin.

Čeprav se raziskovalci pogosto odločijo za eno od teh metod kot prevladujočo, je v praksi smiselno razmišljati tudi o **njihovem kombiniranju**, saj se s tem doseže bogatejše, večdimenzionalno razumevanje preučevanega pojava.

Metoda pogovora – intervju

Intervju je ena izmed najpogosteje uporabljenih metod kvalitativnega raziskovanja, saj omogoča neposreden stik med raziskovalcem in raziskovalnim subjektom. V osnovi gre za individualni pogovor, kjer raziskovalec zastavlja vprašanja, intervjuvanec pa nanje odgovarja. Intervju se praviloma izvaja v

osebnem stiku, saj ta omogoča tudi zaznavanje neverbalne komunikacije (gest, mimike, tona glasu), ki je pogosto enako pomembna kot izrečene besede.

Na področju kvalitativnih raziskav intervjuvanje predstavlja ključno metodo za zbiranje poglobljenih in bogatih podatkov o posameznikovih izkušnjah in pogledih. Metoda kvalitativnega intervjuja je zasnovana tako, da omogoča odprt dialog, pri čemer imajo udeleženci možnost svobodnega izražanja svojih misli, občutkov in interpretacij. Takšen pristop je še posebej koristen pri raziskovanju kompleksnih pojavov, saj raziskovalcem omogoča zajemanje odtenkov, ki jih strukturirani vprašalniki pogosto spregledajo.

V družboslovnem raziskovanju ima intervju posebno vlogo, ker raziskovalcu omogoča, da spozna svet skozi perspektivo sogovornika. Raziskovalca ne zanimajo le dejstva, temveč predvsem pomeni in interpretacije, ki jih posameznik pripisuje svojim izkušnjam in družbenim pojavom. Isti dogodek lahko dva intervjuvanca opišeta povsem različno – eden kot prijetno izkušnjo, drugi kot negativno – raziskovalca pa zanima prav ta raznolikost interpretacij. Intervju je torej namenjen odkrivanju pomenov in razumevanju različnih realnosti, ne pa iskanju ene same objektivne resnice.

Ključne značilnosti intervjuja so večplastne in skupaj omogočajo, da ta metoda raziskovanja zagotavlja poglobljene in zanesljive podatke. Najprej je pomembna **pogovorna komunikacija**, saj intervju temelji na dialogu med raziskovalcem in intervjuvancem, pri čemer ne gre za običajen vsakdanji pogovor, temveč za zavestno voden proces, ki ostaja usmerjen v raziskovalni problem. Ključna je tudi **nerecipročna izmenjava**, kar pomeni, da raziskovalec ne razkriva svojih mnenj ali izkušenj, saj bi to lahko vplivalo na odgovore; v ospredju je sogovornik in njegova pripoved, raziskovalec pa nastopa predvsem kot poslušalec in usmerjevalec. Pri tem ima pomembno vlogo **aktivno poslušanje in opazovanje**, saj raziskovalec ne le pozorno posluša in postavlja podvprašanja, temveč hkrati spremlja tudi neverbalne signale intervjuvanca, ki pogosto razkrivajo več kot same besede. Pomembna značilnost je tudi **fleksibilnost**, saj intervju za razliko od ankete dopušča svobodno izražanje intervjuvanca, kar omogoča odkrivanje tudi nenačrtovanih informacij, ki lahko raziskovalcu ponudijo dragocen vpogled v raziskovalni problem. Kljub odprtosti pa intervju zahteva **strukturo in usmerjenost**, saj ga mora raziskovalec voditi skladno z raziskovalnimi vprašanji; brez te usmeritve lahko pogovor hitro zaide v nepomembne teme in ne prinese relevantnih podatkov.

Intervju uporabljamo predvsem takrat, ko želimo (1) pridobiti poglobljeno razumevanje izkušenj in pogledov posameznikov, (2) raziskati družbene pojave skozi subjektivne interpretacije, (3) omogočiti sogovorniku, da izrazi svoja stališča, občutke in dožemanja na njemu naraven način, (4) pridobiti bogate, podrobne in avtentične podatke, ki jih kvantitativne metode težko zajamejo. Zaradi teh lastnosti je

intervju ena temeljnih metod družboslovnega raziskovanja. Omogoča preplet besed, pomenov, izkušenj in interpretacij, ki raziskovalcu odprejo globlji vpogled v dinamiko družbenega sveta.

V sodobnem raziskovalnem kontekstu se krepi tudi uporaba tehnologije pri izvedbi intervjujev. Številne raziskave (Archibald in drugi 2019; Lobe in drugi 2020) so pokazale, da lahko videokonferenčne platforme, kot je Zoom, ne le ponovijo dinamiko osebnega srečanja, temveč tudi izboljšajo dostop do udeležencev, ki so geografsko razpršeni. Sedgwick in Spiers (2009) opozarjata, da lahko tak način ustvarja prijetno okolje za sogovornike, pri čemer kakovost podatkov ostaja primerljiva s tistimi, pridobljenimi v živo.

Kljub temu je nujno ostati pozoren na metodološke izzive, ki jih prinašajo intervjuji v kvalitativnih raziskavah. Roulston poudarja pomen ohranjanja kakovosti skozi celoten proces intervjuja – od zasnove do analize – kar vključuje razumevanje vpliva različnih teoretičnih perspektiv na potek intervjuja in interpretacijo ugotovitev (Roulston 2010). Ker si raziskovalci prizadevajo za kakovost v kvalitativnih intervjujih, je spoštovanje etičnih smernic ter zagotavljanje spoštljivega odnosa med intervjuvalcem in udeležencem temeljnega pomena (McGrath in drugi 2019).

Skratka, kvalitativno intervjuvanje je dinamična in večplastna metoda, prilagojena raziskovanju kompleksnih človeških izkušenj. Omogoča poglobljeno razumevanje perspektiv udeležencev, kar je ključno za niansirano raziskovanje v različnih raziskovalnih domenah, kjer je razumevanje človeške izkušnje bistveno. Ker tehnologija še naprej oblikuje področje kvalitativnih raziskav, bosta učinkovito usposabljanje in upoštevanje dobrih praks odločilna za polno izkoriščanje potenciala kvalitativnih intervjujev.

Vrste intervjujev

Intervjuje lahko razvrstimo glede na več kriterijev, pri čemer se najpogosteje razlikujejo po stopnji strukturiranosti, številu udeležencev, raziskovalnem namenu in tehnikah, ki jih raziskovalec uporablja za spodbujanje pripovedi. Vsaka oblika ima svoje prednosti in slabosti, zato se raziskovalec praviloma odloča glede na naravo raziskovalnega problema in kontekst raziskave.

Najbolj klasična delitev je po stopnji strukturiranosti. **Strukturirani** intervju je intervju, pri katerem raziskovalec uporablja natančno pripravljen protokol vprašanj, ki jih zastavi v enakem zaporedju vsem sogovornikom in ne zastavlja podvprašanj. Takšna oblika omogoča visoko primerljivost odgovorov in je primerna, kadar želimo odgovore analizirati po enotnem vzorcu ali ko raziskava zajema večje število oseb. Vendar strukturiranost zmanjšuje odprtost pogovora in pogosto omejuje poglobljeno

razumevanje. Primer strukturiranega intervjuja bi bil razgovor za zaposlitev v javni upravi, kjer komisija vsem kandidatom zastavlja enaka vprašanja in odgovore vrednoti po vnaprej določenih merilih.

Na drugi strani so **nestrukturirani** intervjuji, ki so v svojem bistvu podobni prostemu pogovoru. Raziskovalec ima lahko pripravljeno širšo temo, vendar sogovornika pusti, da sam razvija pripoved in odpira teme, ki se mu zdijo pomembne. Tak intervju zahteva od raziskovalca izredno sposobnost poslušanja in opazovanja, saj mora biti pozoren na tisto, kar je povedano, pa tudi na neverbalne signale, ki lahko nosijo ključen pomen. Nestrukturirani intervjuji so primerni predvsem v začetnih, eksplorativnih fazah raziskovanja, ko raziskovalca zanima, kako ljudje sami razumejo določen pojav. Nestrukturirani intervju pa ni omejen le na začetno, eksplorativno fazo, temveč je lahko tudi osrednja metoda za globinsko razumevanje subjektivnega sveta sogovornika, še posebej v raziskavah, ki temeljijo na fenomenološkem ali narativnem pristopu. V nestrukturiranem intervju intervjuvanec pove nekaj, česar raziskovalec sploh ni načrtoval vprašati. To lahko vodi do nepričakovanih vpogledov in veliko globljega razumevanja kot v strukturiranih oblikah. In prav ti »nepričakovani« elementi so pogosto najdragocenejši.

Med obema skrajnostma je **polstrukturirani** intervju, ki združuje prednosti obeh oblik, tako strukturiranega kot tudi nestrukturiranega intervjuja. Raziskovalec ima pripravljena vodilna vprašanja in tematske sklope (v protokolu intervjuja), vendar sogovorniku dopušča, da prosto razvija svoje odgovore. Ta oblika se danes najpogosteje uporablja, saj omogoča primerljivost podatkov med različnimi intervjuvanci, hkrati pa ne zapira poti novim temam in nepričakovanim vpogledom. Intervjuvanec včasih odgovori na vprašanje šele mnogo kasneje na primer pri drugem delu intervjuja. To je tipična značilnost polstrukturiranih intervjujev, saj omogočajo fluidnost pogovora. Raziskovalec mora biti pripravljen, da izjavo kasneje poveže s pravo temo, četudi se je pojavila na nepričakovanem mestu.

Če gledamo namen in globino intervjuja, poznamo poglobljene intervjuje, narativne in epizodne intervjuje. Poglobljeni intervju se običajno izvaja z enim sogovornikom in zahteva veliko časa, saj se teme razvijajo skozi več srečanj. Namen je pridobiti večplastno razumevanje posameznikove izkušnje. Narativni intervju pa temelji na ideji, da posamezniki oblikujejo svojo identiteto skozi pripovedovanje zgodb. Raziskovalec sogovornika spodbuja, da oblikuje lastno življenjsko zgodbo ali zgodbo o določeni izkušnji. Na primer, pri raziskavi življenjskih poti migrantov narativni intervju omogoča, da migranti sami povedo svojo zgodbo o odhodu, prilagajanju in identiteti. Epizodni intervju se osredotoča na posamezne dogodke ali epizode. Če raziskovalec na primer proučuje izkušnje uporabnikov javnih storitev, jih lahko prosi, naj opišejo specifičen dogodek in ga nato podrobno analizira. Takšne epizode razkrivajo, kako ljudje razumejo konkretne situacije, v katerih se znajdejo.

Posebno mesto med oblikami intervjujev imajo ekspertni intervjuji. Ti so usmerjeni k posameznikom, ki imajo specifično strokovno znanje ali izkušnje. Namen je pridobiti podatke, ki jih ni mogoče zbrati drugje, ter preveriti raziskovalčeve interpretacije. Pri ekspertnih intervjujih strokovnjak lahko prinese svoje razumevanje, raziskovalec pa mora paziti, da ne prevlada zgolj diskurz avtoritete, temveč da ohrani raziskovalno distanco in kritičnost.

V sodobnem času se vse pogosteje uporabljajo tudi različne tehnike spodbujanja pripovedi, pri katerih raziskovalec sogovornikom ponudi fotografije, videoposnetke, dokumente ali predmete, ki sprožijo spomine in razmišljanja. Takšne metode, znane kot vizualno podprti intervjuji, omogočajo, da se intervjuvanec lažje izrazi in da se dotakne tem, ki bi sicer ostale skrite. Na primer, v raziskavi o družinskih ritualih lahko raziskovalec sogovornike prosi, naj prinesejo družinske fotografije in ob njih pripovedujejo zgodbe, ki se jih spomnijo.

Omeniti moramo tudi spletne oziroma on-line intervjuje, ki so v zadnjem desetletju postali vse bolj razširjeni. Potekajo preko videokonferenčnih platform oziroma klepetalnic. Čeprav na videz posnemajo klasične intervjuje, prinašajo nove izzive. Sogovornik je v svojem okolju, raziskovalec ima manj nadzora nad potekom pogovora, pogoste so tehnične motnje, poleg tega pa se odpirajo tudi nova etična vprašanja. Spletni intervjuji sicer omogočajo dostop do sogovornikov, ki bi bili sicer nedosegljivi zaradi geografskih ali časovnih omejitev, a hkrati zahtevajo še večjo skrb za etično ravnanje, varovanje zasebnosti in kakovostno gradnjo odnosa na daljavo.

Nenazadnje intervjuje klasificiramo tudi na število udeležencev. Individualni intervju je najbolj razširjena oblika, pri kateri raziskovalec in sogovornik vzpostavita odnos, ki omogoča poglobljen vpogled v posameznikovo izkušnjo. Takšni intervjuji so pogosto zelo osebni in lahko razkrivajo občutljive teme, zato je pomembno, da raziskovalec zgradi zaupanje in vzpostavi etičen odnos. Skupinski intervju pa poteka z več sogovorniki hkrati in omogoča vpogled v dinamiko skupine, skupne pomeni in razlike v izkušnjah. Najbolj prepoznavna oblika skupinskega intervjuja so fokusne skupine, ki so posebej primerne za raziskovanje javnega mnenja, stališč ali kulturnih reprezentacij. Raziskovalec v tem primeru deluje kot moderator, ki usmerja razpravo, hkrati pa dopušča, da si sogovorniki med seboj postavljajo vprašanja in se dopolnjujejo.

Fokusna skupina

Fokusne skupine so posebna oblika skupinskega intervjuja, namenjena raziskovanju stališč, mnenj, izkušenj in pomenov, ki jih ljudje pripisujejo določenim pojavom. Njihova značilnost je, da raziskovalec ne pridobiva zgolj individualnih odgovorov, temveč spodbuja razpravo med udeleženci. V ospredju je

interakcija, saj udeleženci drug drugega dopolnjujejo, si nasprotujejo ali sprožajo nova razmišljanja. Prav v teh sinergijskih učinkih, je moč fokusnih skupin – pomen se oblikuje skozi skupinsko komunikacijo, ne le skozi posamezne izjave.

Osrednja oseba v fokusni skupini je **moderator**. Njegova naloga je, da pogovor usmerja, ne da bi ga preveč nadzoroval. Moderator odpira prostor različnim pogledom na proučevani pojav, spodbuja udeležence k sodelovanju, hkrati pa skrbi, da se razprava vrti okoli raziskovalne teme. Moderator mora biti pozoren na dinamiko skupine. Včasih se zgodi, da posamezni udeleženec pogosto govori, prekinja druge ali pa prevzame vlogo vodilnega glasnika skupine. V takih primerih mora moderator poseči odločno, a hkrati spoštljivo. Pomembno je, da sogovornika ne utiša, temveč njegovo aktivnost uravnoteži s prispevki drugih udeležencev. Ena izmed učinkovitih tehnik je, da po daljšem ali prevladujočem govoru moderator usmeri pogled k bolj zadržanim udeležencem in jih neposredno povabi k izražanju mnenja. Na ta način zagotovi, da tok razprave ostane uravnotežen in da vsi dobijo priložnost sodelovati. Pomembno je tudi, da moderator ne pokaže lastnih stališč, temveč ostaja nevtralen in predvsem poslušša, spodbuja ter ustvarja varno okolje za razpravo.

Pred začetkom izvajanja fokusne skupine je pomembno, da moderator udeležencem jasno predstavi nekaj osnovnih **pravil**, ki se jih bodo držali skozi pogovor. Najprej je treba poudariti zaupnost. Vse, kar se pove v skupini, ostane v skupini, kar udeležencem daje zagotovilo, da njihove izjave ne bodo zlorabljene ali deljene z drugimi. Prav tako je ključno pravilo spoštovanja. Vsak udeleženec mora imeti možnost, da izrazi svoje mnenje brez prekinjanja in posmehovanja, zato moderator opozori, da med pogovorom poslušamo drug drugega in ne sodimo izrečenega. Tretje pravilo je enakopravnost sodelovanja. Moderator udeležence spodbudi, naj se vsi vključujejo v razpravo, ter pojasni, da je vredno vsako mnenje, tudi če je manjšinsko ali drugačno od večinskega. Pomembno je tudi pravilo prostovoljne udeležbe: nihče ni dolžan odgovarjati na vprašanje, če se s tem ne počuti udobno. S tem se udeležencem omogoči, da sami nadzorujejo raven osebnih informacij, ki jih želijo deliti.

Takšna pravila so nujna, ker oblikujejo varno okolje, v katerem se udeleženci lažje odprejo. Moderator z njimi postavi okvir za kulturo spoštljive komunikacije in jasno pokaže, da je njegova vloga predvsem varovanje procesa in skrb za dobro počutje vseh. Čeprav se ta pravila zdijo samoumevna, njihova izrecna izpostavitve na začetku močno pripomore k uspešnosti fokusne skupine, saj se udeleženci počutijo zaščitene in bolj pripravljene na iskreno razpravo.

Fokusne skupine se pogosto uporabljajo na področjih, kjer je pomembno razumeti kolektivne pomene, na primer pri raziskovanju potrošniških navad, političnih stališč, kulturnih praks ali pri evalvaciji javnih storitev. Ena od prednosti metode je, da v kratkem času pridobimo raznolike perspektive, saj dinamika skupine spodbuja večjo odprtost in ideje, ki jih posameznik v individualnem pogovoru morda ne bi

izrazil. Na primer, v raziskavi o uporabi družbenih omrežij lahko udeleženci med seboj delijo izkušnje in drug drugega spomnijo na podrobnosti, ki bi sicer ostale neizrečene.

Najpogosteje se v fokusno skupino povabi med **šest in deset udeležencev**. Takšno število je dovolj veliko, da se razvije raznolika razprava in da pridejo do izraza različna mnenja, hkrati pa še vedno obvladljivo za moderatorja. Če je skupina premajhna, na primer s tremi ali štirimi osebami, obstaja tveganje, da se razprava ne bo razvila, saj manjkajo različni pogledi in dinamika, ki jo prinese večja skupina. Po drugi strani pa prevelika skupina, denimo z dvanajstimi ali več udeleženci, otežuje vodenje in zmanjšuje možnost, da bi vsi enakovredno prispevali. Takrat se pogosto zgodi, da glasnejši udeleženci prevladajo, medtem ko bolj zadržani ostanejo tihi. Optimalno število torej ni enoznačno, vendar praksa kaže, da je razpon med šest in deset udeležencev najbolj primeren. Takšna velikost omogoča raznoliko in bogato razpravo, moderatorju pa hkrati daje možnost, da ohrani nadzor in zagotovi vključevanje vseh.

Pri načrtovanju fokusne skupine se raziskovalec ne odloča le za število udeležencev, temveč tudi za njihovo sestavo. Ena od pomembnih dilem je, ali oblikovati **homogeno ali heterogeno skupino**. Homogena skupina je sestavljena iz udeležencev, ki imajo podobne značilnosti (starost, spol, izobrazbo, poklicno ozadje ali skupne življenjske izkušnje), predvsem pa je pomembno, da imajo podobno razumevanje ali izkušnje glede teme, ki jo raziskovalec raziskuje. Prednost takšne skupine je, da se udeleženci med seboj lažje razumejo in hitreje razvijejo občutek pripadnosti. To pogosto spodbuja iskrenost in odprtost, še posebej, kadar se razpravlja o občutljivih temah. Na primer, raziskava o izkušnjah mater po porodu bo verjetno uspešnejša v homogeni skupini žensk, saj skupna življenjska izkušnja omogoča večjo medsebojno povezanost in zaupanje. Z uporabo homogenih skupin raziskovalec prodira globlje v razumevanje raziskovalne teme oziroma raziskovalnega problema. Slabost homogenih skupin pa je, da lahko hitro pride do enotnega mnenja, saj podobne izkušnje in ozadje zmanjšujejo raznolikost perspektiv.

Heterogena skupina pa vključuje udeležence z različnimi lastnostmi in ozadji in s tem različnim pogledom na proučevano temo. Prednost heterogene skupine je, da omogoča širši spekter pogledov in primerjavo različnih izkušenj. Razprava je pogosto živahnejša, saj se soočijo različna mnenja in interpretacije, kar lahko raziskovalcu prinese bogatejše podatke. Primer takega pristopa bi bila raziskava o percepciji oglasov, kjer nas zanima, kako se odzivajo različne generacije potrošnikov. Heterogenost v takem primeru omogoča vpogled v kontraste in razlike v razumevanju istega pojava. Slabost pa je, da se udeleženci morda težje sprostijo ali da se pojavijo napetosti, ker ne delijo podobnih izkušenj.

Izbira med homogeno in heterogeno skupino torej ni vprašanje pravilnosti, temveč ustreznosti glede na raziskovalni cilj. Če želimo poglobljeno razumeti skupno izkušnjo in omogočiti varno okolje, so primernejše homogene skupine. Če pa nas zanima primerjava pogledov in raznolikost perspektiv, je bolj

smiselna heterogena skupina. V praksi raziskovalci pogosto kombinirajo oba pristopa in organizirajo več fokusnih skupin z različno sestavo, da dobijo celovitejšo sliko raziskovanega pojava.

👉 *Oglejmo si primer: raziskovalci so želeli razumeti, kako različne skupine prebivalstva razmišljajo o vprašanju evtanazije in kako oblikujejo svoja stališča v skupinskem pogovoru. Zato so izvedli dve fokusni skupini: eno homogeno in eno heterogeno.*

Homogena skupina je bila sestavljena iz sedmih medicinskih sester, ki so imele večletne izkušnje z delom v paliativni oskrbi. Ker so udeleženske delile podobno strokovno ozadje in vsakodnevno srečevanje z umirajočimi bolniki, je bila razprava zelo iskrena in čustvena. V skupini so se hitro oblikovali skupni poudarki: večina je izrazila ambivalentna stališča – po eni strani so razumele željo pacientov po končanju trpljenja, po drugi pa so čutile močan etični zadržek, saj je njihova poklicna dolžnost ohranjati življenje (Krueger 2014). Zaradi homogenosti se je ustvarilo varno okolje, v katerem so udeleženske delile tudi osebne dvome, izčrpanost in zgodbe iz prakse, ki jih v bolj raznoliki skupini morda ne bi izrekle (Morgan 1997).

Heterogena skupina je bila sestavljena iz devetih udeležencev različnih starosti in ozadij: v njej so bili študent, mlada mati, upokojenec, pravnica, medicinska sestra in dva vernika dejavna v župniji. V razpravi so se hitro pokazale ostre razlike. Nekateri so zagovarjali pravico posameznika do odločanja o lastnem življenju, drugi so se sklicevali na verska in moralna načela, ki evtanazijo odločno zavračajo. Dinamika skupine je bila intenzivna, včasih celo konfliktna, a prav zaradi tega je raziskovalcem omogočila vpogled v to, kako se stališča oblikujejo v soočenju z drugačnimi pogledi (Bloor in drugi 2000). Med razpravo so se pojavili tudi presenetljivi trenutki: na primer, vernik je z zanimanjem prisluhnil medicinski sestri, ki je opisovala izkušnjo z bolnikom, ki je več mesecev prosil za konec življenja. Čeprav ga to ni prepričalo v spremembo mnenja, je priznal, da zdaj bolje razume, zakaj nekateri zagovarjajo evtanazijo (Kitzinger 1995).

Ta primer jasno pokaže, da homogena skupina omogoča poglobljeno razpravo v varnem in zaupljivem okolju, kjer udeleženci razkrivajo tudi osebne dileme, medtem ko heterogena skupina prinese širši spekter stališč, pokaže konflikte in načine, kako se pomen oblikuje v soočenju različnih vrednot (Stewart and Shamdasani 2014). Kombinacija obeh pristopov je zato za raziskovalce najdragocenejša, saj omogoča vpogled tako v notranje doživljanje specifične skupine kot v širšo družbeno dinamiko obravnavanega vprašanja.

Fokusna skupina pa prinaša tudi posebne izzive. Transkripcija skupinske razprave je zahtevna, saj je treba natančno označiti govorce, prekinitve, smeh ali neverbalne odzive. Pri analizi moramo ločiti med tem, kaj je povedal posameznik, in tem, kako se je pomen oblikoval skozi interakcijo skupine. Etično vprašanje je še posebej pomembno, saj si udeleženci izmenjujejo osebne izkušnje pred drugimi, zato je treba na začetku jasno postaviti pravila zaupnosti, spoštovanja zasebnosti in enakopravnosti govora. Moderator mora poskrbeti, da se vsi udeleženci počutijo slišane in varne, kar je pogoj za iskrenost in kakovost podatkov.

Posebna različica metode so spletne fokusne skupine, ki potekajo prek videokonferenčnih platform. Te omogočajo vključevanje udeležencev iz različnih krajev, hkrati pa prinašajo nove težave, kot so tehnične motnje ali oteženo obvladovanje dinamike, ko več ljudi hkrati želi spregovoriti. Tudi tukaj ima

moderator ključno nalogo, da z jasnimi navodili in aktivnim vodenjem poskrbi, da vsi dobijo priložnost za sodelovanje.

Fokusne skupine so torej več kot le metoda zbiranja podatkov. So prostor, kjer se pomen aktivno soustvarja, zato zahtevajo izkušenega moderatorja, skrbno pripravo in občutljivost za etične vidike. Dobro vodena fokusna skupina lahko razkrije bogastvo pomenov, ki jih posamezni intervju nikoli ne bi mogel zajeti.

Priprava na intervju ali fokusno skupino

Priprava na kvalitativni intervju je proces, ki močno vpliva na kakovost podatkov, ki jih raziskovalec zbere. Uspešen intervju ni zgolj spontan pogovor, temveč rezultat preišljenih priprav, v katerih raziskovalec uravnoteži raziskovalne cilje vprašanja in cilje, etične zahteve ter komunikacijsko dinamiko s sogovornikom. Pomembno je poudariti, da se priprava nanaša tako na **individualne intervjuje** kot na **fokusne skupine**, saj so osnovna načela priprave enaka. Pri pripravi na pogovor mora raziskovalec poskrbeti za jasne cilje (katere podatke želi z intervjujem pridobiti in kako ti načrtovani podatki sovpadajo z raziskovalnimi vprašanji in cilji), smiselno strukturo in vrstami vprašanj ter spoštljivo komunikacijo z udeleženci. Razlika je predvsem v tem, da mora pri fokusnih skupinah načrtovati tudi dinamiko skupine, strategije spodbujanja razprave in načine, kako zagotoviti, da pridejo do izraza različni glasovi sogovornikov.

Priprava na intervju obsega več ključnih korakov. V tej fazi raziskovalnega procesa ima raziskovalec že natančno opredeljeno raziskovalno vprašanje (ali več njih) in v prvem koraku priprave mora premisliti, kako se bo to raziskovalno vprašanje odražalo pri oblikovanju vprašanj - protokola - za intervju. Pri tem se mora zavedati, da intervju ni strukturirana anketa, temveč odprt prostor za raziskovanje izkušenj, stališč in pomenov, ki jih sogovorniki pripisujejo svojim ravnanjem in doživljanjem proučevanega raziskovalnega problema. Vprašanja morajo zato biti oblikovana tako, da spodbujajo pripoved, omogočajo refleksijo in puščajo prostor za nepričakovane odgovore.

Drugi pomemben korak priprave je **spoznavanje komunikacijskih slogov intervjuvancev**. V ta namen se lahko raziskovalec poslužuje orodij, kot je na primer VAK model (vizualni, avditivni in kinestetični tipi), ki mu pomagajo prepoznati, na kakšen način sogovornik izraža in strukturira svoje misli. Razumevanje teh razlik omogoča raziskovalcu, da se sogovorniku bolje prilagodi in s tem spodbuja odprto in poglobljeno komunikacijo.

Osrednji del priprave je **oblikovanje protokola intervjuja**, ki raziskovalcu nudi oporo med izvajanjem pogovora. Protokol ni toga shema vprašanj, ampak preišljena zasnova, ki združuje raziskovalne cilje z

naravnim tokom pogovora. Pri tem lahko raziskovalec uporablja različne pristope, od generativnega (ustvarjanje vprašanj iz razmišljanja in refleksije), do deduktivnega (izhajanje neposredno iz raziskovalnih vprašanj), ali kronološkega (strukturiranje vprašanj glede na življenjski potek izkušenj sogovornika).

Priprava na intervju vključuje tudi **premislek o etičnih vprašanjih**. Raziskovalec mora razmisliti o tem kako zagotoviti udeležencem varovanje njihove zasebnosti, prostovoljnosti sodelovanja in kako jih ustrezno informirati o raziskavi ter spoštovati njihove ranljivosti pri obravnavi občutljivih tem. Poleg tega mora raziskovalec razmisliti tudi o **logističnih vidikih** v smislu kje in kako bo intervju potekal, kako dolgo bo trajal, na kakšen način bo posnet in kako bodo podatki shranjeni.

Dobro pripravljene intervjuje raziskovalcu omogočajo, da se med pogovorom osredotoči na sogovornika in vsebinsko globino, namesto da bi se ukvarjal z improviziranjem vprašanj ali reševanjem logističnih težav. Priprava je zato temeljna naložba v uspeh raziskave – nudi varnost raziskovalcu in hkrati spodbuja zaupanje intervjuvanca oziroma skupine.

Značilnosti kakovostnih vprašanj

Oblikovanje kakovostnih vprašanj je ključen korak v pripravi na intervju, saj neposredno določa globino in uporabnost zbranih podatkov. Dobra vprašanja morajo biti premišljeno zasnovana, jasno povezana z raziskovalnim problemom in oblikovana tako, da udeležencu omogočajo svobodno izražanje. Priprava protokola intervjuja ali fokusne skupine je lahko za raziskovalca pravi izziv.

Pri snovanju usmeritvenih vprašanj v protokolu mora raziskovalec pozornost nameniti temu, da so vprašanja **jasna in razumljiva**, kar pomeni, da jih različni ljudje interpretirajo enako. Če vprašanje sproža več možnih interpretacij, obstaja nevarnost, da bodo odgovori neprimerljivi ali nerelevantni.

Poleg jasnosti je pomembna tudi **natančnost in specifičnost**. Namesto splošnih vprašanj, ki dopuščajo razpršene odgovore, naj bodo oblikovana tako, da raziskovalec pridobi točno tiste informacije, ki jih potrebuje za razumevanje raziskovalnega problema.

Vprašanja morajo biti oblikovana tako, da zajamejo **en pojav naenkrat**, da so enodimenzionalna (Cencič in drugi 2009). Večdimenzionalna vprašanja, ki združujejo dve ali več tem, sogovornika zmedejo in otežijo analizo. Prav tako morajo biti empirično uresničljiva, to pomeni, da je nanje mogoče odgovoriti z zbiranjem in analizo podatkov, ne pa z ugibanjem ali špekulacijami. Raziskovalec se večdimenzionalnih vprašanj izogne tako, da v usmeritveno vprašanje ne vključuje veznika »in«.

Ker je kvalitativni intervju namenjen poglobljenemu raziskovanju, morajo biti vprašanja predvsem **odprte narave**. Odprta vprašanja spodbujajo sogovornike k pripovedovanju, refleksiji in opisovanju

izkušenj, medtem ko zaprta vprašanja omejujejo odgovore na kratke potrditve ali zanikanja. Odprtost usmeritvenega vprašanja raziskovalec zagotovi z vprašalnicami »kako« ali »na kakšen način« ali »zakaj«. Izogiba se vprašalnic »ali«, »koliko«, »kdaj« in »kje«.

Z odprtostjo je tesno povezana tudi **nevtalnost**. Raziskovalec mora paziti, da vprašanja niso sugestivna in ne usmerjajo sogovornika v določeno smer, saj bi to zmanjšalo verodostojnost podatkov (Rubin and Rubin 2011)

Dobra vprašanja so pogosto zastavljena tako, da **spodbujajo narativ**. Sogovornik ne poda le informacij, temveč pripoveduje zgodbo, ki vključuje osebna doživetja, refleksije in čustva. Raziskovalec mora biti pripravljen ta narativ oziroma pripoved tudi poglobiti z dodatnimi podvprašanji, ki pomagajo razjasniti pomene ali pridobiti primere iz vsakdanjega življenja (Kvale and Brinkmann 2009; Patton 2015)

Pomembno je tudi, da so vprašanja **usklajena z raziskovalnim problemom in obstoječo literaturo**. Dobro usmeritveno vprašanje ni naključno izbrano, ampak izhaja iz jasne metodološke logike in je v funkciji odgovarjanja na raziskovalno vprašanje. S tem se zagotavlja, da zbrani podatki niso le zanimivi, temveč tudi relevantni in uporabni za raziskavo (Charmaz 2014; Flick 2017)

Nenazadnje je priporočljivo, da raziskovalec vprašanja **preizkusi v praksi**, na primer s pilotnim intervjujem. Tako lahko ugotovi, ali sogovorniki vprašanja razumejo na predviden način, in pravočasno odpravi morebitne nejasnosti.

Skupaj te značilnosti tvorijo okvir, ki raziskovalcu omogoča pripravo intervjuja, v katerem bodo sogovorniki lahko svobodno in poglobljeno delili svoje izkušnje, raziskovalec pa bo pridobil podatke, ki so metodološko relevantni, analitično uporabni in etično utemeljeni (Flick 2017; Patton 2014; Kvale in Brinkmann 2009; Rubin in Rubin 2011).

👍 *Primerjava slabo in dobro oblikovanega vprašanja*

Primer 1: Raziskovalec, ki se pripravlja na intervju, mora znati prepoznati, kako formulacija vprašanja vpliva na kakovost odgovora. Spodaj je prikazana primerjava vprašanj, ki bi jih lahko uporabili v raziskavi o tem, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo svojih otrok v času epidemije COVID-19.

Primer slabega vprašanja: »Ste bili zadovoljni s šolanjem na daljavo svojega otroka?«

- Vprašanje je zaprto in usmerja sogovornika k kratkemu odgovoru ("da/ne").
- Ne omogoča poglobljene razlage izkušenj, razlogov in okoliščin.
- Z izrazom »zadovoljni« uvaja vrednostno sodbo, ki lahko omeji iskrenost sogovornika.

Primer dobrega vprašanja: »Kako ste kot oče doživljali šolanje na daljavo svojega otroka v prvi triadi osnovne šole med epidemijo COVID-19?«

- *Vprašanje je odprto in omogoča, da sogovornik poda osebno pripoved.*
- *Jasno določa kontekst (vloga očeta, prva triada, epidemija).*
- *Ne vključuje vrednostne sodbe, temveč spodbuja sogovornika k opisovanju doživljanja, izkušenj in razmišljanj.*
- *Omogoča nadaljnja podvprašanja, kot so: »Kaj se vam je pri tem zdelo najtežje?«, »Kako ste usklajevali delo in pomoč pri šolanju?«*

Že majhna sprememba v formulaciji vprašanja lahko odpre pot do povsem drugačne kakovosti podatkov. Raziskovalec se mora zato vedno vprašati, ali njegovo vprašanje spodbuja sogovornika k obširni pripovedi in refleksiji ali pa ga omejuje pri oblikovanju odgovora. Ob oblikovanju usmeritvenih vprašanj se mora raziskovalec vedno vprašati »katere podatke bom pridobil s tem vprašanjem« in »Ali ti podatki prispevajo k razumevanju oziroma oblikovanju odgovora na raziskovalno vprašanje?«.

Primer 2: *Raziskovalka se želi poglobiti v to, kako mladi odrasli razumejo in doživljajo obdobje samskosti. Zanimajo jo njihova čustva, družbeni pritiski ter načini, kako samskost vpliva na njihovo vsakdanje življenje in identiteto.*

Primer slabega vprašanja: *»Zakaj mislite, da je samskost pri mladih problem?«*

- *Vprašanje že vnaprej predpostavlja, da je samskost »problem«.*
- *Je sugestivno in vrednostno obarvano.*
- *Omejuje sogovornika na določeno interpretacijo.*

Primer dobrega vprašanja: *»Kako kot mlada odrasla oseba doživljate obdobje samskosti?«*

- *Nevtralno, odprto vprašanje, ki dopušča več različnih razlag (samskost lahko sogovornik razume pozitivno, negativno ali ambivalentno).*
- *Povezano je z življenjsko izkušnjo intervjuvanca.*
- *Spodbuja pripoved o občutkih, okoliščinah in družbenem kontekstu.*

Pristopi k pripravi protokola intervjuja

Oblikovanje protokola intervjuja raziskovalcu nudi oporo pri vodenju pogovora in zagotavlja, da bo intervju ostal v okvirih obravnavane teme oziroma raziskovalnega problema. Protokol ni toga struktura, temveč fleksibilen načrt, ki združuje raziskovalčeve cilje z odprtostjo za nepričakovane odgovore in nove perspektive. Raziskovalci se pri pripravi protokola lahko poslužujejo različnih pristopov. Nekateri izhajajo iz raziskovalčeve ustvarjalnosti in prostega oblikovanja vprašanj, drugi pa temeljijo na strogem navezovanju na raziskovalna vprašanja ali na kronološkem zaporedju življenjskih izkušenj intervjuvancev. Vsak pristop ima svoje prednosti in omejitve, izbira pa je odvisna od narave raziskovalnega problema in raziskovalčeve metodološke usmeritve.

Generativni pristop

Generativni pristop k pripravi protokola intervjuja, poimenovan tudi *nevihta možganov*, temelji na prostem ustvarjanju vprašanj in tem, ki jih raziskovalec povezuje z raziskovalnim problemom. Ta pristop je opisan kot **prvi korak**, v katerem raziskovalec brez omejitev beleži vsa vprašanja, ki se mu porajajo, tudi tista, ki so morda nepopolna, preširoka ali ponavljajoča se. Ključna ideja je sprostiti kreativnost in zajeti čim širši spekter možnih vidikov raziskovalne teme.

Tak način oblikovanja protokola raziskovalcu omogoča, da pride do vprašanj, ki jih v bolj formaliziranem postopku morda ne bi prepoznal. Patton (2014) na primer poudarja, da so odprti, ustvarjalni začetki pri oblikovanju usmeritvenih vprašanj pogosto tisti, ki raziskovalcu pomagajo prepoznati skrite dimenzije raziskovalnega problema. Podobno Kvale in Brinkmann (2009) opozarjata, da so najbolj plodna usmeritvena vprašanja pogosto rezultat refleksije in ustvarjalnega procesa, ne pa le stroge deduktivne logike (Patton 2014; Kvale in Brinkmann 2009).

Prednost generativnega pristopa je v njegovi **ustvarjalnosti in širini**. Raziskovalec lahko zapiše zelo različne tipe vprašanj, ki prehajajo od praktičnih (Kako ste usklajevali svoje delo in pomoč otroku pri šolanju v času epidemije Covid-19?), do čustvenih (Kaj vam je bilo najtežje v tem obdobju, ko je šolanje vašega otroka potekalo na daljavo?) in refleksivnih (Kako danes gledate na to izkušnjo?).

A generativni pristop se ne zaključi pri naboru vprašanj. Ključen je **drugi korak**, ki je usmerjen v organizacijo usmeritvenih vprašanj v vsebinske sklope. Ti sklopi običajno sledijo raziskovalnim vprašanjem, ki si jih je raziskovalec zastavil na začetku raziskave. Protokol intervjuja ima torej toliko vsebinskih sklopov, kot je raziskovalnih vprašanj, včasih pa tudi več. Zakaj več? Ker se lahko znotraj enega raziskovalnega vprašanja pojavijo različne tematske dimenzije, ki jih je smiselno obravnavati ločeno (npr. praktične strategije očetov, čustvena doživljanja, odnosi v družini). S tem raziskovalec zagotovi, da intervju celostno pokrije raziskovalni problem, hkrati pa ostane dovolj prožen, da se prilagaja sogovornikovim odgovorom.

Nevarnost generativnega pristopa pa je, da lahko raziskovalec ustvari **preveč vprašanj**, ki so med seboj nepovezana ali ne vodijo k osrednjemu raziskovalnemu vprašanju. Če protokol ostane na ravni »nevihtnega seznama vseh možnih vprašanj«, obstaja nevarnost, da bo intervju postal nepregleden in manj fokusiran. Zato generativni pristop vedno zahteva drugi korak, torej selekcijo in sistematično organizacijo vprašanj. Tu se raziskovalec vrne k raziskovalnemu vprašanju in ciljem, da izbere tista vprašanja, ki so metodološko ustrezna in izvedljiva. Zato je drugi korak nujen, saj raziskovalca usmeri k metodološki relevanci in jasni strukturi.

Generativni pristop je lahko (najbolj) uporaben v zgodnjih fazah raziskave, ko raziskovalec še oblikuje svoje razumevanje problema in želi ohraniti odprtost za različne interpretacije. Obenem pa ga spodbuja, da lastno radovednost in ustvarjalnost kasneje nadgradi s kritično refleksijo in metodološko utemeljeno selekcijo vprašanj.

 Vaja: Predstavljajte si, da želite raziskati, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo svojih otrok v času epidemije COVID-19. Uporabite **generativni pristop** in si vzemite 10 minut, da zapišete **vsa vprašanja, ki se vam porajajo**, brez autocenzure in ocenjevanja. V tem koraku ni napačnih vprašanj, saj je cilj ustvariti čim širši nabor idej.

Primeri vprašanj, ki se lahko pojavijo:

- *Kako ste usklajevali službene obveznosti s pomočjo otroku pri šolanju?*
- *Katere izkušnje šolanja na daljavo so bile za vas najtežje?*
- *Kako ste kot oče, mož, zaposlen in član širše družine hkrati občutili vse posledice epidemije na vseh področjih življenja? (preveč kompleksno)*
- *Kaj se vam je zdelo pozitivno pri tem načinu šolanja?*
- *Kako ste se počutili, ko so vas drugi starši kritizirali zaradi vaših odločitev? (predpostavlja situacijo, ki morda ni obstajala)*
- *Kako danes, z distance, ocenjujete to obdobje?*
- *Ste se strinjali, da je bilo šolanje na daljavo za otroke slabo? (sugestivno vprašanje)*
- *Ste kdaj obžalovali, da ste otroku namenili premalo časa? (preveč osebno, lahko povzroča nelagodje)*

Razširjeno vprašanje za razmislek: *Kako bi ta vprašanja združili v vsebinske sklope, ki bi ustrezali raziskovalnim vprašanjem? Ali bi bil vaš protokol sestavljen iz enakega števila sklopov kot raziskovalnih vprašanj, ali bi se morda pojavili dodatni sklopi, ki osvetljujejo različne vidike istega raziskovalnega vprašanja?*

POZOR: *Generativni pristop je uporaben za sprostitvev kreativnosti in odkrivanje različnih vidikov raziskovalne teme, vendar se njegova vrednost pokaže šele, ko raziskovalec zbrana vprašanja organizira v smiselne vsebinske sklope, ki celostno obravnavajo raziskovalni problem.*

Deduktivni pristop

Deduktivni pristop k pripravi protokola intervjuja izhaja neposredno iz raziskovalnih vprašanj, ki si jih je raziskovalec zastavil na začetku raziskave. V tem primeru je protokol intervjuja zasnovan tako, da vsako raziskovalno vprašanje določa svoj vsebinski sklop. Nato raziskovalec oblikuje podrobnejša usmeritvena vprašanja, ki sistematično osvetljujejo posamezne dimenzije raziskovalnega vprašanja. Pri oblikovanju usmeritvenih vprašanj za posamezno raziskovalno vprašanje, se lahko raziskovalec poslužuje metode

nevihte možganov, da brez omejitev beleži vsa vprašanja, ki se mu porajajo. Vendar mora nato izvesti postopek evalvacije oziroma selekcije metodološko ustreznih usmeritvenih vprašanj.

Prednost tega pristopa je njegova **logična struktura in neposredna povezava z raziskovalnimi vprašanji in cilji**. Ker usmeritvena vprašanja nastajajo iz raziskovalnih vprašanj, je razmerje med raziskovalnim problemom in empiričnimi podatki jasno in pregledno. Rubin in Rubin (2011) poudarjata, da tak pristop raziskovalcu pomaga ohraniti fokus raziskave in se izogniti nepomembnim digresijam. Flick (2017) dodaja, da je deduktivni pristop še posebej uporaben pri raziskavah, kjer so raziskovalni cilji natančno določeni že na začetku.

Slabost pa je, da lahko tak pristop raziskovalca prehitro zapre v okvir vnaprej oblikovanih kategorij in s tem omeji možnosti za odkrivanje novih, nepričakovanih vidikov raziskovalnega problema. Kvale in Brinkmann (2009) opozarjata, da lahko preveč toga struktura vodi k »vprašanjem po seznamu«, kjer intervju postane manj poglobljen dialog in bolj formaliziran vprašalnik (Kvale in Brinkmann, 2009).

 Vaja: Začnite z izpisom vaših raziskovalnih vprašanj. Nato za vsako izmed njih zapišite vsaj tri podrobnejša usmeritvena vprašanja.

Primeri raziskovalnih vprašanj in pripadajočih usmeritvenih vprašanj:

- **Raziskovalno vprašanje 1:** *Kako so očetje usklajevali delo in pomoč otroku pri šolanju na daljavo v času epidemije Covid-19?*
 - *Kako ste si organizirali svoj delovni dan v času šolanja na daljavo?*
 - *Kateri del dneva je bil za vas najbolj obremenjujoč? Zakaj?*
 - *Kako ste se dogovarjali z drugimi člani družine glede delitve obveznosti?*
- **Raziskovalno vprašanje 2:** *Kako so očetje doživljali čustvene obremenitve pri šolanju otroka na daljavo v času epidemije Covid-19??*
 - *Kako ste se počutili, ko otrok ni sledil učnim obveznostim?*
 - *Ste kdaj občutili nemoč? Kako ste se s tem spoprijeli?*
 - *Kaj vam je pomagalo, da ste vztrajali skozi celotno obdobje?*

Razširjeno vprašanje za razmislek: *Kako lahko zagotovite, da protokol intervjuja, ki izhaja iz raziskovalnih vprašanj, ne zapira prostora za nepričakovane teme, ki jih sogovorniki sami odpirajo?*

POZOR: *Deduktivni pristop omogoča jasno povezavo med raziskovalnimi vprašanji in intervjujem, vendar mora raziskovalec paziti, da ohranja odprtost za nove perspektive in nepričakovane ugotovitve.*

Kronološki oziroma narativni pristop ("nulta točka")

Tretji pristop k pripravi protokola intervjuja temelji na **narativni logiki** in ga imenujemo tudi *nulta točka*. Pri tem pristopu raziskovalec protokol intervjuja strukturira tako, da sogovornika spodbuja k pripovedi, ki ima svoj začetek, razvoj in razplet. Namesto da bi izhajal iz raziskovalnih vprašanj ali iz prostega seznama idej, se protokol zasnuje kot **potovanje skozi izkušnjo sogovornika**.

Ključna značilnost tega pristopa je, da raziskovalec sogovorniku ponudi izhodišče, t. i. **nulto točko**, iz katere se začne pripoved. To je lahko določen trenutek, dogodek ali življenjsko obdobje, ki je povezano z raziskovalno temo. Pomembno je, da je ta dogodek odločujoč ali pomemben v življenju posameznika in da se ga dobro spomni (vpis na študij po desetih letih zaposlitve, smrt otroka, trenutek odločitve za opustitev škodljive navade, prva zaposlitev, prevzem vodenja mednarodnega podjetja ipd.). Iz te izhodiščne točke se pogovor razvija kronološko to pomeni od začetka izkušnje, preko njenih ključnih faz, do refleksije v sedanjosti. Rubin in Rubin (2012) ter Kvale in Brinkmann (2009) poudarjajo, da tak način oblikovanja protokola intervjuja omogoča bogate narative, ki odražajo življenjsko dinamiko izkušenj, ne zgolj izoliranih fragmentov.

Raziskovalec si lahko ta kronološki razvoj dodatno razčlenjen v **tridelno strukturo**:

1. **Obdobje pred dogodkom** – sogovornik predstavi kontekst in okoliščine, ki so obstajale pred pojavom, ki ga raziskujemo.
2. **Obdobje med dogodkom** – osrednji del pripovedi, kjer sogovornik podrobno opisuje lastne izkušnje v času, ko se je dogodek odvijal.
3. **Obdobje po dogodku** – refleksija, dolgoročne posledice in pogled z današnje distance.

Ta struktura omogoča sogovorniku, da svojo izkušnjo predstavi **celostno in kronološko**, raziskovalcu pa, da pridobi podatke o procesih, spremembah in dolgoročnih učinkih. Čeprav izhodišče snovanja protokola ni v raziskovalnih vprašanjih, mora raziskovalec poskrbeti, da se pripoved **povezuje z raziskovalnimi vprašanji in cilji**. To doseže tako, da znotraj vsake faze (pred–med–po) oblikuje podvprašanja, ki so skladna z raziskovalnimi vprašanji (lahko si ob posamzenem usmeritvenem vprašanju zapiše kratico raziskovalnega vprašanja). Tako narativna struktura postane **okvir, v katerega se raziskovalna vprašanja smiselno vpenjajo** in ga bogatijo.

Prednost kronološkega pristopa je, da sogovorniku daje občutek naravnega toka pogovora in zmanjšuje možnost, da bi se počutil »izpraševalno«. Intervju postane bolj podoben pogovoru, v katerem sogovornik sam izpostavi, kaj se mu zdi pomembno. To je posebej uporabno pri raziskavah, kjer želimo zajeti osebne izkušnje, življenjske zgodbe ali procese, ki so se odvijali skozi čas (Flick 2017).

Slabost pa je, da tak pristop zahteva **veliko spretnosti raziskovalca**. Če sogovornik zaide v digresije ali izpusti pomembne vidike, mora raziskovalec znati nežno poseči v pripoved in pogovor usmeriti nazaj. Poleg tega kronološki pristop ni vedno primeren, kadar raziskovalec potrebuje odgovore na zelo specifična vprašanja, saj narativna struktura daje prednost širšim življenjskim zgodbam.

👉 **Primer protokola po nulli točki za raziskovalno temo šolanja na daljavo otrok v prvi triadi osnovne šole med epidemijo COVID-19.**

1. Obdobje pred dogodkom

Cilj: ujeti kontekst in izhodišča, iz katerih je sogovornik vstopil v izkušnjo.

- *Kako je pri vas doma običajno potekalo šolanje, preden se je začela epidemija?*
- *Kakšno vlogo ste imeli pri učenju in domačih nalogah otroka pred zaprtjem šol?*
- *Kako ste si predstavljali šolanje od doma, ko ste prvič slišali, da bodo šole zaprte?*

2. Obdobje med dogodkom

Cilj: raziskati izkušnjo v času šolanja na daljavo – vsakodnevne prakse, izzive in čustvena doživljanja.

- *Kako se spomnite prvih dni, ko je otrok začel šolanje na daljavo? Kaj je bilo za vas najzahtevnejše?*
- *Kako ste usklajevali svoje delovne obveznosti z učenjem otroka?*
- *Kako se je otrok odzival na šolanje doma in kako ste se vi ob tem počutili?*
- *Kateri trenutki so bili za vas posebej stresni? Kaj pa trenutki, ki so vas razveselili?*
- *Ste v tem času dobili kakšno podporo (od partnerke, drugih družinskih članov, učiteljev, sodelavcev)? Kako ste jo doživljali?*

3. Obdobje po dogodku

Cilj: refleksija in dolgoročne posledice izkušnje.

- *Kako danes gledate na obdobje šolanja na daljavo?*
- *Kaj menite, da ste se kot oče v tem času naučili o sebi in o svojem otroku?*
- *Se je zaradi te izkušnje vaš odnos do otrokovega šolanja dolgoročno spremenil? Če da, kako?*
- *Kaj bi svetovali drugim očetom, ki bi se znašli v podobni situaciji?*

Ta primer protokola pokaže, kako se lahko narativna struktura (pred–med–po) naravno poveže z raziskovalnimi vprašanji. Če bi bila raziskovalna vprašanja:

1. *Kako so očetje doživljali usklajevanje službenih in starševskih obveznosti v času epidemije Covid-19?*
2. *Kako so očetje čustveno doživljali obdobje šolanja na daljavo v času epidemije Covid-19?*
3. *Kako danes reflektirajo izkušnjo šolanja na daljavo v času epidemije Covid-19?*

Tempo pogovora

Pri pripravi protokola intervjuja (ne glede katerega protokola se raziskovalec poslužuje) kot tudi pri sami izvedbi intervjuja ne gre zgolj za oblikovanje ustreznih vprašanj, temveč tudi za **tempo pogovora**, ki določa, v kakšnem zaporedju in ritmu se vprašanja zastavljajo. Tempo pogovora je povezan z naravnim tokom spominov in pripovedovanja intervjuvanca. Ko sogovorniku ponudimo določeno temo, se njegov »spominski trak« usmeri in skrči na to obdobje (srednješolsko izobraževanje, uporaba družbenih omrežji, neprijetne spolne izkušnje, oblikovalnje šolskih jedilnikov, sodelovanje v pilotnem projektu za krepitev digitalizacije podjetja, uporaba psihoaktivnih substanc, uvajanje digitalizacije na delovno mesto,...) zato mora raziskovalec paziti, da vprašanja sledijo logiki tega toka in ga ne prekinjajo s prevelikimi preskoki v smislu »skakanja po spominskem traku«.

Raziskovalec s protokolom določa okvir, hkrati pa med samim intervjujem skrbi, da pogovor teče naravno in smiselno. Pri tem je pomembno, da na začetku pogovora zastavi enostavnejša in varnejša vprašanja, ki pomagajo zgraditi zaupanje in omogočijo, da se sogovornik sprosti. Šele kasneje so primerna bolj zahtevna, osebna ali čustveno obremenjujoča vprašanja. Če raziskovalec začne prezgodaj s preveč zahtevnimi vprašanji, lahko sogovornika zapre ali omeji njegovo pripravljenost za deljenje izkušenj.

Tempo pogovora se ne nanaša le na celoten intervju, temveč tudi na vrstni red vprašanj znotraj posameznih vsebinskih sklopov. Vsak sklop mora imeti svoj notranji tok, ki se navadno začne z uvodnimi, lažjimi vprašanji in nato prehaja do poglobljenih, reflektivnih vprašanj. Takšna struktura prepreči občutek »preskakovanja« od enega spomina k drugemu spominu, ki pa sta lahko časovno zelo oddaljena. Takšna preskakovanja lahko sogovornika utrudijo ali vznejevoljijo, kar lahko pri sogovorniku sproži odpor do sodelovanja v pogovoru in začne svoje odgovore omejevati le z najnujnejšimi podatki. Slednje vodi v nižanje kakovosti izvedbe intervjuja in pridobivanja merodajnih podatkov.

Čeprav je protokol pripravljen vnaprej, mora raziskovalec tempo prilagoditi sproti. Če sogovornik spontano odpre temo, ki je sicer predvidena kasneje, se je smiselno zadržati pri njej in jo razviti, saj je v tistem trenutku intervjuvanec pripravljen nanjo odgovarjati. Na ta način tempo pogovora sledi notranji dinamiki pripovedi, ne zgolj formalnemu zaporedju vprašanj.

Najpogosteje se uporablja logika lijaka, kjer se intervju začne s splošnimi vprašanji, ki omogočajo lahek vstop v temo, nato pa postopoma prehaja k bolj specifičnim in podrobno usmerjenim vprašanjem. Možna je tudi obratna logika lijaka, kjer raziskovalec začne s konkretnimi primeri in nato vodi

sogovornika proti širšim refleksijam. Izbira oblike je odvisna od raziskovalnih ciljev, narave teme in pripravljenosti sogovornikov.

Tempo pogovora vpliva na kakovost zbranih podatkov, saj določa, ali se bo sogovornik počutil dovolj varno in motivirano za deljenje svojih izkušenj. Dobro premišljen tempo podpira naravni tok pripovedi, omogoča globlje odgovore in zmanjšuje tveganje, da bi intervju ostal površinski ali fragmentiran. Zato je priporočljivo, da raziskovalec po oblikovanju protokola najprej izvede pilotni intervju. Ta mu omogoča, da preveri jasnost zastavljenih vprašanj in ustreznost tempa pogovora. Še pred pilotnim intervjujem pa se lahko raziskovalec simbolno »postavi« v vlogo sogovornika in skozi to perspektivo evalvira načrtan potek intervjuja. Če v tej zamišljeni vlogi zazna nelagodje, zmedenost ali preveliko obremenitev, je to jasn znak, da je protokol potrebno ponovno premisliti in ustrezno revidirati.

Sklep

Priprava protokola intervjuja z usmeritvenimi vprašanji je metodološko nujna, saj raziskovalcu zagotavlja jasno strukturo in orientacijo v procesu zbiranja podatkov. Brez premišljeno oblikovanega protokola obstaja tveganje, da intervju postane preveč spontan, razpršen ali da pomembni vidiki raziskovalnega vprašanja ostanejo neosvetljeni. Dobro zasnovan protokol tako omogoča, da so vsa raziskovalna vprašanja ustrezno zajeta, hkrati pa ohranja dovolj fleksibilnosti, da se sogovornik lahko svobodno izrazi in prinese v raziskavo tudi nepričakovane, a dragocene vpogledе.

Ne glede na to, kateri pristop k pripravi protokola raziskovalec uporabi, je nujno, da po oblikovanju preveri, ali so vprašanja skladna z značilnostmi kakovostnih usmeritvenih vprašanj. Kriteriji so enaki kot pri oblikovanju raziskovalnih vprašanj: morajo biti jasna, odprta, etično ustrezna, usmerjena v raziskovalni problem ter spodbujati poglobljene odgovore. Poleg tega mora raziskovalec presoditi tudi tempo pogovora, torej zaporedje, kako bodo vprašanja zastavljena. Tempo lahko sledi logiki lijaka: od splošnih, uvodnih vprašanj proti bolj specifičnim in poglobljenim, ali pa obratno, kadar raziskovalec želi začeti s konkretnim primerom in nato preiti k širšim refleksijam. Ustrezno zaporedje vprašanj je pomembno za ustvarjanje naravnega toka pogovora in za gradnjo zaupanja s sogovornikom.

Tempo pogovora neposredno vpliva na kakovost zbranih podatkov, saj določa, ali se bo sogovornik počutil dovolj varno in motivirano za deljenje svojih izkušenj. Zato je priporočljivo, da raziskovalec po oblikovanju protokola izvede pilotni intervju, s katerim preveri jasnost vprašanj in ustreznost tempa. Še pred tem se lahko simbolno »postavi« v vlogo sogovornika ter skozi to perspektivo oceni, kako bi sam doživil zastavljena vprašanja in njihov vrstni red. Če ob tem zazna nelagodje, zmedenost ali preveliko obremenitev, je to znak, da je protokol potrebno ponovno premisliti in revidirati.

Pomembno je tudi opozoriti, da intervju kot metoda ni odvisen samo od protokola kot raziskovalnega inštrumenta, temveč tudi od raziskovalca samega. Raziskovalec je prav tako »inštrument« zbiranja podatkov, saj kakovost in globina odgovorov v veliki meri temeljita na njegovih spretnostih vodenja in usmerjanja pogovora. Njegova sposobnost aktivnega poslušanja, postavljanja dodatnih podvprašanj, ustvarjanja varnega prostora za sogovornika ter občutljivosti za neverbalne signale pogosto določi, ali bodo zbrani podatki površinski ali pa bogati, večplastni in analitično relevantni.

Zato je priprava protokola dvojna naloga. Po eni strani oblikovanje preišljenega niza usmeritvenih vprašanj, po drugi pa razvijanje lastne raziskovalne držje, komunikacijskih spretnosti in refleksivnosti. Le kombinacija obeh vidikov zagotavlja, da bo intervju služil kot verodostojen vir podatkov in kot zanesljivo orodje za poglobljeno razumevanje raziskovanih družbenih pojavov.

VAK test v kvalitativnem raziskovanju

VAK test temelji na spoznanju, da ljudje informacije zaznavajo, obdelujejo in izražajo preko različnih primarnih zaznavnih kanalov bodisi **vizualnega (Visual – V)**, **avditivnega (Auditory – A)** ali **kinestetičnega (Kinesthetic – K)**. Vsak posameznik sicer uporablja vse tri kanale, vendar ima običajno enega izraziteje razvit in mu ta služi kot glavna pot pri doživljanju in opisovanju sveta.

V kvalitativnem raziskovanju je razumevanje VAK preferenc sogovornika pomembno iz več razlogov. Eden izmed teh je, da VAK **olajša komunikacijo**. Če raziskovalec prepozna, da sogovornik razmišlja predvsem v podobah, lahko svoja vprašanja in odzive oblikuje tako, da vključujejo vizualne izraze (Kako ste si predstavljali ta dogodek?). Če je sogovornik avditivni tip, se bo bolje odzival na vprašanja, ki vključujejo poslušanje in pogovor (Kaj ste takrat slišali? Kako so vam razložili?). Kinestetični sogovorniki pa bodo najbolj avtentično odgovarjali na vprašanja, ki vključujejo občutke in telesne izkušnje (Kako ste se počutili v tem trenutku?). Drugi razlog je v **povečanju kakovosti podatkov**. Prilagoditev jezika sogovornikovim zaznavnim preferencam pomaga raziskovalcu, da pridobi bogatejše, bolj poglobljene in avtentične odgovore, saj sogovornik govori v »svojem jeziku«. VAK test **omogoča prepoznavanje globljih pomenov**. Sogovornikovi izrazi, metafore in način opisovanja izkušenj raziskovalcu razkrivajo, kako doživlja svet ali bolj vizualno, zvočno ali bolj čutno. To lahko pomembno prispeva k interpretaciji podatkov, saj opozarja na dimenzije izkušenj, ki bi jih sicer spregledali. Nenazadnje VAL test **podpira refleksivnost raziskovalca**. Raziskovalec s pozornostjo na VAK ne razvija le boljšega stika s sogovornikom, temveč postane tudi bolj zavesten tudi glede lastnega komunikacijskega stila in morebitnih pristranskosti pri interpretaciji odgovorov.

Pomembno je poudariti, da VAK test v raziskovanju **ni formalni preizkus**, ki bi ga izvedli pred intervjujem, temveč **analitična naravnost raziskovalca** med samim pogovorom. Ko raziskovalec

opazuje, posluša in spremlja sogovornikove besede in neverbalne znake, lahko prepozna, kateri kanal prevladuje in temu ustrezno prilagodi lastna vprašanja, tempo in slog komunikacije.

Vizualni sogovorniki

Vizualne sogovornike prepoznamo v njihovem načinu doživljanja družbene realnosti. Vizualni tipi svet doživljajo predvsem skozi slike, barve, oblike in prostorske predstave. V govoru pogosto uporabljajo izraze, povezane z vidom: »*videti*«, »*pogledati*«, »*to mi je jasno kot slika*«, »*predstavljam si*«. Njihovo pripovedovanje je pogosto hitro, saj si misli urejajo v podobah, ki se hitro nizajo. Pogosto uporabljajo tudi geste, s katerimi »rišejo« dogajanje v zraku, in imajo izrazitejši očesni stik.

Pri opisovanju izkušenj se vizualni sogovorniki radi osredotočajo na podrobnosti prostora (npr. »*učilnica je bila temna, mize so bile razmaknjene*«), zunanje značilnosti ljudi (npr. »*videl sem, da je bil učitelj ves zmeden*«), ali na lastne predstave (»*že vnaprej sem si predstavljal, kako bo to potekalo*«). Njihov jezik je slikovit, poln primerov in vizualnih metafor. Raziskovalec pa mora pri vizualnih sogovornikih paziti, da vprašanja oblikuje tako, da omogočajo opisovanje v podobah in zaznavanju detajlov. Primerna so vprašanja, kot so: »*Kako je izgledalo okolje, v katerem ste se znašli?*«, »*Kaj ste opazili najprej?*« ali »*Kako si predstavljate, da bi bilo drugače, če ...?*«. Sugestivna ali preveč abstraktna vprašanja pa lahko vizualnega sogovornika zmedejo, saj potrebuje oporne točke, da si lahko prizor »naslika«. Vizualni tipi se zelo dobro odzivajo na neverbalne znake sogovornika, zato mora raziskovalec paziti, da z njimi nevede/nehote ne sporoča svojih stališ (navdušenja, zavračanja, zgroženosti,...) glede obravnavane teme.

Če bi intervjuvali vizualno usmerjenega očeta, bi na vprašanje »*Kako ste doživljali prve dni šolanja na daljavo?*« lahko odgovoril: »*Spomnim se, kako je otrok sedel pred računalnikom, zaslon je bil poln majhnih kvadratkov z obrazi sošolcev. Vsi so izgledali izgubljeni. Jaz sem stal zraven in gledal, kako mu ne uspe najti tistega gumba za mikrofona...*«. Tak opis ne ponuja le informacij o izkušnji, temveč sliko celotnega prizora. Raziskovalec lahko na tej osnovi zastavi nadaljnja vprašanja, ki poglobijo opis: »*Kaj vam je ta prizor povedal o otrokovem počutju? Kaj ste ob tem opazili pri sebi?*«.

Glavna prednost vizualnih sogovornikov je, da njihovi odgovori pogosto vsebujejo bogate, slikovite opise in raziskovalcu omogočijo zelo jasno predstavo konteksta. Takšne pripovedi lahko pomembno prispevajo k poglobljenemu razumevanju raziskovanega pojava. Izziv pa je, da se vizualni sogovorniki včasih preveč osredotočijo na vizualne detajle in ob tem spregledajo čustvene ali procesne razsežnosti izkušnje. Raziskovalec mora zato znati pogovor usmeriti tako, da uravnoteži opis podobe z refleksijo doživljanja in s tem zagotovi večplastnost podatkov.

Avditivni sogovorniki

Avditivni sogovorniki informacije doživljajo in strukturirajo predvsem skozi zvoke, besede in pogovore. Njihov jezik je pogosto poln izrazov, povezanih s poslušanjem in govorom: *»slišal sem«, »to mi je zazvenelo čudno«, »pogovarjali smo se«, »razložili so mi«*. Običajno govorijo v enakomernem ritmu in s poudarkom na intonaciji, med pripovedovanjem pa se pogosto sklicujejo na to, kaj jim je kdo povedal, kako so nekaj razložili ali kako je nekaj *»zvenelo«*. Pri njih je očesni stik lahko manj izrazit, več pozornosti pa namenijo besedam in tonu sogovornika.

Pri opisovanju izkušenj se osredotočajo na pogovore, razlage, zvoke in verbalne interakcije. Njihove pripovedi lahko vključujejo dialoge ali natančno citiranje izjav, ki so jih slišali. Pogosto se spominjajo, kaj jim je kdo rekel, kako so zveneli glasovi in kakšen ton je imel pogovor. Namesto da bi izrisali podobo prizora, rekonstruirajo zvočno krajino dogodka.

Raziskovalec lahko avditivnega sogovornika najbolje spodbudi z vprašanji, ki nagovarjajo njegov zaznavni kanal. Primerna vprašanja so: *»Kako je zvenela učiteljičina razlaga?«, »Kaj ste slišali od drugih staršev?«*. Če raziskovalec uporablja metafore in pojme, ki se navezujejo na zvok, poslušanje in govor, se bo sogovornik lažje odprl. Preveč vizualno ali čustveno usmerjena vprašanja pa ga lahko nekoliko odmaknejo od njegovega naravnega načina izražanja.

Posebnost pogovora z avditivnim tipom je čas za odgovor. Avditivni sogovorniki pogosto potrebujejo več časa za oblikovanje odgovora, saj svoje misli urejajo skozi besede in notranji dialog. Raziskovalec mora to upoštevati in jim omogočiti dovolj prostora, da povedo svoje misli do konca. Če jih priganja ali prehitro posega v njihov tok pripovedi, bodo njihovi odgovori verjetno ostali površinski, sogovornik pa se lahko počuti nelagodno ali neslišano. Če pa raziskovalec spoštuje tišino in počaka, da sogovornik sam zaključi misel, bo prejel bogatejše, bolj poglobljene in analitično dragocene odgovore

Avditivno usmerjen oče bi na vprašanje *»Kako ste doživljali prve dni šolanja na daljavo?«* lahko odgovoril takole: *»Spomnim se, da sem slišal učiteljico, kako je otrokom razlagala navodila. Glas se je ves čas prekinjal in šumelo je, otrok pa me je spraševal, kaj je rekla. Jaz sem mu moral ponavljati, ker sem bolje slišal kot on. Včasih sem imel občutek, da vsi govorijo hkrati in da se v tem hrupu ne da ničesar razumeti.«*. Tak odgovor poudari zvočno plat izkušnje kot so: prekinitve, šumenje, ton glasu in dialog z otrokom. Raziskovalec lahko na tej osnovi zastavi podvprašanja, kot so: *»Kako ste se ob tem počutili, ko ste morali tolmačiti razlago?«* ali *»Kaj vam je ostalo najbolj v spominu glede pogovorov z otrokom ali učiteljico?«*.

Prednost avditivnih sogovornikov je v tem, da njihove pripovedi pogosto vključujejo bogate rekonstrukcije dialogov in verbalnih interakcij, kar raziskovalcu omogoča vpogled v dinamiko komunikacije in razumevanja. To je posebej dragoceno pri raziskavah, ki se ukvarjajo z odnosi, poučevanjem, delom v skupinah ali družinsko komunikacijo. Izziv pa je, da se avditivni sogovorniki lahko manj osredotočajo na prostorski kontekst ali na lastne čustvene odzive. Raziskovalec mora zato s preišljenimi vprašanji spodbujati, da sogovornik ne opiše zgolj tega, kar se je slišalo, temveč tudi, kako je to vplivalo nanj osebno.

Kinestetični sogovorniki

Kinestetični sogovorniki svoje izkušnje doživljajo in opisujejo predvsem skozi občutke, telesne zaznave in gibanje. V govoru pogosto uporabljajo izraze, povezane s telesnim doživljanjem: *»počutil sem se«, »to me je vleklo k tlom«, »kar vleklo me je naprej«, »to je bilo težko nositi«*. Njihova pripoved je počasnejša, bolj čustveno obarvana in pogosto spremljana z izrazito mimiko ali kretnjami telesa.

Pri opisovanju dogodkov kinestetični sogovorniki radi govorijo o tem, kako so se počutili v določenem trenutku, kakšne telesne občutke so imeli ali kakšen vtis je situacija pustila v njihovem telesu. Poudarjajo težo odgovornosti, napetost, sproščenost ali nelagodje. Njihov govor je lahko manj strukturiran, a poln čustvene intenzivnosti.

Raziskovalec naj kinestetične sogovornike nagovarja z vprašanji, ki se nanašajo na čustva, telesne občutke in osebno doživljanje. Primerna vprašanja so: *»Kako ste se takrat počutili?«, »Kaj ste občutili v telesu, ko se je to zgodilo?«, »Kakšen je bil za vas ta izziv?«*. Če raziskovalec uporablja jezik, ki priznava telesne in čustvene dimenzije izkušnje, se bodo kinestetični sogovorniki lažje odprli. Preveč abstraktna ali vizualno usmerjena vprašanja pa jih lahko zmedejo in jim otežijo podajanje odgovorov.

Kinestetično usmerjen oče bi na vprašanje *»Kako ste doživljali prve dni šolanja na daljavo?«* lahko odgovoril takole: *»Že prvi dan sem začutil napetost v telesu. Sedel sem ob sinu in imel občutek, kot da na naju nekaj ves čas pritiska. Po dveh urah sem bil utrujen, bolel me je hrbet, otrok pa je postal nemiren in se je prestopal na stolu. V hiši se je kar čutila napetost.«* Tak opis prikaže izkušnjo skozi telesne in čustvene odzive, kar raziskovalcu omogoča vpogled v razsežnosti, ki bi jih vizualni ali avditivni sogovornik morda zanemaril. Nadaljnja vprašanja, kot so: *»Kaj ste ob tem naredili, da bi zmanjšali napetost?«* ali *»Kako je otrok reagiral na vaše počutje?«*, poglobijo razumevanje izkušnje.

Prednost kinestetičnih sogovornikov je v tem, da raziskovalcu omogočijo dostop do bogatih čustvenih in telesnih dimenzij izkušnje, ki pogosto razkrivajo, kako globoko in osebno so doživljali določene situacije. To je še posebej dragoceno pri raziskavah, kjer nas zanimajo intimni, čustveno obremenjeni

ali stresni procesi. Kinestetični sogovorniki so izjemno dobro nosilci informacij v fenomenoloških raziskavah. Izziv pa je, da njihovi odgovori včasih ostanejo na ravni občutij in telesnih zaznav, brez širšega konteksta ali refleksije. Naloga raziskovalca je zato, da jih spodbuja k povezovanju občutij z dogodki in okoliščinami ter s tem zagotovi celovitejši vpogled.

Uporaba VAK testa v kvalitativnem raziskovanju presega zgolj izboljšanje komunikacije med raziskovalcem in sogovornikom. Njegova metodološka vrednost je predvsem v tem, da raziskovalca opozarja na večplastnost načina, kako ljudje konstruirajo in izražajo svoje izkušnje. S tem spodbuja k refleksivnosti v smislu, da mora biti raziskovalec pozoren ne le na vsebino povedanega, temveč tudi na obliko izražanja in na komunikacijski kanal, skozi katerega sogovornik v največji meri posreduje pomen.

Hkrati VAK test odpira vprašanje enakosti dostopa do izražanja. Če raziskovalec prepozna in spoštuje zaznavne preference sogovornika, zmanjšuje tveganje, da bi bili nekateri sogovorniki prikrajšani za možnost, da se izrazijo v svojem »jeziku«. S tem test ni le komunikacijsko orodje, ampak tudi etično načelo, ki prispeva k večji pravičnosti in avtentičnosti raziskovalnega procesa.

Pomembno pa je tudi opozorilo, da VAK test ni univerzalna razlaga vedenja sogovornika. Če ga raziskovalec uporablja preveč mehanično, obstaja nevarnost poenostavljanja ali celo stereotipizacije sogovornikov. Ljudje niso zgolj vizualni, avditivni ali kinestetični tipi, ampak uporabljajo kombinacijo različnih kanalov, ki se spreminjajo glede na kontekst. Zato je ključno, da raziskovalec VAK test razume kot orientacijski kompas, ne kot rigidno klasifikacijo sogovornikov.

Tehnike vodenja pogovora

Izvedba intervjuja zahteva od raziskovalca več kot le sledenje pripravljenemu protokolu. Čeprav so usmeritvena vprašanja temelj za zbiranje podatkov, je prav raziskovalčeva sposobnost vodenja pogovora tista, ki določi, ali bodo odgovori površinski ali pa poglobljeni, bogati in analitično relevantni.

Aktivno poslušanje je temelj vsakega uspešnega intervjuja in eno najpomembnejših orodij raziskovalca v kvalitativnem raziskovanju. Gre za več kot zgolj sledenje besedam sogovornika; vključuje celostno pozornost, ki se izraža skozi verbalne in neverbalne znake. Raziskovalec mora sogovorniku pokazati, da ga resnično posluša – to lahko stori s prikimavanjem, odprto telesno držo, kratkimi spodbudnimi odzivi (kot na primer »razumem«, »povejte več«), pa tudi s tihim, a zbranim prisostvovanjem v pogovoru.

Metodološki pomen aktivnega poslušanja je dvojni. Prvič, spodbuja sogovornika, da nadaljuje s pripovedjo in razkriva plasti izkušnje, ki bi ostale neizrečene, če bi zaznal nezainteresiranost

raziskovalca. Drugič, krepi zaupanje in občutek varnosti, kar je ključno za raziskave, kjer se obravnavajo občutljive, intimne ali čustveno zahtevne teme. Kot poudarjata Kvale in Brinkmann (2009), aktivno poslušanje ni pasivna drža, temveč dejaven raziskovalni proces, ki omogoča, da intervju preseže raven površinskega vpraševanja in postane prostor skupnega raziskovanja pomena.

Tišina je pogosto spregledana, a izjemno močna tehnika vodenja pogovora. Neizkušeni raziskovalci pogosto delajo napako, ker tišine ne prenesejo in jo prehitro zapolnijo z dodatnimi (pod)vprašanji ali komentarji. V resnici pa tišina sogovorniku omogoči, da premisli, se poglobi in doda podrobnosti, ki jih sprva ni nameraval povedati. Prav v tišini je pogosto največja možnost za dostop do avtentičnih, premišljenih in reflektiranih odgovorov. Če raziskovalec tišine ne vzdrži, lahko sogovornika prehitro odvrne od procesa oblikovanja misli. Če pa jo vzdrži in sogovorniku omogoči prostor, pogosto pridobi dragocene informacije, ki jih sicer ne bi.

Podvprašanja so ključna tehnika, s katero raziskovalec preseže površinsko raven pripovedi. Pogosto sogovorniki na prvo vprašanje odgovorijo kratko in jedrnato, šele z dodatnim spodbudnim vprašanjem pa se odpre prostor za poglobljeno razlago. Primerna podvprašanja so: »Lahko to malo podrobneje opišete?«, »Kaj je to pomenilo za vas osebno?«, »Kako je to vplivalo na vaše vsakdanje življenje?«. Kot poudarja Flick (2017), je sondiranje metodološko pomembno, ker raziskovalcu omogoča dostop do pomenov in izkušenj, ki bi sicer ostali prikriti, ter razkrije, kako sogovorniki sami razumejo določene procese. Pri tem pa je pomembno, da podvprašanja niso sugestivna, temveč odpirajo prostor za razmislek.

Med intervjujem raziskovalec sogovorniku občasno povrne njegove besede v obliki povzetka: »Če vas prav razujem, pravite, da ...«. Takšna tehnika ima dvojni učinek. Na eni strani sogovornik dobi občutek, da je slišan in pravilno razumljen, na drugi strani pa se raziskovalec prepriča, da njegova interpretacija intervjuvančeve pripovedi ni napačna. Kvale in Brinkmann (2009) poudarjata, da povzemanje povečuje validnost raziskave, saj zmanjšuje tveganje, da bi raziskovalec iz povedanega naredil napačne sklepe. Povzemanje je tudi etično pomembno, saj sogovorniku daje možnost, da popravi ali dopolni raziskovalčevo razumevanje in s tem ohrani nadzor nad lastno pripovedjo.

Besede so le del intervjuja. Pri intervjuju so prav tako pomembni neverbalni signali, kot so ton glasu, hitrost govora, telesna drža, premori, nasmehi ali sprememba v izrazu obraza. Raziskovalec, ki zna prepoznati takšne znake, pridobi dostop do globljih plasti sogovornikove izkušnje. Flick (2017) dodaja, da so prav neverbalni znaki pogosto tisti, ki opozorijo na teme, ki so za sogovornika občutljive ali težke, četudi o njih ne želi neposredno govoriti. Raziskovalec lahko na primer reče: »Vidim, da ste se ob tem ustavili. Bi želeli povedati, kaj ste začutili v tem trenutku?«. Na ta način nevsiljivo nagovori čustveno plat pogovora in omogoči sogovorniku, da se odpre.

Ena najzahtevnejših spretnosti raziskovalca je uravnoteženje med usmerjanjem in dopuščanjem svobode v pogovoru. Raziskovalec mora paziti, da sogovornika ne prekine prehitro, a hkrati poskrbi, da intervju ne zaide predaleč stran od raziskovalnega problema. Raziskovalec mora znati »nežno usmerjati«, da z nevtralnimi spodbudami vrne sogovornika k temi, ne da bi prekinil naravni tok pripovedi. Če je usmerjanja premalo, se pogovor lahko izgubi v digresijah; če ga je preveč, intervju izgubi naravnost in postane mehaničen. Ključ je v raziskovalčevi občutljivosti, da zna slediti sogovorniku, hkrati pa ga voditi proti raziskovalnim vprašanjem.

Vaja: »Zeleni stol«

Poiščite partnerja in sedita drug nasproti drugega. Eden izmed vaju naj prevzame vlogo sogovornika, drugi pa vlogo raziskovalca. Naloga sogovornika je, da si zamisli jasno sliko »zelenega stola« in ga začne opisovati. Raziskovalec ima nalogo, da začne postavljati vprašanja. Hitro boste opazili, da brez podrobnosti opis ne zadostuje za jasno predstavo. Raziskovalec mora vztrajati, postavljati dodatna, a ne sugestivna vprašanja, dokler ni opis dovolj bogat. Pri tem si raziskovalec lahko pomaga z vprašanji glede materiala, oblike sedišča, višine naslanjala, oblike nog stola, ali ima stol naslon za roke ipd. Vajo izvajajte tako dolgo, dokler raziskovalec na list papirja samo na podlagi sogovornikovega opisa, nariše zeleni stol in ga tudi obarva.

Ko vajo končata, se pogovorita: Ali je bil opis dovolj jasen, da bi si lahko stol res predstavljali? Kje je raziskovalec spraševal preveč splošno? Kje so bila vprašanja preveč sugestivna? Kako se je počutil sogovornik, ko je moral natančno razlagati podrobnosti?

Bistvo vaje je, da mora raziskovalec spraševati toliko časa, dokler si sogovornikovega »stola« (metafore za njegovo izkušnjo) res ne more predstavljati. V raziskovalnem intervjuju ni dovolj ostati pri površinskih odgovorih; z dodatnimi, ne sugestivnimi podvprašanji je treba odpirati podrobnosti in plasti pomena. Če odgovori ostajajo nejasni, sta običajno možni dve razlagi. Ena je ta, da sogovornik področja ne pozna. Vzrok drugega pa lahko tiči v tem, da sogovornik o temi ne želi govoriti. V obeh primerih mora raziskovalec presoditi, ali je smiselno nadaljevati ali pa spoštovati meje sogovornika.

Vaja pa predvsem opozarja na nevarnost prehitrega sklepanja. Tako kot si brez dodatnih vprašanj ne moremo natančno predstavljati sogovornikovega stola, si tudi v raziskavi ne moremo predstavljati njegove izkušnje, če ostanemo pri prvih, splošnih odgovorih. Ključna metodološka lekcija »Zelenega stola« je razvoj sposobnosti natančnega, a nevsiljivega spraševanja, saj le tako pridemo do bogatih in avtentičnih podatkov.

Metoda opazovanja

Opazovanje je ena najstarejših in najosnovnejših metod kvalitativnega raziskovanja (Angrosino 2007). Njegova posebnost je, da raziskovalec podatke ne pridobiva zgolj preko pogovora z udeleženci, temveč s tem, da se vključi v naravno okolje in neposredno spremlja vedenja, interakcije in situacije. Osnovna prednost metode je, da raziskovalcu omogoča, da ljudi ne spoznava le skozi njihove izjave, ampak tudi skozi to, kar dejansko počnejo. Pogosto namreč obstaja razkorak med tem, kar posamezniki povedo, in

tem, kar dejansko delajo (Hammersley and Atkinson 2019). Gre za razliko med deklarativnim in dejanskim, pri čemer lahko izjave izražajo družbeno zaželeno stališča, norme ali idealizirane predstave o lastnem vedenju, medtem ko opazovanje razkrije resnične prakse in vedenjske vzorce. Prav ta razkorak je za raziskovalca izjemno dragocen, saj omogoča, da razume razliko med tem, kako ljudje želijo, da jih vidimo, in tem, kako v resnici delujejo v vsakdanjih situacijah. S tem opazovanje prispeva k bolj celovitemu in verodostojnemu razumevanju družbene realnosti.

Opazovanje lahko poteka na različne načine, pri čemer se klasično razlikuje med opazovanjem z udeležbo in opazovanjem brez udeležbe. Pri opazovanju z udeležbo raziskovalec postane del skupine, ki jo proučuje, sodeluje v njenih dejavnostih in tako pridobi notranji vpogled. Zelo znani so etnografski primeri, ko se raziskovalec vključi v življenje skupnosti in skozi lastno izkušnjo razume vsakodnevne prakse, pomen ritualov ali strukturo odnosov (Spradley 2016; Musante (DeWalt) and DeWalt 2010). Pri opazovanju brez udeležbe pa raziskovalec ostaja opazovalec od zunaj. To pomeni, da spremlja dogajanje, ne da bi aktivno sodeloval. Tak pristop omogoča večjo distanco in manj vpliva na dogajanje, hkrati pa lahko omejuje dostop do globljih pomenov, ki jih izkušajo sami udeleženci (Kawulich 2005). Med obema poloma obstajajo različne stopnje udeležnosti. Izbira stopnje udeležnosti je vedno odvisna od raziskovalnih ciljev, etičnih vprašanj in praktičnih možnosti.

V praksi se opazovanje uporablja na zelo različnih področjih. V šolskem okolju raziskovalec lahko opazuje, kako poteka pouk in kako učenci sodelujejo med seboj, pri čemer ga zanima dinamika v razredu in ne le odgovori učencev na vprašanja (Flick 2017). V bolnišnici lahko opazuje vsakodnevne interakcije med medicinskim osebjem in pacienti, kar razkrije vidike skrbi za bolnike, ki jih intervjuji ne bi zajeli. V raziskovanju subkultur pa se metoda uporablja za razumevanje življenjskih slogov mladih, njihovih običajev, jezikovnih kod in simbolnih praks (Atkinson in drugi 2000).

Ena ključnih dilem pri opazovanju so etična vprašanja. Posebej problematično je prikrito opazovanje, ko udeleženci ne vedo, da jih raziskovalec opazuje. Takšna metoda lahko sicer zagotovi pristnejše vedenje, saj ljudje niso obremenjeni z zavestjo, da so predmet raziskave, vendar odpira resne dileme glede njihove pravice do zasebnosti in obveščene soglasja (Bryman 2016). V odkritem opazovanju pa udeleženci vedo, da je raziskovalec prisoten, kar zagotavlja etičnost, a hkrati lahko vpliva na njihovo vedenje. Raziskovalec mora zato vedno tehtati med pridobivanjem bogatih podatkov in spoštovanjem etičnih načel.

Opazovanje kot metoda torej raziskovalcu omogoča, da je blizu življenju in vsakdanjim praksam udeležencev, a hkrati zahteva visoko stopnjo refleksivnosti. Raziskovalec se mora zavedati, kako njegova prisotnost vpliva na situacijo, in biti sposoben razlikovati med lastnimi interpretacijami in tistimi, ki jih oblikujejo sami udeleženci (Emerson in drugi 2011). Prav ta dvojna vloga - biti hkrati udeleženec in

analitik - je tisto, kar opazovanje naredi zahtevno, a izjemno dragoceno metodo kvalitativnega raziskovanja.

Klasifikacija opazovanja

Oblike opazovanja glede na odkritost. Pri odkritem opazovanju raziskovalec jasno razkrije svojo vlogo, namen in način zbiranja podatkov. Udeležencem s tem omogoči informirano odločitev o sodelovanju, zato je tak pristop etično pregleden in z vidika raziskovalne etike tudi priporočljiv. Omejitev odkritosti je pojav reaktivnosti oziroma učinka opazovalca. Gre za to, da prisotnost raziskovalca lahko spremeni vedenje opazovanih, saj se ljudje pogosto vedejo bolj v skladu s pričakovanimi družbenimi normami. Razumna praksa je, da raziskovalec začne s sistematičnim beleženjem šele, ko se skupina na njegovo prisotnost navadi in se vedenje postopoma vrne v svojo običajno obliko. Na ta način so podatki veljavni, obenem pa ohranjena etična transparentnost.

Pri **prikitem** opazovanju raziskovalec svoje vloge ne razkrije. Prednost takšnega pristopa je možnost beleženja vedenj v okoliščinah, kjer bi odkritost onemogočila dostop ali bistveno spremenila dogajanje. Vendar pa tak način odpira resna etična vprašanja, povezana z zasebnostjo, soglasjem in zlorabo zaupanja. Prikrito opazovanje je zato upravičeno le v skrajnih primerih, ko raziskovalec lahko utemelji, da so koristi pomembnejše od tveganj. Čeprav se prikrito opazovanje včasih zdi privlačno, je tveganje visoko, saj lahko povzroči izgubo zaupanja, če udeleženci kasneje izvedo, da so bili raziskovalni subjekt brez njihove vednosti. Posebna težava so tudi izvedbene omejitve v smislu, da je oteženo sprotno zapisovanje, raziskovalec pa nosi psihološko breme prikrite vloge in tvega identifikacijo s skupino, kar lahko oslabi analitično distanco.

Ključna metodološka nit med obema oblikama je reaktivnost. Ta je včasih le začasna in se sčasoma zmanjšuje, saj udeleženci pozabijo na prisotnost raziskovalca. To pomeni, da je odkrit pristop v praksi pogosto dovolj in da dolgoročno prinese verodostojne podatke, ne da bi bilo treba posegati po etično spornem prikitem opazovanju.

Oblike opazovanja glede na udeležbo. Opazovanje brez udeležbe pomeni, da raziskovalec ne sodeluje v dejavnostih skupine, temveč le beleži dogajanje. Prednost tega pristopa je ohranjena analitična distanca, ki zmanjšuje tveganje, da bi raziskovalec postal del notranje dinamike skupine. Slabost pa je, da težje dostopa do notranjih pomenov in izkušenj udeležencev, saj ostaja na položaju zunanega opazovalca.

Opazovanje z udeležbo pomeni, da se raziskovalec vključi v vsakdanje življenje skupine in v njem aktivno sodeluje. S tem pridobi neposreden vpogled v »od znotraj« konstruirane pomene, razume lokalni jezik, kode in prakse, ki so članom samoumevne, zunanjemu opazovalcu pa skrite. Udeleženo opazovanje omogoča odkrivanje razlike med deklarativnim in dejanskim vedenje, ko udeleženci lahko v pogovoru povedo, da ravnajo na določen način, opazovanje njihovega vsakdanjega delovanja pa razkrije drugačne prakse. Vendar pa ta pristop od raziskovalca zahteva visoko raven refleksivnosti, saj obstaja nevarnost prevelike identifikacije s skupino in izgube analitične distance.

V praksi raziskovalci pogosto prehajajo med obema oblikama, glede na to, kako se razvija dostop do skupine in kako udeleženci sprejemajo raziskovalčevo prisotnost. Smiselno je, da se v uvodni fazi raziskovalec prilagodi skupini, nato pa postopno začne z bolj sistematičnim beleženjem in reflektivnim zapisovanjem.

Oblike opazovanja glede na strukturiranost. Pri strukturiranem opazovanju raziskovalec vnaprej določi kategorije, ki jih bo beležil. Uporablja lahko opazovalne liste ali kontrolne obrazce, s katerimi sistematično označuje pojav določenih vedenj, interakcij ali dogodkov. Prednost tega pristopa je primerljivost med različnimi situacijami in ponovljivost, pogosto pa omogoča tudi kvantitativne prikaze. Slabost pa je nevarnost, da raziskovalec spregleda nepričakovane vidike dogajanja, ker ti niso vključeni v vnaprej pripravljene kategorije.

Delno strukturirano opazovanje združuje vnaprej določene kategorije z odprtostjo za nove pojave. Raziskovalec ima osnovno ogrodje, a ga lahko med terenskim delom dopolnjuje. To omogoča primerljivost med situacijami in hkrati fleksibilnost, da se zajamejo nepredvideni vidiki, ki se pokažejo kot pomembni.

Nestrukturirano opazovanje temelji na širokih usmeritvah in raziskovalčevi odprti pozornosti. Uporablja se predvsem v zgodnjih fazah raziskave ali pri raziskovanju kompleksnih pojavov, kjer ni mogoče vnaprej določiti vseh kategorij. Njegov namen je zajeti celoto konteksta, dinamiko interakcij in procese, ki se razkrivajo šele ob večkratnem vračanju na teren. Tak pristop je še posebej dragocen, kadar želimo razumeti razlike med tem, kar ljudje povedo o sebi, in tem, kar dejansko počnejo.

Ključna praktična zahteva pri vseh oblikah opazovanja je beleženje. Raziskovalec ne sme zaupati le svojemu spominu, saj se podrobnosti hitro izgubijo. Pomembno je, da si najprej zabeleži kratke oporne točke in miselne opomnike, nato pa čim prej napiše celovite zapiske, v katerih loči med opisom, citati, interpretacijami in refleksijami. Samo na ta način lahko zagotovi sledljivost in veljavnost svojih analiz.

Načrtovanje opazovanja

Načrtovanje opazovanja je eden ključnih korakov, saj opazovanje ni zgolj spontano spremljanje dogajanja, temveč skrbno pripravljen raziskovalni postopek. Čeprav je metoda pogosto povezana z odprtostjo in prilagodljivostjo, mora raziskovalec že pred vstopom v teren premisliti, kaj, kje in kako bo opazoval (Hammersley and Atkinson 2019).

Prvi element načrtovanja je izbor okolja. Okolje mora biti povezano z raziskovalnim vprašanjem in omogočati dostop do vedenj in interakcij, ki so za raziskavo ključne. Na primer, raziskovalec, ki proučuje učne prakse, bo moral izbrati šolo ali razred, kjer se te prakse vsakodnevno odvijajo; raziskovalec, ki ga zanima kultura mladih, pa bo posegel po okoljih, kjer mladi spontano preživljajo prosti čas. Pri tem je treba upoštevati tudi praktične vidike, kot so možnost daljše prisotnosti, varnost raziskovalca in pripravljenost okolja, da sprejme zunanjega opazovalca (Flick 2017).

Dostop do terena je pogosto ena od največjih praktičnih ovir. Potrebno je vzpostaviti stik z vratarji (t. i. gatekeepers), ki odločajo o vstopu v skupino ali institucijo (Musante (DeWalt) and DeWalt 2010). Ti posamezniki lahko omogočijo ali onemogočijo raziskovalčev dostop in pogosto vplivajo na to, kako bodo člani skupine sprejeli raziskovalca. Pomembno je, da raziskovalec jasno predstavi namen raziskave in zagotovi etično transparentnost, kar prispeva k vzpostavljanju zaupanja. Dostop do terena ni enkratni dogodek, temveč proces. To pomeni, da mora raziskovalec ves čas graditi odnose in vzdrževati kredibilnost, sicer lahko skupina zapre vrata tudi sredi raziskave.

Tretji element je premislek o vlogi raziskovalca. Že pred vstopom na teren mora raziskovalec razmisliti, ali bo opazovanje odkrito ali prikrito in v kolikšni meri bo sam sodeloval v dejavnostih skupine. Ta odločitev ni enkratna, saj se v praksi pogosto zgodi, da raziskovalec začne kot bolj distanciran opazovalec, nato pa se z razvojem zaupanja postopoma bolj vključi v dejavnosti (O'Reilly 2012). Vloga raziskovalca zahteva stalno refleksijo v smislu kako ga udeleženci vidijo, kako sam sebe umešča v dogajanje in kako te vloge vplivajo na podatke, ki jih zbira (Emerson in drugi 2011).

Načrtovanje vključuje tudi premislek o beleženju opazovanj. Zapisovanje je nujno, saj spomin ni zanesljiv in se podrobnosti hitro izgubijo. Raziskovalec mora odločiti, kako bo zbiral zapiske ali bo beležil sproti (npr. z diskretnim pisanjem kratkih opomb) ali bo takoj po opazovanju pripravil podrobne zapiske. Za kakovost podatkov je ključno čimprejše zapisovanje po dogodku, saj se tako ohranijo nianse vedenja, tona, neverbalne komunikacije in raziskovalčevih lastnih vtisov. Že v fazi načrtovanja je zato smiselno pripraviti sistem zapiskov, ki bo kasneje omogočal sledljivost in razlikovanje med opisi, interpretacijami in refleksijami (Kawulich 2005).

Načrtovanje opazovanja torej ne pomeni, da raziskovalec vnaprej določi vse podrobnosti, temveč da se premišljeno pripravi na ključne izzive v smislu, da izbere ustrezno okolje, zagotovi dostop, reflektira svojo vlogo in določi način beleženja. Le s temeljitim načrtovanjem je mogoče, da opazovanje prinese bogate, etično utemeljene in raziskovalno relevantne podatke.

Beležke in zapisovanje podatkov

Zapisovanje opažanj je eno ključnih raziskovalčevih opravil, saj brez natančnih beležk opazovanje izgubi svojo analitično moč. Dogajanje na terenu je vedno bogato in polno podrobnosti, ki jih človeški spomin ne more zanesljivo ohraniti. Če raziskovalec ne razvije sistematičnega načina beleženja, obstaja nevarnost, da bodo podatki fragmentarni, selektivni ali preveč prilagojeni njegovim kasnejšim interpretacijam (Mulhall 2003; Emerson in drugi 2011)

V praksi se razlikuje med več vrstami zapiskov. **Deskriptivni zapiski** vsebujejo čim bolj natančne in bogate opise dogajanja npr. kdo je sodeloval, kaj se je zgodilo, kakšne so bile neverbalne geste, ton glasu in zaporedje dogodkov. Namen teh zapiskov je ustvariti čim bolj prepričljivo sliko dogajanja, brez dodajanja interpretacij (Phillippi in Lauderdale 2018).

Analitični oziroma interpretativni zapiski vključujejo raziskovalčeve prve misli o tem, kaj opazovano pomeni, kako se pojavi povezujejo in katere kategorije se že nakazujejo. To so mesta, kjer raziskovalec beleži tudi hipoteze, ideje za kodiranje ali vprašanja, ki se pojavijo ob opazovanju (DeWalt in DeWalt, 2011).

Refleksivni zapiski pa se nanašajo na raziskovalčeve lastne misli, čustva in odzive na dogajanje. Ti zapiski so nujni, ker raziskovalec nikoli ni nevtralna »kamera«, ampak vedno del situacije. V njih raziskovalec beleži, kako nanj vplivajo udeleženci, kdaj se počuti bližje skupini, kdaj bolj distancirano, in kako bi to lahko vplivalo na podatke (Finlay 2002). Refleksivni zapiski so tudi prostor za etična razmišljanja, na primer, kako povedati udeležencem, da nekaj ne more biti vključeno v poročilo, ker je preveč osebno.

Beleženje podatkov se razlikuje tudi glede na obliko opazovanja. Pri strukturiranem opazovanju je zapisovanje običajno vezano na vnaprej pripravljene obrazce ali opazovalne liste. Raziskovalec ima jasno določene kategorije (npr. število interakcij učitelj–učenec, trajanje določenih aktivnosti, prisotnost določenih vedenj), ki jih sistematično označuje med opazovanjem. Zapisi so zato bolj shematični, pogosto v obliki tabel ali kontrolnih seznamov. Tako lahko raziskovalec, ki spremlja razred, vsakih pet minut označi, koliko časa je učitelj namenil frontalnemu pouku, koliko skupinskemu delu in koliko individualnim pogovorom z učenci. Prednost tega načina je primerljivost in možnost

kvantitativne obdelave, slabost pa nevarnost, da raziskovalec spregleda dogajanje, ki ni vključeno v obrazec

Pri delno strukturiranem opazovanju raziskovalec uporablja osnovno ogrodje kategorij, hkrati pa pušča prostor za opisne zapise in beleženje nepričakovanih dogodkov. Tako lahko opazovalni list vsebuje rubrike za ključne aktivnosti (npr. razlaga učitelja, vprašanja učencev, konflikti), ob tem pa raziskovalec zapiše tudi podrobnosti, ki izstopajo, kot je posebna reakcija učenca ali nenavadna uporaba prostora. Ta kombinacija zagotavlja primerljivost in hkrati odprtost za nova spoznanja (Kawulich 2005).

Pri nestrukturiranem opazovanju raziskovalec nima vnaprej določenih kategorij, zato so zapiski obsežnejši in bolj narativni. Zapisujejo se celotne situacije, pogovori, geste, občutki in vzdušje. Tak zapis lahko vsebuje »zgodbo« dogajanja, ki vključuje vse podrobnosti, kot jih je raziskovalec opazil. Raziskovalec, ki opazuje igro otrok na igrišču, lahko zapiše, kako so se spontano oblikovale skupine, kdo je prevzel vodilno vlogo, kdo je ostal ob strani, kako so potekala pogajanja o pravilih in kako so se odzivali, ko je prišlo do konflikta. Nestrukturirano zapisovanje zahteva več časa, vendar omogoča zajem bogatega konteksta in razumevanje procesov v celoti.

Ne glede na stopnjo strukturiranosti je skupna značilnost, da raziskovalec ne sme zaupati zgolj spominu. Podrobnosti, kot so ton glasu, tempo govora, izrazi obraza in vzdušje, izgubljene že po nekaj urah. Zato je priporočljivo, da raziskovalec najprej zabeleži kratke oporne točke in časovne oznake, nato pa jih čim prej razširi v podrobne zapise (Phillippi in Lauderdale 2018).

Praktičen primer

Raziskovalec, ki opazuje sejo občinskega sveta, lahko pri strukturiranem opazovanju uporablja obrazec, v katerem označuje, koliko časa govorijo posamezni svetniki, kolikokrat se pojavijo prekinjanja in kdo prevladuje v razpravi. Če uporablja delno strukturiran pristop, bo poleg tega zabeležil, da se je razprava o proračunu odvila v napetem vzdušju, da so se določeni svetniki glasno nasmihali drug drugemu in da je predsednik seje v enem trenutku udaril po mizi, da bi vzpostavil red. Če pa se odloči za nestrukturiran pristop, bo zapisal celoten potek razprave kot zgodbo, vključno z dialogi, mimiko, reakcijami občinstva in svojim lastnim vtisom, da je bila seja bolj politični nastop kot resna razprava.

Raziskovalec, ki opazuje razred v osnovni šoli, si med poukom ne more zapisovati dolgih odlomkov. Zato si med dogajanjem zapiše opombo: »10:15 – učenec Marko; učiteljica ga ignorira, a se smeji z ostalimi«. Ta kratek zapis sam po sebi ne pove veliko, a takoj po pouku ga raziskovalec razširi: »Ob 10:15 je Marko poskušal večkrat dobiti pozornost učiteljice s šaljivimi pripombami. Učiteljica ga je prezrla, a razred se je nasmejal. Zanimivo je, da se je učiteljica ob enem od komentarjev tudi sama nasmehnila, čeprav se je trudila to prikriti. To kaže na dvojno dinamiko: uradno avtoriteto in hkrati sodelovanje v humorju.« V tak zapis vključi tudi refleksijo: »Sam sem se moral zadržati, da se ne bi zasmel, saj bi s tem morda spodbudil Marka.«

Za kakovost podatkov je ključno, da raziskovalec jasno ločuje med opisi, interpretacijami in refleksijami. Če tega ne stori, se kasneje težko razmeji, kaj je bilo dejansko opazovano in kaj so bile raziskovalčeve domneve. Zato se priporoča uporaba posebnih označb ali ločenih zapisov (Emerson in drugi 2011). Dobro zasnovan sistem beležk ne zagotavlja le veljavnosti in zanesljivosti, temveč ustvarja tudi bogato gradivo, ki omogoča poglobljeno analizo in interpretacijo.

Prednosti in omejitve opazovanja

Opazovanje je med raziskovalci cenjeno kot metoda, ki omogoča najtesnejši stik z raziskovano realnostjo. Njegova ključna prednost je neposreden vpogled v vedenje in interakcije udeležencev, ne le v njihove izjave. Ljudje lahko v intervjujih opisujejo idealizirane podobe svojega ravnanja, opazovanje pa pokaže, kako dejansko delujejo v konkretnih situacijah. Ta razkorak med deklariranim in dejanskim vedenjem je včasih ključen za razumevanje družbenih procesov (Hammersley in Atkinson, 2007). Prav ta neposrednost se smatra kot ključna prednost metode opazovanja, saj raziskovalec ni omejen zgolj na to, kar mu povedo udeleženci, temveč lahko sam spremlja njihova dejanja, interakcije, geste in odzive.

Pomembna prednost je tudi bogat kontekst, ki ga opazovanje zajame. Raziskovalec ne beleži zgolj vedenja posameznikov, temveč tudi širše okoliščine, odnose, pravila, neverbalno komunikacijo in splošno vzdušje. Prav ta kontekst je tisti, ki omogoča razumevanje pomenov in dinamik, ki jih druge metode pogosto spregledajo. Poleg tega opazovanje omogoča, da raziskovalec zazna »skrite« informacije, torej tisto, kar udeleženci ne povedo, a se izrazi skozi geste, odmike, tišino ali reakcije skupine.

Metoda je tudi fleksibilna, saj raziskovalec lahko prehaja med različnimi stopnjami strukturiranosti in udeležnosti ter tako prilagaja svoje delo specifični situaciji (Flick 2017). Včasih se raziskovalec na začetku drži bolj distancirano, kasneje pa postane bolj vključen, ko ga skupina sprejme. Ta prilagodljivost omogoča odkrivanje nepričakovanih pojavov in novih raziskovalnih vprašanj, ki ob začetku raziskave sploh niso bili predvideni.

Kljub tem prednostim pa ima opazovanje tudi pomembne omejitve. Ena glavnih je časovna in logistična zahtevnost. Raziskovalec mora pogosto dolge tedne ali mesece vztrajati na terenu, da ga udeleženci sprejmejo kot del okolja. Proces dostopa do skupine/terena lahko raziskovalcu vzame več časa kot samo zbiranje podatkov.

Omejitev je tudi reaktivnost udeležencev, saj se njihovo vedenje pogosto spremeni, ker se zavedajo prisotnosti opazovalca. Čeprav se ta vpliv sčasoma zmanjša, ga ni mogoče popolnoma odpraviti (Mulhall 2003).

Druga nevarnost je izguba raziskovalčeve distance. Če je raziskovalec dolgo časa tesno vpet v skupino, se lahko začne identificirati z njenimi člani in lahko spregleda vidike, ki so ključni za analizo. Raziskovalec se lahko znajde v vlogi »notranjega člana«, kar po eni strani omogoča globlje razumevanje, a po drugi strani zmanjšuje kritično presojo.

Omejitve so tudi etične narave. Odkrito opazovanje zahteva, da raziskovalec razkrije svojo vlogo, s čimer tvega, da udeleženci spremenijo svoje vedenje; prikrito opazovanje pa odpira vprašanja zaupanja in morebitne kršitve pravice do obveščенosti (Kawulich 2005).

Kljub tem omejitvam ostaja opazovanje nepogrešljiva metoda. Njegova posebna moč je v zajemanju žive, vsakdanje realnosti, ki jo druge metode pogosto le posredno rekonstruirajo. V kombinaciji z intervjuji in analizo dokumentov omogoča triangulacijo podatkov in s tem bolj celovito razumevanje raziskovanega pojava ((Musante (DeWalt) and DeWalt 2010).

Povezava med opazovanjem in intervjuvanjem

Čeprav sta intervju in opazovanje v metodoloških priročnikih pogosto predstavljena kot dve ločeni metodi, se v raziskovalni praksi nenehno prepletata. Intervju je v prvi vrsti dialog, vendar nikoli ne poteka samo na ravni besed. Raziskovalec, ki izvaja intervju, mora biti hkrati dober poslušalec in natančen opazovalec, saj šele kombinacija obojega omogoča celovito razumevanje sogovornikovih stališč, občutij in izkušenj.

Med izvajanjem intervjuja je opazovanje pomembno predvsem zato, ker sogovornik ne izraža vedno vseh pomenov zgolj skozi besede. Njegovo telo, gibi, obrazna mimika, drža, intonacija glasu, tempo govora in premori pogosto razkrivajo tisto, česar sam ne želi ali ne more neposredno povedati. Na primer, če sogovornik zatrjuje, da se v neki situaciji počuti dobro, a se hkrati nemirno premika na stolu, izogiba očesnemu stiku ali mu zadrhti glas, to nakazuje, da so njegova dejanska čustva drugačna od verbalno izraženih.

Povezava med verbalno in neverbalno komunikacijo je dobro raziskana v psihologiji in komunikacijskih vedah. Mehrabian (2017) je že zgodaj opozoril, da so pri izražanju občutkov in stališč neverbalni kanali (ton glasu, obrazna mimika, telesna drža) pogosto pomembnejši od samih besed. Čeprav se interpretacija njegovih razmerij (7 % besedno, 38 % glas, 55 % govorica telesa) pogosto napačno

posplošuje, ostaja ključen poudarek na tem, da neverbalna komunikacija nosi pomembno težo v prenosu pomena.

V kontekstu psihoterapije raziskave kažejo, da so terapevti posebej pozorni na neverbalne signale klientov, saj ti pogosto razkrivajo skrita čustva, odpore ali ambivalence, ki niso neposredno izražene v govoru (Mahon 2023; Mehrabian 2017). Prav tako pa tudi terapevtova lastna neverbalna komunikacija vpliva na potek odnosa in lahko spodbuja ali zavira klientovo odprtost (Norcross and Lambert 2018). Podobno vlogo ima raziskovalec pri izvajanju intervjuja. Njegova naloga ni zgolj postavljanje vprašanj in poslušanje odgovorov, temveč tudi natančno spremljanje celotne komunikacije sogovornika. Intervjuvanec se mora zavedati, da pomen izjav nikoli ni omejen le na besede. Način, kako sogovornik govori, kdaj se ustavi, ali se nasmehne, se umakne v tišino ali spremeni ton glasu, so enako dragoceni podatki kot vsebina povedanega. Tako kot terapevt zazna spremembo v drži ali nenadno napetost v glasu klienta, mora tudi raziskovalec prepoznati, da ti subtilni signali nakazujejo globlje pomene, ki jih sogovornik morda ne želi ali ne more neposredno izraziti.

Raziskovalec mora torej razviti »dvojno pozornost«. Na eni strani aktivno poslušati besede, na drugi pa ves čas skrbno opazovati neverbalne izraze. To je zahtevna naloga, saj zahteva stalno koncentracijo in hkratio procesiranje več signalov. A prav ta kombinacija omogoča razumevanje neskladij med besednim in nebesednim, prepoznavanje skritih stališč in bolj celovito interpretacijo sogovornikove pripovedi. Za raziskovalca je zato ključno aktivno poslušanje, ki ne pomeni le sledenja vsebini povedanega, temveč tudi zaznavanje načina, kako je nekaj izrečeno. Aktivno poslušanje vključuje usmerjeno pozornost, neprekinjeno koncentracijo in zavestno opazovanje sogovornikovih reakcij. Ko raziskovalec aktivno posluša, lahko pravočasno prepozna trenutke, ko sogovornik izraža nelagodje, dvom ali navdušenje, in temu primerno prilagodi nadaljnja vprašanja.

Opazovanje v intervjujih se nanaša tudi na širši kontekst pogovora. Kje intervju poteka, kako je prostor urejen, kdo je prisoten v bližini, saj vse to vpliva na način, kako sogovornik oblikuje svoje odgovore. Pogovor, izveden v formalni sejni sobi, bo verjetno zadržan in tog, medtem ko bi isti sogovornik v domačem okolju govoril bolj sproščeno in odprto, še posebej, če se tema pogovora nanaša na njegovo počutje v delovnem okolju. Raziskovalec mora te okoliščine natančno beležiti, saj šele s celovitim razumevanjem konteksta lahko interpretira pomen povedanega (Knox and Burkard 2009).

Posebej pomembno je, da raziskovalec ves čas reflektira svojo vlogo. Intervju ni enosmeren proces, saj raziskovalec ne opazuje le sogovornika, ampak je tudi sam opazovan. Njegova drža, ton glasu in mimika vplivajo na to, koliko zaupanja bo sogovornik pripravljen vložiti v pogovor. Zato sta intervju in opazovanje v resnici proces soustvarjanja podatkov, kjer se verbalno in neverbalno sporočanje neprestano prepletata (Brinkmann and Kvale 2015).

Opazovanje med intervjujem torej ni postranski dodatek, temveč nujen element raziskovalnega procesa. Le z združevanjem aktivnega poslušanja in skrbnega opazovanja lahko raziskovalec doseže, da sogovornikova pripoved preseže raven besed in postane polno bogata s pomenom, ki ga izražajo tudi kretnje, tišina, intonacija in celotna interakcija.

Analiza dokumentov

Analiza dokumentov je ena temeljnih metod kvalitativnega raziskovanja, ki raziskovalcu omogoča vpogled v pomene, prakse in družbene procese prek že obstoječih virov. Pogosto se uporablja kot izraz »document analysis«, v literaturi pa jo najdemo tudi pod izrazi, kot so »documentary research«, »content analysis of documents« ali preprosto »analiza tekstovnih in vizualnih virov« (Bowen 2009; Prior 2002; Rapley 2018). Skupna značilnost vseh teh pristopov je, da dokumente obravnavajo kot vir podatkov in kot predmet interpretacije.

Dokumenti niso nevtralnno ogledalo resničnosti, temveč kulturni produkti, ki nastajajo v specifičnih družbenih, organizacijskih in zgodovinskih kontekstih. Njihovo razumevanje zahteva premislek o tem, kdo jih je ustvaril, s kakšnim namenom, komu so bili namenjeni in katere glasove vključujejo ali izpuščajo (Flick 2017).

Pri analizi dokumentov raziskovalca zanima, kako dokumenti nastajajo, kaj sporočajo in v kakšnem družbenem in zgodovinskem kontekstu jih je mogoče razumeti. Dokument je hkrati vir informacij in predmet interpretacije. Raziskovalec ga zato ne bere zgolj kot zbirko podatkov, temveč kot besedilo, ki ima avtorja, namen in ciljno občinstvo. Takšno razumevanje omogoča, da dokument ne obravnavamo le kot statičen zapis, ampak kot aktivni del družbenega življenja, ki ga je treba vedno umestiti v širši okvir.

Dokumente lahko razumemo zelo široko. To niso le uradni zapisi, kot so zakoni, pravilniki, zapisniki sej ali poročila, ampak tudi osebni viri, kot so dnevniki, pisma in zasebni zapiski, pa javni in medijski viri (časopisni članki, televizijski prispevki, radijske oddaje, fotografije, pa tudi digitalne sledi, kot so spletne strani, objave na forumih in družbenih omrežjih). V sodobnem času se analiza dokumentov pogosto razširja tudi na multimedijske vsebine, kjer raziskovalec preučuje, kako vizualne in besedne reprezentacije skupaj gradijo pomen (Prior 2002).

Analiza dokumentov se lahko uporablja kot samostojna raziskovalna metoda, na primer v zgodovinskih raziskavah, še pogosteje pa kot dopolnitev intervjujev in opazovanja. Dokumenti lahko potrdijo, razširijo ali postavijo v širši okvir podatke, pridobljene z drugimi metodami. Na primer, če raziskovalec izvaja intervjuje o delovnih pogojih v neki organizaciji, mu lahko interni pravilniki, zapisniki sestankov ali

medijska poročila pomagajo razumeti institucionalni kontekst, v katerem se oblikujejo izkušnje zaposlenih.

Temeljno vodilo pri uporabi analize dokumentov je kritičnost v smislu, da mora raziskovalec vedno premisliti, kdo je dokument ustvaril, s kakšnim namenom, katere glasove vključuje in katere izpušča. Šele s takšno analitično občutljivostjo lahko dokumenti postanejo dragocen vir za razumevanje družbenih pomenov in praks.

Vrste dokumentov

Dokumenti, ki jih raziskovalec uporablja v kvalitativnem raziskovanju, so zelo raznoliki, a jih lahko v osnovi razdelimo na osebne, uradne in javne oziroma medijske vire. Takšna razvrstitev ni povsem toga, saj se meje med kategorijami pogosto prepletajo, vendar omogoča bolj sistematičen vpogled v načine njihove uporabe.

Osebni dokumenti vključujejo dnevnike, pisma, avtobiografije, osebne zapiske in podobna gradiva, ki posamezniku služijo kot sredstvo izražanja misli in občutij. Takšni dokumenti so dragoceni, ker omogočajo intimen vpogled v posameznikovo doživljanje sveta. Dnevnik mladostnika, ki opisuje svoj vsakdan v času vojne, na primer ne predstavlja zgolj osebnega spomina, temveč tudi kulturni zapis o življenju v določenih zgodovinskih okoliščinah. Podobno lahko osebna pisma razkrijejo socialne odnose, vrednote in norme, ki so oblikovale posameznikovo življenje. Pri delu z osebnimi dokumenti pa je raziskovalec soočen z vprašanjem avtentičnosti in selektivnosti, saj avtor pogosto zavestno oblikuje zapis za določeno občinstvo, četudi je to le on sam.

Uradni dokumenti so zapisniki sej, poročila, zakoni, pravilniki, statistični pregledi, arhivsko gradivo in drugi viri, ki nastajajo v okviru institucij. Njihova vrednost je v tem, da kažejo, kako institucije formalizirajo družbeno življenje in določajo pravila, ki urejajo vedenje posameznikov in skupin. Na primer, zapisnik seje mestnega sveta ne odraža zgolj razprav, ki so se dejansko odvile, temveč tudi uradno verzijo teh razprav, ki je namenjena javnemu arhivu in politični odgovornosti. Takšni dokumenti imajo praviloma visoko stopnjo formalnosti in veljajo za zanesljive vire, vendar je treba upoštevati, da prikazujejo le institucionalno plat realnosti, ne pa nujno tudi izkušenj posameznikov.

Javni in medijski dokumenti obsegajo časopisne članke, radijske in televizijske prispevke, spletne strani, forume ter objave na družbenih omrežjih. Njihova posebnost je, da oblikujejo javne diskurze in vplivajo na to, kako ljudje razumejo določene pojave. Analiza medijskih dokumentov omogoča raziskovalcu preučevanje reprezentacij. Na primer, kako mediji poročajo o migracijah, revščini ali podnebnih spremembah in kakšne interpretativne okvire pri tem uporabljajo. Pri sodobnih raziskavah je vse več

pozornosti usmerjene v digitalne dokumente, kot so komentarji na spletnih portalih ali objave na Facebooku in Twitterju, saj ti predstavljajo prostor, kjer ljudje javno izražajo svoja mnenja, stališča in čustva. Njihova dostopnost je velika prednost, a hkrati odpira etična vprašanja, povezana z zasebnostjo in soglasjem k uporabi podatkov.

Ta razvrstitev dokumentov ni izključna, temveč služi raziskovalcu kot orientacija. Pogosto se v empiričnem delu izkaže, da je treba kombinirati različne vrste dokumentov, saj šele njihova primerjava in povezava z drugimi metodami omogoča celovito razumevanje raziskovanega pojava.

Kriteriji izbire dokumentov

Pri uporabi analize dokumentov raziskovalec nikoli ne sme dokumentov obravnavati kot samoumevne vire podatkov. Potrebna je kritična presoja, kateri dokumenti so primerni za vključitev v raziskavo in zakaj. Zato se je v kvalitativni metodologiji uveljavilo več kriterijev, ki pomagajo določiti njihovo raziskovalno vrednost. Najpogosteje se upoštevajo avtentičnost, verodostojnost, reprezentativnost in dostopnost (Scott 2014; Bowen 2009).

Avtentičnost se nanaša na vprašanje resničnosti in izvora dokumenta. Raziskovalec mora presoditi, ali je dokument originalen ali pa gre za ponaredek, kopijo ali kasneje spremenjeno gradivo. To je posebej pomembno pri zgodovinskih raziskavah, kjer se lahko pojavljajo nedatirani zapisi ali dokumenti z nejasnim avtorstvom. V digitalnem okolju avtentičnost ni nič manj zahtevna: pri spletnih virih, kot so blogi ali objave na družbenih omrežjih, se je treba vprašati, kdo je dejanski avtor in kdaj je zapis nastal.

Verodostojnost pomeni oceno, koliko zaupanja lahko raziskovalec pripiše vsebini dokumenta. Dokument je lahko avtentičen, a še vedno pristranski. Uradno poročilo podjetja je na primer lahko resnično, a pogosto predstavlja selektivno pozitivno sliko. Podobno osebni dnevniki odražajo iskrena občutja, a vedno filtrirana skozi subjektivno perspektivo avtorja. Verodostojnost torej ne pomeni absolutne resnice, temveč kritično razumevanje, iz katere pozicije dokument govori.

Reprezentativnost opozarja na vprašanje tipičnosti. Raziskovalec se mora vprašati, ali je izbrani dokument značilen primer določene vrste gradiva ali pa gre za izjemo. Posamezen članek o migracijah lahko ponudi vpogled, a šele zbirka več člankov iz različnih virov omogoča ugotoviti, kateri diskurzi so v določenem času prevladujoči. Reprezentativnost se nanaša tudi na širino izbora dokumentov, saj šele raznolik korpus omogoča celovito interpretacijo.

Dostopnost je dvojne narave: nanaša se na praktično možnost dostopa do dokumenta in na etične omejitve pri njegovi uporabi. Arhivsko gradivo je lahko zaščiteno in zahteva dovoljenja, zasebna pisma zahtevajo soglasje avtorjevih potomcev, spletne objave pa odpirajo vprašanja zasebnosti, tudi če so formalno javno dostopne. Raziskovalec mora vedno premisliti, ali ima pravico do uporabe določenega vira in kako lahko zaščiti osebe, ki jih dokumenti posredno razkrivajo.

Poleg teh štirih ključnih kriterijev se pogosto upoštevata tudi **relevantnost** in **časovna umestitev**. Relevantnost pomeni, da dokument neposredno prispeva k odgovoru na raziskovalna vprašanja. Časovna umestitev pa opozarja, da dokumente vedno interpretiramo v skladu z obdobjem, v katerem so nastali – zapis izpred desetih let lahko danes nima enakega pomena, a je dragocen kot zgodovinski vir.

Tako je na primer pri osebnih dokumentih (dnevnik, pisma, avtobiografije) ključen kriterij avtentičnosti. Raziskovalca zanima, ali je zapis resnično ustvaril posameznik, ki mu je pripisan, in v kakšnem času je nastal. Pri dnevniku vojaka iz prve svetovne vojne se na primer zastavlja vprašanje, ali gre za neposreden zapis iz vsakodnevnih razmer ali za poznejšo predelavo spominov. Pomembna je tudi verodostojnost, saj osebni dokumenti vedno odražajo subjektivno izkušnjo in selektivno predstavitev. Čeprav to ne zmanjšuje njihove vrednosti, mora raziskovalec vedno interpretirati, da gre za en pogled, oblikovan skozi avtorjevo perspektivo, čustva in ciljno občinstvo (npr. pismo naslovljeno na družino je drugačno od dnevnika pisanega za osebno rabo).

Pri uradnih dokumentih (zapisniki sej, zakoni, poročila, pravilniki) pride v ospredje kriterij verodostojnosti in reprezentativnosti. Uradni zapisnik seje mestnega sveta je običajno avtentičen, saj ga pripravi določen organ, vendar njegova verodostojnost ni samoumevna. Zapisnik ne predstavlja celotne dinamike razprave, ampak selektivno in pogosto formalizirano različico dogodkov. Poleg tega je treba premisliti, ali je določen dokument reprezentativen za širšo institucionalno prakso ali gre za izjemo. Denimo, interni pravilnik ene organizacije ni nujno značilen za vse organizacije v sektorju. Uradni dokumenti imajo torej veliko težo, vendar jih je treba vedno umestiti v širši institucionalni okvir.

Pri javnih in medijskih dokumentih (časopisni članki, televizijski prispevki, spletne strani, objave na družbenih omrežjih) pa sta posebej pomembna kriterija reprezentativnosti in dostopnosti. Posamezen članek, ki obravnava migracije, ni nujno tipičen za celotno medijsko poročanje v določenem obdobju. Zato raziskovalec pogosto zbira korpus več člankov, da ugotovi, katere teme in interpretacije so prevladujoče. Pri sodobnih digitalnih dokumentih pa je ključno vprašanje dostopnosti: spletne strani se spreminjajo, objave na družbenih omrežjih se lahko izbrišejo, nekateri forumi pa izginejo. Poleg teh

praktičnih omejitev dostopnost vključuje tudi etične razsežnosti – ali lahko raziskovalec brez soglasja analizira objave uporabnikov, ki so jih sicer zapisali v javnem, a osebnem prostoru?

Kriteriji izbire dokumentov se torej vedno prepletajo z njihovo vrsto. Osebni dokumenti zahtevajo presojanje avtentičnosti in subjektivne verodostojnosti, uradni dokumenti preverjanje reprezentativnosti institucionalnih praks, javni in medijski dokumenti pa tehtanje dostopnosti, etike in razširjenosti pojavov. Šele z upoštevanjem teh dimenzij lahko raziskovalec oblikuje trden in kredibilen analitični okvir.

👉 *Poglejmo si primer raziskave glede družbenih stališč do evtanazije*

Raziskovalec želi preučiti, kako se v slovenskem prostoru oblikujejo in legitimirajo stališča do evtanazije. Da bi razumevanje pojava zajel celovito, kombinira osebne, uradne in javne/medijske dokumente.

Osebni dokumenti: V raziskavo vključi dnevniške zapise in pisma posameznikov, ki so se soočali z neozdravljivo boleznijo, ter avtobiografske fragmente, objavljene v knjigah ali na blogih. Pri teh dokumentih je osrednji kriterij avtentičnost, saj mora raziskovalec preveriti, ali zapisi dejansko izvirajo od oseb, ki jih opisujejo. Hkrati pa je ključno vprašanje verodostojnosti: ker gre za izrazito subjektivne pripovedi, raziskovalec ne more trditi, da predstavljajo »dejansko stanje«, temveč da odražajo individualno doživljanje, ki je pomembno kot glas v širši razpravi.

Uradni dokumenti: Drugi vir so zakonodajni predlogi, zapisniki sej državnega zbora in stališča etičnih komisij. Ti dokumenti zagotavljajo vpogled v institucionalni okvir, znotraj katerega se odvija razprava o evtanaziji. Ker so uradni dokumenti običajno avtentični, je v ospredju presoja verodostojnosti in reprezentativnosti. Zapisnik seje na primer prikazuje formalizirano različico razprav, zato raziskovalec ve, da ne zajema celotne dinamike. Hkrati pa se vpraša, ali en sam zapisnik predstavlja značilen primer političnih razprav ali gre za izjemo, ki je posledica posebnih okoliščin.

Javni in medijski dokumenti: Tretji vir so časopisni članki, televizijski prispevki in spletne razprave na forumih in družbenih omrežjih. Ti dokumenti omogočajo analizo, kako se v javnem prostoru oblikujejo diskurzi o evtanaziji. Pri tem je ključen kriterij reprezentativnosti, saj posamezen članek ne more odražati celotnega medijskega diskurza. Raziskovalec zato oblikuje korpus člankov iz več časopisov in obdobj. Posebej pomembna je tudi dostopnost, saj se spletne razprave lahko brišejo ali spreminjajo, poleg tega pa se odpira etično vprašanje, ali lahko brez soglasja uporabnikov uporablja njihove objave. V ta namen uporabi javno dostopne in arhivirane vire ter pri citiranju anonimizira osebne podatke.

Kombinacija virov omogoča raziskovalcu primerjavo različnih perspektiv. Osebni dokumenti kažejo doživljanje posameznikov, uradni dokumenti razkrivajo institucionalne razprave in formalne okvire, medijski dokumenti pa oblikujejo širše javno mnenje. S tem se pokaže, kako različni tipi dokumentov skupaj soustvarjajo razumevanje občutljive družbene teme.

Kriteriji izbire dokumentov (avtentičnost, verodostojnost, reprezentativnost in dostopnost) mu pri tem služijo kot orientacija, ki mu pomaga razločiti, katere dokumente lahko uporabi, katere omejitve morajo biti upoštevane in kako lahko interpretira različne vire brez napačnih posplošitev.

Prednosti in omejitve analize dokumentov

Analiza dokumentov ima številne prednosti, zaradi katerih se pogosto uporablja kot samostojna metoda ali v kombinaciji z drugimi raziskovalnimi pristopi. Njena največja prednost je dostopnost, saj lahko raziskovalec pridobi dokumente, ki so že ustvarjeni in shranjeni, zato ni potrebno ponovno zbirati podatkov neposredno od ljudi. To je še posebej pomembno pri raziskavah občutljivih tem, kjer bi neposredno spraševanje lahko povzročilo nelagodje, odpor ali celo ogrozilo sogovornike. Poleg tega dokumenti pogosto nudijo bogat kontekst, saj zajemajo institucionalne, kulturne in zgodovinske razsežnosti, ki jih posamezni intervjuji ali kratkotrajna opazovanja ne morejo razkriti (Bowen 2009). Dokumenti tako omogočajo raziskovalcu, da preuči širše družbene procese in razmerja moči, ki oblikujejo raziskovani pojav.

Druga prednost je, da dokumenti pogosto omogočajo vpogled v preteklost, saj so lahko ohranjeni tudi za več desetletij ali stoletij. S tem raziskovalec dostopa do podatkov, ki jih danes ni več mogoče pridobiti neposredno. Hkrati so dokumenti relativno stabilni v času, saj se enkrat ustvarjeni običajno ne spreminjajo (razen v primeru digitalnih vsebin), kar omogoča ponovljivost analize in medsebojno primerjavo rezultatov.

Kljub tem prednostim ima analiza dokumentov tudi pomembne omejitve. Ena od osrednjih je selektivnost, saj dokumenti vedno nastajajo z določenim namenom in iz določene perspektive, zato ne morejo biti nevtralni odraz realnosti (Prior 2002). Uradni zapisniki pogosto prikazujejo le formalni potek dogodkov, medtem ko neformalna dinamika ostane nevidna. Tudi medijski prispevki ne odražajo »resnice«, temveč uredniške politike, ideološke usmeritve in tržne interese.

Druga omejitev je nepopolnost dokumentov. Nekateri zapisi so fragmentarni, pomanjkljivi ali celo izgubljeni, kar ustvarja vrzeli v raziskovalčevem razumevanju. Poleg tega raziskovalec nikoli nima zagotovila, da ima pred seboj celoten nabor relevantnih dokumentov. To še posebej velja za digitalne vire, kjer se vsebine hitro brišejo ali spreminjajo.

Pomemben izziv predstavlja tudi interpretativna narava analize dokumentov. Dokument je vedno besedilo, ki ga mora raziskovalec interpretirati, zato rezultati niso enoznačni, temveč odvisni od teoretičnih in metodoloških okvirjev, ki jih uporabi. Raziskovalec se mora zavedati svoje lastne vloge v procesu interpretacije in reflektirati, kako njegove predpostavke, izkušnje in raziskovalna vprašanja usmerjajo razumevanje dokumentov (Flick 2017).

Prednosti in omejitve analize dokumentov zato zahtevajo kritično in refleksivno uporabo. Dokumenti lahko nudijo dragocene podatke, vendar le, če raziskovalec razume, da so selektivni in interesno obarvani produkti družbenega življenja. Njihova največja vrednost se pokaže takrat, ko jih kombiniramo

z drugimi metodami (intervjuji, opazovanjem) saj lahko tako preverimo skladnost ugotovitev in hkrati zajamemo več razsežnosti raziskovanega pojava.

Vloga raziskovalca pri analizi dokumentov

Vloga raziskovalca pri analizi dokumentov je vedno dvojna. Raziskovalec je hkrati bralec in interpret. Dokumenti niso nevtralna dejstva, temveč zapisi, ki nastajajo v specifičnih družbenih, političnih in kulturnih kontekstih. Zato raziskovalec ne sme ostati pri površnem branju vsebine, temveč mora premisliti, kdo je dokument ustvaril, s kakšnim namenom, komu je bil namenjen in katere glasove vključuje ali izključuje (Prior 2002).

Ključna naloga raziskovalca je reflektivnost. Pri interpretaciji dokumentov se mora zavedati, da vanje vnaša lastne predpostavke, izkušnje in raziskovalna vprašanja. Dva raziskovalca, ki bereta isti članek ali zapisnik, lahko prideta do različnih ugotovitev, saj vsak uporabi drugačen teoretični okvir in perspektivo. Refleksivno delo pomeni, da raziskovalec nenehno preverja, kako njegove izbire in interpretacije vplivajo na končne rezultate, ter da to tudi jasno izpostavi v raziskovalnem poročilu (Flick 2017).

Pomembno je tudi, da raziskovalec dokumente razume kot aktivne gradnike družbene realnosti, ne zgolj kot pasivne odseve dejstev. Kot poudarja Bowen (2009), dokumenti ne ponujajo le podatkov, temveč so sami po sebi interpretativni produkti, ki jih raziskovalec ponovno interpretira v svojem analitičnem okviru. To pomeni, da raziskovalec nikoli ne dela z »nevtralnim« virom, temveč vedno s selektivnim zapisom, ki zahteva kritično presojo.

Poseben poudarek je na kontekstu nastanka dokumenta. Dokument ni le vsebina, temveč tudi produkt določene situacije. Uradni zapisnik je oblikovan v formalnem institucionalnem okolju, novinarski članek v uredniškem okviru medijske hiše, osebni dnevnik pa v intimnem prostoru posameznika. Brez razumevanja teh okoliščin obstaja nevarnost napačne interpretacije. Raziskovalec mora zato vedno brati dokumente v luči okoliščin njihovega nastanka in uporabe.

Poleg tega raziskovalec ni samo pasivni uporabnik dokumentov, temveč tudi soustvarjalec pomenov, ki jih dokumenti pridobijo v raziskovalnem procesu. Ko izbere določen sklop dokumentov, se odloči, katerim glasovom bo dal prostor, s tem pa neizogibno oblikuje okvir raziskave. To pomeni, da analiza dokumentov nikoli ni »odkrivanje resnice«, temveč interpretativno delo, v katerem raziskovalec zavestno in odgovorno soustvarja pomen.

Vzorčenje v kvalitativnem raziskovanju

Vzorčenje v kvalitativnem raziskovanju pomeni preiščeno izbiro enot bodisi posameznikov, skupin, dogodkov bodisi dokumentov, ki bodo vključeni v raziskavo. Za razliko od kvantitativnega raziskovanja, kjer je osnovni cilj doseči statistično reprezentativnost in možnost posploševanja na celotno populacijo, je v kvalitativnem raziskovanju poudarek na **poglobljenem razumevanju fenomena**. Raziskovalca ne zanima, koliko ljudi misli ali počne določeno stvar, temveč predvsem, *kako* (ali *zakaj*) jo razumejo, doživljajo in utemeljujejo v svojih življenjskih kontekstih (Flick 2017).

Zato vzorčenje v kvalitativnem raziskovanju ni naključno, temveč **namensko**. Raziskovalec zavestno izbere tiste enote, za katere pričakuje, da bodo osvetlile raziskovalno vprašanje. Če raziskovalca zanima, kako študenti doživljajo stres ob izpitih, bo izbral študente, ki imajo svežo izkušnjo z izpitnim obdobjem, ne pa naključnih pripadnikov širše populacije. Smisel izbire ni v tem, da bi pokril vse možnosti, ampak da bi prišel do bogatih, podrobnih in pomenljivih podatkov.

Vzorčenje v kvalitativnem raziskovanju je torej **ciljno usmerjeno**. Raziskovalec išče posameznike ali primere, ki mu omogočajo vpogled v različne plati raziskovanega pojava. To lahko pomeni, da se odloči za tiste, ki so tipični in dobro ponazarjajo »povprečno« izkušnjo, ali pa za tiste, ki so posebni, mejni in s tem razkrivajo nova, neobičajna razumevanja. Na primer, pri raziskovanju prekomerne uporabe sodobne tehnologije med mladostniki raziskovalec ne bi dosegel veliko, če bi izbral le povprečne oziroma zmerne uporabnike. Bolj smiselno je vključiti ekstreme v smislu mladostnike, ki pametnih naprav sploh ne uporabljajo, in mladostnike, ki pametne naprave uporabljajo v tolikšni meri, da so morali poiskati strokovno pomoč. Takšna izbira razkrije razlike v načinih mladostniškega doživljanja tehnologije in omogoča poglobljeno razumevanje tako pozitivnih kot negativnih posledic njene uporabe.

Vprašanje »zakaj vzorčimo« v kvalitativnem raziskovanju zato nima istega odgovora kot v kvantitativnem. Ne gre za to, da bi izračunali frekvence in odstotke, temveč za to, da dosežemo **teoretično nasičenost** oziroma točko, pri kateri dodatni podatki ne prinašajo več novih spoznanj, temveč le potrjujejo obstoječe vzorce (Charmaz 2014). Vzorčenje je tako proces, ki poteka skozi celotno raziskavo, saj lahko raziskovalec začne z določenim naborom enot, a med raziskovanjem ugotovi, da potrebuje dodatne primere, ki bodo osvetlili specifične dimenzije problema.

Pomemben razlog za vzorčenje je tudi **omejenost raziskovalnih virov**. Kvalitativna raziskava zahteva poglobljeno delo s posameznimi primeri (dolgi intervjuji, opazovanja, analiza dokumentov) zato raziskovalec ne more vključiti velikega števila enot. Izbira manjšega, a ustreznega vzorca omogoča, da podatke obdela temeljito in sistematično.

Vzorčenje v kvalitativnem raziskovanju je torej vedno **smiselno usmerjeno**. Njegov cilj je razumeti pomen, ki ga ljudje pripisujejo svojim izkušnjam, praksam in družbenim pojavom. Z natančno izbiro raziskovalec zagotovi, da so vključeni primeri relevantni za raziskovalno vprašanje in da prispevajo k oblikovanju bogate, večplastne in kredibilne interpretacije raziskovanega pojava oziroma problema.

Strategije vzorčenja v kvalitativnem raziskovanju

Vzorčenje v kvalitativnem raziskovanju pomeni zavestno in premišljeno izbiro enot, ki bodo vključene v raziskavo. Izbira vzorca je zato smiselno usmerjena in ne naključna. Raziskovalec določi kriterije in značilnosti, ki so za njegovo raziskovalno temo ključni, ter na podlagi teh kriterijev oblikuje vzorec posameznikov, skupin, organizacij ali dokumentov, ki omogočajo poglobljen vpogled v raziskovani pojav (Patton, 2002). Namen vzorčenja v kvalitativnem raziskovanju je doseči teoretično nasičenost, točko, ko dodatni podatki ne prinašajo več novih vpogledov, temveč le potrjujejo obstoječe vzorce (Charmaz, 2014). V praksi se raziskovalci poslužujejo številnih metod vzorčenja. Vsaka metoda ima svoje prednosti in omejitve, zato je njena izbira vedno povezana z raziskovalnim vprašanjem, dostopnostjo udeležencev ter razpoložljivimi raziskovalnimi viri.

Namensko vzorčenje

Namensko vzorčenje je najpogosteje uporabljena strategija v kvalitativnem raziskovanju, saj neposredno izhaja iz logike raziskovalnega problema. Njegovo bistvo je, da raziskovalec oblikuje jasne kriterije, na podlagi katerih izbira enote, ki so najbolj informativne glede na raziskovalno vprašanje (Flick 2017). Kriteriji so lahko določene osebne značilnosti (npr. spol, starost, poklic), izkušnje (npr. preživeta bolezen, vključitev v poseben program) ali specifične vloge (npr. učitelj, starš, pacient), za katere raziskovalec presodi, da bodo osvetlile pojav. Takšna izbira je torej zavestna in usmerjena: raziskovalec se ne sprašuje, kdo predstavlja populacijo v statističnem smislu, temveč kdo ima največ znanja ali izkušenj, ki so za raziskavo bistvene.

Prednost namenskega vzorčenja je usmerjenost k **informacijski bogatosti podatkov**. Ker raziskovalec izbira posameznike, ki imajo največ povedati o pojavu, je verjetnost, da bo pridobil relevantne, podrobne in večplastne podatke, bistveno večja kot pri naključnem izboru. To je zlasti pomembno v kvalitativnem raziskovanju, kjer je cilj poglobljeno razumevanje, ne pa statistična reprezentativnost. Druga prednost je **učinkovitost**. Raziskovalec se izogne zbiranju velike količine površinskih podatkov, ki ne prispevajo k razumevanju problema, in se osredotoči na enote, ki prinašajo največ vrednosti. To omogoča optimalno uporabo omejenih raziskovalnih virov, saj so kvalitativne raziskave časovno in logistično zahtevne. Tretja prednost je **fleksibilnost**. Namensko vzorčenje lahko raziskovalec uporabi v

različnih oblikah – lahko izbira tipične primere, ekstremne primere, posameznike z različnimi perspektivami ali tiste, ki so neposredno vpleteni v dogajanje. Metoda se torej prilagaja raziskovalnim ciljem in je primerna v različnih raziskovalnih kontekstih, od študij primerov do etnografij.

Glavna omejitev namenskega vzorčenja je nevarnost **subjektivnosti** in pristranskosti. Ker raziskovalec sam določi kriterije izbire, obstaja tveganje, da pri tem nehote vnese lastna pričakovanja ali predsodke. Če kriteriji niso jasno opredeljeni in utemeljeni, lahko vzorec odraža predvsem raziskovalčevo perspektivo in ne raznolikosti raziskovanega pojava. Druga omejitev je povezana z omejeno **prenosljivostjo rezultatov**. Čeprav kvalitativne raziskave ne stremijo k statistični generalizaciji, se postavlja vprašanje, v kolikšni meri so ugotovitve uporabne tudi v drugih kontekstih. Namensko vzorčenje zagotavlja globino, a ne nujno širino. Zato je pomembno, da raziskovalec jasno predstavi, kako so bili kriteriji oblikovani, in da reflektira, v kolikšni meri so ugotovitve prenosljive. Tretja omejitev je možnost **spregleda pomembnih perspektiv**. Čeprav raziskovalec določi kriterije premišljeno, se lahko zgodi, da določene dimenzije pojava ostanejo neopažene, ker enote, ki bi jih razkrile, niso bile vključene v vzorec. To je še posebej problematično pri pojavih, kjer obstaja velika raznolikost izkušenj, raziskovalec pa zaradi omejenih virov ne more vključiti vseh.

👉 Primer uporabe

Raziskovalec, ki želi razumeti, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo svojih otrok v prvi triadi osnovnošolskega izobraževanja v času epidemije COVID-19, ne bo naključno izbral staršev iz širše populacije. Namesto tega bo oblikoval jasne kriterije: udeleženci morajo biti očetje otrok, starih med 6 in 9 let, ki so v času epidemije obiskovali prve tri razrede osnovne šole in so imeli izkušnjo šolanja na daljavo. Takšen izbor zagotavlja, da bodo sogovorniki imeli neposredne in relevantne izkušnje, ki lahko osvetlijo raziskovalno vprašanje. Transparentna opredelitev kriterijev hkrati povečuje verodostojnost raziskave in omogoča drugim raziskovalcem razumevanje logike izbora vzorca.

Teoretično vzorčenje

Teoretično vzorčenje (ang. *theoretical sampling*) je strategija, ki je neločljivo povezana z metodologijo utemeljene teorije (ang. *grounded theory*), kot sta jo razvila Glaser and Strauss (2017) ter kasneje nadgradila (Charmaz 2014) Za razliko od namenskega vzorčenja, kjer raziskovalec vnaprej določi jasne kriterije za izbor enot, je pri teoretičnem vzorčenju izbor procesen in dinamičen. Raziskovalec začne z manjšim številom enot, nato pa sproti, na podlagi analize že zbranih podatkov, določa, katere nove primere potrebuje, da bi razvil, preveril ali razširil nastajajoče kategorije. Cilj ni pridobiti reprezentativnega vzorca, temveč doseči **teoretično nasičenost** torej točko, pri kateri dodatni podatki ne prinašajo več novih vpogledov, temveč le potrjujejo obstoječe ugotovitve (Corbin in Strauss 2014).

Prva ključna prednost teoretičnega vzorčenja je **sposobnost sistematičnega razvoja teorije**, ki je utemeljena v empiričnih podatkih. Ker raziskovalec sproti dopolnjuje vzorec glede na analizo, se

kategorije oblikujejo in utrjujejo neposredno iz izkušenj udeležencev. To povečuje verodostojnost raziskave, saj teorija ni vsiljena od zunaj, ampak nastane kot rezultat natančnega in postopnega raziskovalnega procesa (Glaser in Strauss, 1967). Druga prednost je **fleksibilnost**. Raziskovalec ni ujet v enkratno določen vzorec, temveč lahko raziskavo sproti prilagaja novim spoznanjem. Če se med analizo pokaže, da neka kategorija še ni dovolj razvita, lahko raziskovalec vključi dodatne primere, ki jo osvetlijo. To omogoča bolj poglobljeno razumevanje kompleksnih pojavov (Charmaz 2014), kjer se nove dimenzije pogosto razkrivajo šele med raziskovanjem. Tretja prednost je **povečana natančnost**. Teoretično vzorčenje zmanjšuje možnost, da bi raziskovalec spregledal pomembne vidike pojava, saj ga sproti vodi analiza. Na ta način raziskovalec lažje zajame raznolikost in večplastnost izkušenj, ki oblikujejo raziskovani fenomen (Flick 2017). Največja omejitev je **zahtevnost metode**. Teoretično vzorčenje predpostavlja, da raziskovalec že med zbiranjem podatkov izvaja sprotno analizo, prepoznava nastajajoče kategorije in se na podlagi tega odloča, koga vključiti naprej. To zahteva veliko metodološkega znanja, izkušenj in sposobnosti refleksije (Charmaz 2014). Zato metoda ni enostavna za začetnike. Druga omejitev je **časovna in logistična zahtevnost**. Ker raziskovalec ne more vnaprej določiti celotnega vzorca, mora biti pripravljen raziskavo podaljšati in sproti prilagajati. To lahko oteži načrtovanje raziskovalnega procesa, zahteva več sredstev in povzroča negotovost, kdaj bo raziskava dosegla končno točko (Corbin in Strauss 2008). Tretja omejitev je povezana s **praktično izvedljivostjo**. Včasih raziskovalec nima dostopa do novih enot, ki bi bile potrebne za razvoj določene kategorije. To lahko omeji potencial metode in povzroči, da kategorije ostanejo delno razvite (Flick 2017).

Primer uporabe

Raziskovalec, ki proučuje, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo svojih otrok v času epidemije COVID-19, začne z manjšim številom intervjujev z očetmi prvošolcev. Med analizo ugotovi, da se pojavlja posebna kategorija – očetje, ki so prevzeli glavno vlogo pri spremljanju otrokovega učenja, ker so bile matere odsotne zaradi dela. Da bi razvil to kategorijo, raziskovalec načrtno vključi dodatne očete z enakimi izkušnjami. Kasneje se pokaže še nova dimenzija – izkušnje očetov, ki so imeli več otrok v različnih razredih. Raziskovalec nato poišče tudi te primere, dokler kategorije niso dovolj razvite in dodatni podatki ne prinašajo več novih vpogledov.

Vzorčenje snežne kepe

Vzorčenje snežne kepe (ang. *snowball sampling*) je strategija, pri kateri raziskovalec dostopa do novih udeležencev preko priporočil že vključenih sogovornikov (Atkinson in Flint 2001). Prvi sodelujoči v raziskavi navadno priporoči enega ali več ljudi, ki imajo podobne izkušnje, ti pa nato naprej usmerjajo raziskovalca do novih oseb. Tako se vzorec postopoma širi, podobno kot snežna kepa, ki postaja večja, ko se vali. Strategija je še posebej uporabna pri raziskovanju skritih, marginaliziranih ali težko dostopnih skupin, kjer raziskovalec sam ne bi mogel vzpostaviti neposrednega stika.

Največja prednost metode snežne kepe je **dostopnost do težko dosegljivih skupin**. Pri populacijah, ki so zaradi stigme, zakonskih omejitev ali marginalizacije pogosto izven dosega raziskovalcev (npr. uporabniki prepovedanih substanc, priseljenci brez urejenega statusa, žrtve nasilja), je osebno priporočilo zaupanja vrednega posameznika pogosto edini način, da raziskovalec pridobi sogovornike (Heckathorn 1997). Druga prednost je **vzpostavljanje zaupanja**. Ker sogovorniki prihajajo na podlagi priporočil iz njihove lastne mreže, so bolj pripravljeni sodelovati. Vstop v raziskavo prek znanca pogosto zmanjša začetno nezaupanje, ki ga udeleženci lahko občutijo do raziskovalca. To omogoča pridobivanje bolj iskrenih in avtentičnih podatkov. Tretja prednost je **učinkovitost pri širjenju vzorca**. Ko raziskovalec vzpostavi začetne stike, se vzorec širi razmeroma hitro in brez potrebe po iskanju popolnoma novih poti dostopa. To je logistično in časovno veliko lažje kot druge metode pridobivanja udeležencev.

Prva omejitev je **pristranskost vzorca**. Ker udeleženci običajno priporočajo osebe, ki so jim podobne (po interesih, vrednotah ali življenjskih okoliščinah), lahko pride do homogenosti vzorca. To pomeni, da raziskava morda ne zajame dovolj raznolikih perspektiv znotraj preučevane skupine (Atkinson and Flint 2001). Druga omejitev je **odvisnost od začetne točke**. Če so prvi sogovorniki zelo specifični, se lahko celoten vzorec oblikuje okoli njihovih socialnih mrež, kar zoži pogled na pojav. To lahko vodi v t. i. »učinek verižne mreže«, kjer se določene izkušnje preveč ponavljajo, druge pa ostanejo spregledane. Tretja omejitev je povezana z **etičnimi vprašanji**. Ker se udeleženci pridobivajo preko poznanstev, se lahko pojavijo dileme glede zaupnosti, prostovoljnosti in varovanja zasebnosti. Potrebna je posebna previdnost, da posamezniki niso vključeni v raziskavo proti svoji volji ali da njihova udeležba ni posledica socialnega pritiska.

Primer uporabe

Raziskovalec želi proučiti, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo svojih otrok v prvi triadi osnovne šole med epidemijo COVID-19. Posebej ga zanimajo očetje, ki so zaradi različnih okoliščin težje dosegljivi – na primer tisti, ki so iz socialno-ekonomsko ranljivejših okolij, očetje priseljenci z omejenim znanjem jezika ali očetje, ki zaradi delovnih obveznosti in socialne izolacije niso povezani z običajnimi šolskimi ali starševskimi mrežami. Raziskovalec začne z enim očetom, ki ga spozna prek šolske svetovalne službe. Ta ga nato poveže s svojim znancem, ki ima podobne izkušnje. Preko naslednjih povezav raziskovalec postopoma pridobi dostop do skupine očetov, ki bi jih bilo sicer zelo težko doseči. Takšen način omogoča vpogled v perspektive, ki bi ob običajnem zbiranju podatkov pogosto ostale spregledane.

Vzorčenje z maksimalno variacijo

Vzorčenje z maksimalno variacijo (ang. *maximum variation sampling*) je ena od oblik namenskega vzorčenja, pri kateri raziskovalec namerno izbere enote, ki se med seboj močno razlikujejo glede na ključne značilnosti, povezane z raziskovalnim problemom (Patton 2002). Logika metode je, da s sistematičnim vključevanjem kontrastnih primerov razkrijemo celoten spekter izkušenj in perspektiv. Pri tem raziskovalca ne zanima le povprečje ali tipičen primer, temveč želi razumeti pojav v njegovi

raznolikosti: kaj je skupno vsem enotam in kaj specifično za posamezne, pogosto zelo različne situacije (Creswell in Poth 2016). Takšna strategija je še posebej uporabna pri raziskavah, kjer obstaja velika heterogenost populacije ali kjer raziskovalca zanima razumevanje raznolikosti in iskanje globljih vzorcev v različnih okoliščinah.

Prva prednost metode z maksimalno variacijo je **razkrivanje raznolikosti izkušenj**. Ker raziskovalec načrtno izbere zelo različne primere, dobi podatke, ki zajamejo širok razpon perspektiv. To omogoča vpogled v različne načine, kako posamezniki razumejo in doživljajo isti pojav (Patton, 2002). Druga prednost je **odkrivanje skupnih tem**. Čeprav se udeleženci razlikujejo po izkušnjah, se v analizi pogosto izkaže, da med njimi obstajajo skupne niti. Te podobnosti so toliko bolj prepričljive, ker izhajajo iz zelo raznolikih primerov. Takšni vzorci so lahko podlaga za oblikovanje teoretičnih spoznanj, ki presegajo posamezne okoliščine (Flick 2017). Tretja prednost je **bogastvo podatkov**. Zaradi kontrastnih primerov raziskovalec pridobi podatke, ki niso enostranski ali homogeni, ampak razkrivajo kompleksnost raziskovanega pojava. To povečuje kredibilnost raziskave in omogoča celostnejše razumevanje.

Glavna omejitev metode je **analitična zahtevnost**. Ker raziskovalec zbere podatke od zelo raznolikih enot, je obseg podatkov pogosto velik in interpretacija zahtevna. Ugotovitve se lahko zdijo nepregledne, saj razlike med primeri niso vedno lahko združljive v enotne kategorije (Creswell in Poth 2016). Druga omejitev je **časovna in logistična zahtevnost**. Vključevanje zelo različnih primerov pomeni, da mora raziskovalec vzpostaviti stik z različnimi podskupinami populacije, kar zahteva več časa in več napora pri organizaciji raziskave. Tretja omejitev je **omejena prenosljivost**. Čeprav metoda razkrije bogastvo perspektiv, ni nujno, da vse dimenzije, ki jih odkrije, predstavljajo večji del populacije. Rezultati so zato dragoceni za razumevanje raznolikosti, a ne zagotavljajo celostne slike pojavnosti posameznih izkušenj.

Primer uporabe

Raziskovalec, ki proučuje, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo otrok v prvi triadi osnovne šole med epidemijo COVID-19, se lahko odloči za vzorčenje z maksimalno variacijo. V vzorec vključi očete z zelo različnimi okoliščinami: očete samohranilce, očete iz višjega in nižjega socialno-ekonomskega okolja, očete, ki so delali od doma, ter tiste, ki so morali vsak dan fizično hoditi v službo, očete priseljence z omejenim znanjem jezika in očete, ki živijo na podeželju z omejenim dostopom do interneta. Takšen vzorec raziskovalcu omogoča, da razume, kako različne okoliščine oblikujejo izkušnjo šolanja na daljavo, hkrati pa prepozna skupne izzive in strategije, ki so jih očetje uporabljali ne glede na svoje življenjske pogoje.

Vzorčenje ekstremnih oziroma mejnih primerov

Vzorčenje ekstremnih oziroma mejnih primerov (ang. *extreme or deviant case sampling*) je strategija, pri kateri raziskovalec namerno izbira primere, ki izrazito odstopajo od povprečja oziroma tipičnih

izkušenj (Patton 2002). Gre za tiste posameznike ali situacije, ki se zdijo nenavadne, skrajne ali »izstopajoče« v kontekstu raziskovanega pojava. Logika metode je, da prav ti mejni primeri lahko najbolj jasno razkrijejo mehanizme, dinamike in posledice, ki bi jih pri bolj tipičnih primerih morda spregledali (Silverman 2021). Ekstremno vzorčenje se pogosto uporablja kot dopolnitev drugim strategijam. Medtem ko tipični primeri pomagajo razumeti »sredino«, skrajni primeri osvetlijo robove, meje in izjeme, kar omogoča celovitejše razumevanje raziskanega pojava (Flick 2017).

Prva prednost vzorčenja ekstremnih primerov je **razkrivanje novih vpogledov**. Izstopajoči primeri pogosto prinesejo informacije, ki bi pri povprečnih udeležencih ostale skrite. Zaradi svoje nenavadnosti razkrijejo dimenzije pojava, ki jih raziskovalec sprva morda sploh ni predvidel (Patton 2002). Druga prednost je **poudarjanje kontrastov**. Ko raziskovalec primerja ekstremne primere z bolj običajnimi, lahko jasneje pokaže, kako različni dejavniki oblikujejo doživljanje in vedenje. Takšne kontrastne analize so dragocene pri razumevanju kompleksnih pojavov (Creswell in Poth 2016). Tretja prednost je **potencial za teorijo**. Prav skrajni primeri pogosto sprožijo premislek o obstoječih teorijah ali pomagajo oblikovati nove koncepte, saj odpirajo vprašanja, ki izhajajo iz mejnih okoliščin (Silverman 2021).

Glavna omejitev metode je **omejena prenosljivost ugotovitev**. Ker ekstremni primeri niso reprezentativni za širšo skupino, lahko izkušnje, ki jih razkrijejo, veljajo le za specifične okoliščine (Flick 2017). Raziskovalec mora biti zato previden pri oblikovanju širših zaključkov. Druga omejitev je **nevarnost senzacionalizma**. Osredotočanje na izjemne primere lahko povzroči, da raziskovalec pojava predstavi bolj dramatično, kot je v resnici običajen. Potrebna je refleksija, da takšni primeri služijo osvetljevanju raziskovalnega problema in ne zgolj zburjanju pozornosti (Patton 2002). Tretja omejitev je **težavnost pri dostopu**. Ekstremni primeri so včasih redki ali težko dosegljivi, zato lahko njihovo iskanje zahteva dodatne vire, čas in energijo (Creswell in Poth 2016).

Primer uporabe

Raziskovalec, ki proučuje, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo svojih otrok v prvi triadi osnovne šole med epidemijo COVID-19, lahko vključi očete z izrazito ekstremnimi izkušnjami. Na eni strani izbere očeta, ki je zaradi dela od doma in fleksibilnega urnika otroka zelo intenzivno spremljal in razvijal lastne učne metode, kar je prineslo celo boljše učne rezultate od običajnega šolanja. Na drugi strani vključi očeta, ki je zaradi dolge odsotnosti od doma in omejenega dostopa do tehnologije naletel na resne težave, otrok pa je doživljal učno zaostalost in socialno izolacijo. Ti skrajni primeri omogočajo vpogled v razpon izkušenj – od najbolj pozitivnih do najbolj negativnih učinkov šolanja na daljavo – ter razkrivajo dejavnike, ki oblikujejo meje raziskovanega pojava.

Priložnostno vzorčenje

Priložnostno vzorčenje (ang. *opportunity sampling* ali *convenience sampling*) je ena najpreprostejših strategij vzorčenja, kjer raziskovalec vključi tiste enote, ki so mu v določenem trenutku najlažje

dostopne (Flick 2017). Izbor se torej ne opira na teoretične kriterije ali posebne raziskovalne logike, temveč predvsem na praktične okoliščine. Metoda se pogosto uporablja v začetnih fazah raziskav, ko raziskovalec še išče osnovni vpogled v pojav, pa tudi v primerih, kjer so raziskovalni viri (čas, sredstva, dostop) omejeni. Čeprav priložnostno vzorčenje v kvalitativnem raziskovanju ni metodološko idealno, ima pomembno vlogo kot pragmatična rešitev v realnih raziskovalnih situacijah.

Prva prednost metode je **enostavnost in praktičnost**. Raziskovalec lahko hitro in brez večjih zapletov zbere podatke, saj vključuje osebe, ki so že na voljo in pripravljene na sodelovanje (Etikan 2016). To je še posebej koristno pri pilotnih raziskavah ali začetnih študijah, kjer je cilj predvsem preveriti ustreznost raziskovalnega pristopa. Druga prednost je **časovna in stroškovna učinkovitost**. Ker raziskovalcu ni treba vlagati veliko energije v iskanje specifičnih enot, lahko raziskavo izvede hitreje in z manj sredstvi. To je pomembno pri raziskavah z omejenim proračunom ali kratkimi roki (Creswell in Poth 2016). Tretja prednost je **dober uvod v teren**. S priložnostnim vzorčenjem raziskovalec pogosto pridobi prvi stik z raziskovalnim kontekstom in spozna značilnosti populacije. To mu omogoča, da v naslednjih fazah uporabi zahtevnejše in bolj usmerjene strategije vzorčenja.

Glavna omejitev metode je **pristranskost vzorca**. Ker raziskovalec izbira posameznike, ki so mu preprosto najbližje ali najdostopnejši, vzorec pogosto ni raznolik in lahko odraža le omejen del populacije. Posledično so pridobljeni podatki manj zanesljivi za razumevanje širšega pojava (Flick 2017). Druga omejitev je **omejena verodostojnost raziskave**. Če raziskovalec uporabi zgolj priložnostno vzorčenje, lahko bralci raziskave podvomijo v kredibilnost ugotovitev, saj ni jasno, zakaj so bile enote izbrane. Zato se metoda običajno uporablja v kombinaciji z drugimi strategijami ali kot uvod v raziskovalni proces. Tretja omejitev je **možnost spregleda pomembnih perspektiv**. Ker se raziskovalec zanaša na enote, ki so mu na voljo, lahko izpusti posameznike, ki bi prinesli ključne informacije, a niso bili v neposrednem dosegu. To lahko povzroči nepopolno razumevanje pojava.

Primer uporabe

Raziskovalec, ki proučuje, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo svojih otrok v prvi triadi osnovne šole med epidemijo COVID-19, uporabi priložnostno vzorčenje tako, da povabi k sodelovanju očete, ki jih sreča na roditeljskem sestanku ali medtem, ko spremljajo otroke v šolo. Takšni očetje so enostavno dosegljivi, zato raziskovalec z njimi hitro izvede prve intervjuje. Ti podatki mu omogočijo osnovni vpogled v temo in pomagajo oblikovati nadaljnje raziskovalne korake, čeprav vzorec sam po sebi ni nujno reprezentativen za širšo skupino očetov.

Kvotno vzorčenje

Kvotno vzorčenje (ang. *quota sampling*) je strategija, pri kateri raziskovalec določi vnaprej postavljene kvote oziroma deleže posameznih skupin znotraj vzorca, nato pa v vsako kvoto namerno izbere določeno število enot (Teddlie and Yu 2007). Kvote temeljijo na značilnostih, ki so za raziskovalno

vprašanje pomembne (npr. spol, starost, izobrazba, socialno-ekonomski status ali izkušnja s specifičnim pojavom). Cilj ni statistična reprezentativnost, kot v kvantitativnem raziskovanju, temveč zagotovitev raznolikosti in primerljivosti različnih podskupin v kvalitativni raziskavi (Creswell in Poth 2016). Kgotno vzorčenje je torej usmerjena različica namenskega vzorčenja, saj raziskovalec zavestno določi kriterije in število enot znotraj vsake skupine, ki naj bo vključena v raziskavo.

Prva prednost metode kgotnega vzorčenja je **zagotavljanje zastopanosti ključnih skupin**. Ker raziskovalec določi kvote glede na pomembne značilnosti, lahko poskrbi, da bodo v raziskavi zastopane različne perspektive, ki bi jih sicer lahko spregledal (Flick 2017). Druga prednost je **primerljivost skupin**. Ker so kvote vnaprej določene, lahko raziskovalec primerja izkušnje različnih podskupin in analizira podobnosti ter razlike med njimi. To je dragoceno, kadar želi raziskava osvetliti, kako različni dejavniki vplivajo na pojav (Teddlie in Yu 2007). Tretja prednost je **strukturna preglednost vzorca**. Kgotno vzorčenje omogoča jasen vpogled v to, kako je vzorec sestavljen in zakaj so bile enote vključene. To povečuje transparentnost raziskave in olajša razumevanje logike izbire (Creswell in Poth 2016).

Glavna omejitev metode pa je **subjektivnost pri izbiri enot znotraj kvot**. Čeprav so kvote vnaprej določene, raziskovalec pogosto izbira enote znotraj njih na podlagi dostopnosti, kar lahko vodi v pristranskost in zmanjša raznolikost znotraj posamezne skupine (Flick 2017). Druga omejitev je **omejena generalizacija**. Čeprav metoda omogoča vključitev različnih podskupin, vzorec še vedno ne predstavlja celotne populacije v statističnem smislu, zato rezultatov ni mogoče preprosto posploševati (Teddlie in Yu 2007). Tretja omejitev je **logistična zahtevnost**. Včasih je težko doseči vse potrebne kvote, še posebej če gre za redke ali težje dostopne skupine. To lahko podaljša raziskovalni proces in poveča stroške.

Primer uporabe

Raziskovalec, ki želi proučiti, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo otrok v prvi triadi osnovne šole med epidemijo COVID-19, lahko uporabi kgotno vzorčenje tako, da določi kvote glede na ključne značilnosti: na primer 5 očetov iz urbanega okolja in 5 očetov s podeželja, 5 očetov z visoko izobrazbo in 5 z nižjo izobrazbo, 5 očetov samohranilcev in 5 očetov iz dvostarševskih družin. Takšna zasnova zagotavlja, da so v raziskavi zastopane različne perspektive, kar omogoča primerjavo izkušenj med različnimi skupinami očetov.

Samoizbirno oziroma praktično vzorčenje

Samoizbirno vzorčenje (ang. *self-selection sampling* ali *volunteer sampling*) je strategija, pri kateri se v raziskavo vključijo tisti posamezniki, ki se sami odločijo za sodelovanje (Robson 2011). Raziskovalec torej ne izbere enot, temveč ustvari priložnost za sodelovanje – na primer z javnim razpisom, oglasom ali povabilom – nato pa se odzovejo tisti, ki jih tema zanima ali menijo, da imajo pomembno izkušnjo

za prispevati. Ta metoda je razmeroma pogosta v raziskavah, kjer je pomembna motivacija udeležencev, saj prostovoljci običajno kažejo pripravljenost za deljenje svojih pogledov in izkušenj (Flick 2017).

Prva prednost metode je **dostop do visoko motiviranih udeležencev**. Ker se posamezniki sami odločijo za sodelovanje, so praviloma bolj pripravljeni deliti svoje izkušnje in sodelovati tudi v zahtevnejših raziskovalnih postopkih, kot so dolgi intervjuji ali ponavljajoča srečanja (Robson 2011). Druga prednost je **preprostost rekrutacije**. Raziskovalcu ni treba vlagati veliko navora v iskanje specifičnih posameznikov, saj se ti sami prijavijo. To skrajša čas in zmanjša logistične zaplete, še posebej, če se uporablja spletno oglaševanje ali mreže institucij (Creswell in Poth 2016). Tretja prednost je **etična transparentnost**. Ker posamezniki prostovoljno izberejo sodelovanje, je načelo prostovoljne privolitve v raziskavi zelo jasno izpolnjeno, kar zmanjšuje možnost etičnih dilem (Flick 2017).

Največja omejitev metode je **pristranskost vzorca zaradi samoselekcije**. Udeleženci, ki se sami odločijo za sodelovanje, so pogosto tisti, ki imajo močna stališča ali posebej izrazite izkušnje z raziskovanim pojavom. To pomeni, da vzorec ne odraža nujno celotnega spektra perspektiv (Robson 2011). Druga omejitev je **možnost prevelike homogenosti**. Prostovoljci so pogosto ljudje z večjo stopnjo angažiranosti, interesom za raziskovalno temo ali specifičnimi motivacijami. Posledično lahko manj zastopane ostanejo perspektive tistih, ki niso pripravljeni javno deliti svojih izkušenj (Creswell in Poth 2016). Tretja omejitev je **omejena prenosljivost ugotovitev**. Ker vzorec temelji na samoselekciji, ugotovitve niso enostavno uporabne za širšo skupino, temveč predvsem za razumevanje izkušenj motiviranih posameznikov (Flick 2017).

Primer uporabe

Raziskovalec, ki proučuje, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo svojih otrok v prvi triadi osnovne šole med epidemijo COVID-19, lahko objavi javno povabilo na spletni strani šole ali preko družbenih omrežij, v katerem povabi očete, naj prostovoljno sodelujejo v raziskavi. Na vabilo se odzovejo predvsem tisti očetje, ki so doživeli šolanje na daljavo kot posebej pomembno ali problematično izkušnjo in čutijo potrebo, da jo delijo. Rezultat je bogat nabor podatkov, ki pa odraža predvsem perspektive bolj angažiranih in motiviranih očetov.

Homogeno vzorčenje

Homogeno vzorčenje (ang. *homogeneous sampling*) je strategija, pri kateri raziskovalec namerno izbere skupino udeležencev, ki imajo med seboj podobne ali enake značilnosti, relevantne za raziskovalno vprašanje (Patton 2002). Gre za nasprotje vzorčenja z maksimalno variacijo, kjer je cilj zajeti čim večjo raznolikost. Pri homogenem vzorčenju raziskovalca zanima predvsem **poglabljanje v skupno izkušnjo**, kako posamezniki, ki pripadajo podobni kategoriji, razumejo določen pojav. Tak pristop je posebej uporaben, kadar raziskovalec želi pridobiti jasen in osredotočen vpogled v enotno skupino, brez prevelikih variacij, ki bi lahko zakrivale ali razpršile ključne teme (Creswell in Poth 2016).

Prva prednost homogene metode vzorčenja je **osredotočenost**. Ker so udeleženci med seboj podobni, raziskovalec lažje prepozna skupne izkušnje in vzorce. To povečuje jasnost rezultatov in omogoča poglobljeno analizo določene skupine (Patton 2002). Druga prednost je **poenostavljena analiza podatkov**. Homogeni udeleženci pogosto uporabljajo podobne izraze in se soočajo s primerljivimi okoliščinami, kar raziskovalcu omogoča bolj sistematično primerjavo podatkov (Flick 2017). Tretja prednost je **večja notranja verodostojnost**. Ker so pogoji med udeleženci podobni, je raziskovalec lahko bolj prepričan, da razlike v odgovorih res odražajo posamezne perspektive, in ne vpliv zelo različnih življenjskih okoliščin (Creswell in Poth 2016).

Glavna omejitev metode je **omejena raznolikost podatkov**. Čeprav homogeni udeleženci omogočajo globlji vpogled v skupno izkušnjo, raziskovalec izgubi širino, ki bi jo pridobil z raznolikim vzorcem (Patton 2002). Druga omejitev je **omejena prenosljivost ugotovitev**. Ker raziskava temelji na skupini, ki ima specifične skupne značilnosti, ugotovitve morda niso uporabne za druge skupine z drugačnimi okoliščinami (Flick 2017). Tretja omejitev je **nevarnost prevelike enotnosti**. Včasih se lahko zgodi, da podatki ne razkrivajo novih dimenzij, ker so izkušnje udeležencev preveč podobne. To lahko vodi v hitro doseženo točko nasičenosti, brez bogatih kontrastov (Creswell in Poth 2016).

👉 Primer uporabe

👉 Primer uporabe

Raziskovalec, ki proučuje, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo svojih otrok v prvi triadi osnovne šole med epidemijo COVID-19, se lahko odloči za homogeno vzorčenje tako, da izbere skupino očetov, ki imajo podobne značilnosti – na primer vse očete otrok prvošolcev iz iste osnovne šole v urbanem okolju. Takšna izbira omogoča raziskovalcu, da poglobljeno razišče, kako specifična skupina očetov doživlja pojav, brez vpliva večjih razlik, ki bi jih lahko prinesla starost otrok, okolje bivanja ali socialno-ekonomski položaj.

Heterogeno oziroma raznoliko vzorčenje

Heterogeno vzorčenje (ang. *heterogeneous sampling*), ki ga v literaturi pogosto obravnavajo skupaj z vzorčenjem z maksimalno variacijo, je strategija, pri kateri raziskovalec namerno izbere udeležence z različnimi značilnostmi, da bi zajel **širok razpon perspektiv** glede raziskovanega pojava (Patton 2002). Medtem ko je pri maksimalni variaciji poudarek na iskanju kontrastnih primerov, je heterogeno vzorčenje širši pristop, kjer raziskovalec oblikuje vzorec tako, da zajame raznolikost populacije glede na pomembne kriterije, ne nujno samo ekstremne razlike. Ta strategija omogoča raziskovalcu, da razišče, kako različne okoliščine vplivajo na pojav, hkrati pa identificira skupne teme, ki povezujejo raznolike izkušnje (Flick 2017).

Prva prednost metode je **zajetje širokega spektra perspektiv**. Raziskovalec pridobi podatke od posameznikov, ki se razlikujejo glede na socialne, kulturne, demografske ali druge značilnosti, kar omogoča bolj celovito razumevanje pojava (Creswell in Poth 2016). Druga prednost je **razkrivanje kontrastov in skupnih značilnosti**. Z raznolikim vzorcem lahko raziskovalec prepozna, katere izkušnje so specifične za določene podskupine in katere se pojavljajo ne glede na razlike. To povečuje teoretično in praktično vrednost raziskave (Patton 2002). Tretja prednost je **bogastvo in globina podatkov**. Ker udeleženci prihajajo iz različnih okolij, raziskava prinese večplastne podatke, ki zajamejo kompleksnost družbenih pojavov (Flick 2017).

Glavna omejitev metode je **analitična zahtevnost**. Raznolikost podatkov lahko oteži oblikovanje jasnih zaključkov, saj so izkušnje udeležencev zelo različne in včasih težko združljive (Creswell in Poth 2016). Druga omejitev je **potreba po večjem številu enot**. Da bi raziskovalec res zajel raznolikost, mora vključiti več udeležencev kot pri homogenem vzorčenju, kar povečuje obseg raziskave in zahteva več časa ter virov. Tretja omejitev je **nevarnost površinskiosti**. Čeprav metoda omogoča vpogled v številne različne perspektive, obstaja tveganje, da raziskovalec zaradi širine podatkov ne bo mogel dovolj poglobljeno analizirati posameznih izkušenj (Patton 2002).

Primer uporabe

Raziskovalec, ki proučuje, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo svojih otrok v prvi triadi osnovne šole med epidemijo COVID-19, se odloči za heterogeno vzorčenje. V vzorec vključi očete iz različnih socialno-ekonomskih okolij, očete priseljence, očete iz urbanih in ruralnih okolij, očete samohranilce in očete iz dvostarševskih družin. Takšen raznolik nabor udeležencev omogoča raziskovalcu, da razume, kako se izkušnje šolanja na daljavo razlikujejo glede na socialni položaj, jezikovne in kulturne razlike, dostop do tehnologije ter družinsko strukturo, hkrati pa prepozna tudi skupne izzive, ki so jih očetje doživljali ne glede na te razlike.

Vzorčenje na osnovi primera

Vzorčenje na osnovi primera (ang. *case sampling*) je strategija, pri kateri raziskovalec izbere enoto raziskave – primer – ki je lahko posameznik, skupina, organizacija, šola, družina, dogodek ali skupnost, in ga proučuje poglobljeno (Yin 2018) Ta metoda je še posebej značilna za študije primerov (ang. *case study research*), kjer je osrednji cilj razumeti kompleksnost izbranega primera v njegovem kontekstu. Pri tej strategiji ni ključno število primerov, temveč njihova **informacijska vrednost** (Patton, 2002). Primer je izbran zato, ker omogoča vpogled v specifične vidike raziskovanega pojava, bodisi kot tipičen, reprezentativen primer bodisi kot izjemen ali poseben primer, ki razkrije nekaj, česar pri drugih ne bi mogli opaziti.

Prva prednost metode je **poglobljeno razumevanje**. Ker raziskovalec usmeri pozornost na en sam ali manjše število primerov, lahko zbere obsežne podatke in razišče pojav v vsej njegovi kompleksnosti

(Yin, 2018). Druga prednost je **kontekstualizacija**. Raziskava primera omogoča razumevanje, kako določeni dejavniki (socialni, kulturni, organizacijski, zgodovinski) vplivajo na pojav, kar daje vpogled, ki ga kvantitativne metode pogosto spregledajo (Stake 1995). Tretja prednost je **bogastvo podatkov za teorijo in prakso**. Dobro izbrani primeri pogosto razkrijejo mehanizme in procese, ki imajo širši pomen, ter lahko služijo kot osnova za razvoj teoretičnih konceptov ali oblikovanje praktičnih priporočil (Patton 2002).

Glavna omejitev metode je **omejena prenosljivost ugotovitev**. Ker raziskava temelji na enem ali nekaj primerih, rezultatov ni mogoče posploševati na širšo populacijo. Njihova vrednost je predvsem v globini in bogastvu, ne pa v statistični reprezentativnosti (Stake 1995). Druga omejitev je **nevarnost subjektivnosti pri izbiri primera**. Če raziskovalec izbere primer na podlagi lastnih interesov ali dostopnosti, obstaja tveganje, da primer ne bo resnično ustrezen za raziskovalno vprašanje (Patton 2002). Tretja omejitev je **časovna in logistična zahtevnost**. Poglobljeno proučevanje enega primera pogosto zahteva dolgotrajno delo (opazovanja, intervjuji, analiza dokumentov), kar pomeni, da raziskava lahko traja dlje časa in zahteva več sredstev (Yin 2018).

Primer uporabe

Raziskovalec, ki želi proučiti, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo otrok v prvi triadi osnovne šole med epidemijo COVID-19, lahko uporabi vzorčenje na osnovi primera tako, da izbere eno osnovno šolo kot primer in poglobljeno preučijo izkušnje očetov, ki imajo otroke v tej šoli. V raziskavo vključi več očetov iz iste institucije, da razišče, kako organizacija šolanja, podpora učiteljev in infrastruktura vplivajo na njihove izkušnje. Tak pristop omogoča globoko razumevanje specifičnega konteksta in razkrije dejavnike, ki so značilni za to šolo kot raziskovalni primer.

Druge oblike namenskega vzorčenja

Poleg podrobno obravnavanih metod poznamo še več drugih strategij, ki jih raziskovalci uporabljajo v kvalitativnem raziskovanju. Te metode niso vedno osrednje, a so pomembne kot dopolnilne možnosti in jih je smiselno na kratko predstaviti.

Tipično vzorčenje (ang. *typical case sampling*) je namenjeno izbiri primerov, ki se zdijo najbolj običajni ali povprečni za določeno populacijo. Uporablja se takrat, ko želi raziskovalec prikazati, kako poteka pojav v najbolj značilnih okoliščinah. Prednost tipičnega vzorčenja je, da omogoča opis »standardne« izkušnje, ki je lahko posebej uporabna pri predstavitvi fenomena širši javnosti ali pri primerjalnih analizah. Omejitev pa je, da ne razkrije posebnih dimenzij, saj izključuje tako ekstremne kot netipične primere, kar lahko vodi do površnejše analize (Patton 2002; Creswell in Poth 2016).

Kriterijsko vzorčenje (ang. *criterion sampling*) temelji na vnaprej določenih kriterijih, ki jih morajo udeleženci izpolnjevati. Ti kriteriji so vedno neposredno povezani z raziskovalnim vprašanjem – na

primer določena starost, izobrazba ali življenjska izkušnja. Glavna prednost metode je, da zagotavlja relevanten vzorec, saj so vsi udeleženci neposredno povezani z raziskovalnim problemom. Slabost pa je, da lahko raziskovalec zaradi preozkih kriterijev spregleda posameznike, ki bi prinesli nepričakovane, a dragocene vpoglede (Patton 2002; Flick 2017).

Potrditveno oziroma zavrnitveno vzorčenje (ang. *confirming/disconfirming case sampling*) je še ena strategija, ki se pogosto uporablja v kasnejših fazah raziskave. Raziskovalec takrat načrtno išče primere, ki bodisi potrjujejo bodisi izzivajo obstoječe ugotovitve. Potrditveni primeri krepijo zanesljivost in kredibilnost analize, zavrnitveni pa pomagajo preizkusiti meje interpretacij in opozoriti na alternative. Slabost te metode je, da je zavrnitvene primere pogosto težko pridobiti, poleg tega pa obstaja nevarnost, da raziskovalec nezavedno daje prednost primerom, ki potrjujejo že oblikovane zaključke (Miles in drugi 2020).

Stratificirano namensko vzorčenje (ang. *stratified purposive sampling*) združuje logiko kvotnega in namenskega vzorčenja. Raziskovalec populacijo razdeli v »strate« oziroma podskupine glede na pomembne značilnosti (na primer spol, starost, kraj bivanja) in nato v vsaki podskupini namerno izbere enote. Prednost tega pristopa je sistematična primerljivost med različnimi skupinami in zagotovitev, da so v raziskavi zastopane ključne podskupine. Omejitev pa je, da zahteva dobro poznavanje populacije že vnaprej in pogosto tudi večje število udeležencev, kar raziskavo lahko logistično in časovno oteži (Teddlie in Yu 2007).

Nazadnje velja omeniti **intenzivno vzorčenje** (ang. *intensity sampling*), pri katerem raziskovalec izbira primere, ki niso ekstremni, a vseeno bogato ilustrirajo raziskovani pojav. Gre torej za enote, ki same po sebi niso mejne ali izstopajoče, a vendarle zelo jasno izražajo bistvene značilnosti fenomena. Prednost metode je, da raziskovalcu prinaša bogate podatke brez tveganja senzacionalizma, ki ga lahko prinesejo ekstremni primeri. Slabost pa je, da je izbor takšnih primerov pogosto subjektiven, saj mora raziskovalec sam oceniti, kaj pomeni »intenziven« primer v danem kontekstu (Patton 2002).

Tabela 3: Pregled strategij vzorčenja

METODA VZORČENJA	BISTVO	PREDNOSTI	OMEJITVE
NAMENSKO (PURPOSIVE)	Zavestna izbira enot, ki so relevantne za raziskovalno vprašanje.	Fokusiranost, pridobivanje bogatih podatkov, relevantna za problem.	Subjektivnost pri izbiri, nevarnost pristranskosti.
TEORETIČNO (THEORETICAL)	Izbir enot glede na razvijajoče se koncepte v raziskavi.	Podpira gradnjo teorije, omogoča prilagajanje vzorca med raziskavo.	Zahteva izkušenega raziskovalca, proces je časovno zahteven.
SNEŽNA KEPA (SNOWBALL)	Udeleženci priporočajo druge iz svoje mreže.	Uporabna za skrite ali težko dostopne skupine.	Možnost homogenosti vzorca, odvisnost od socialnih mrež.
MAKSIMALNA VARIACIJA	Izbir enot, ki se med seboj čim bolj razlikujejo.	Razkrije razlike in skupne značilnosti, bogati podatke.	Analiza je zahtevna, zahteva večji vzorec.
EKSTREMNI/MEJNI PRIMERI	Izbir posebej izstopajočih primerov.	Razkrivajo redke pojave, ponujajo globoke uvide.	Ne morejo biti reprezentativni, tveganje senzacionalizma.
PRILOŽNOSTNO (CONVENIENCE)	Izbir enot, ki so najlažje dostopne.	Hitro, enostavno, stroškovno ugodno.	Slaba verodostojnost, pristranskost, omejena poglobljenost.
KVOTNO (QUOTA)	Izbir glede na določene značilnosti vnaprej določenih kvot.	Zagotovljena prisotnost podskupin, primerjava med skupinami.	Ni ključnega vzorčenja, možno izkrivljanje rezultatov.
SAMOIZBIRNO (SELF-SELECTION)	Vključitev tistih, ki se sami odločijo za sodelovanje.	Enostavna izvedba, dostop do motiviranih udeležencev.	Pristranskost (sodelujejo le tisti, ki so pripravljeni govoriti), manjša raznolikost.
HOMOGENO	Izbir udeležencev s podobnimi značilnostmi.	Fokusiranost, lažja analiza, notranja skladnost podatkov.	Omejena raznolikost, omejena prenosljivost ugotovitev.
HETEROGENO/RAZNOLIKO	Izbir udeležencev z različnimi značilnostmi.	Pokaže širino perspektiv, razkriva kontraste in skupne točke.	Analitična zahtevnost, tveganje površinskih.
NA OSNOVI PRIMERA (CASE)	Poglobljeno preučevanje enega ali več specifičnih primerov.	Omogoča kontekstualizacijo, bogate in poglobljene podatke.	Omejena prenosljivost, časovno in logistično zahtevno.
TIPIČNO (TYPICAL)	Izbir povprečnih, reprezentativnih primerov.	Prikazuje standardno izkušnjo, uporabno za predstavitev širši javnosti.	Analitično manj bogato, ne razkrije posebnosti.
KRITERIJSKO (CRITERION)	Izbir primerov, ki ustrezajo vnaprej določenim kriterijem.	Zagotovljena relevantnost za raziskovalno vprašanje.	Preozki kriteriji lahko izključijo dragocene perspektive.
POTRMITVENO/ZAVRMITVENO	Izbir primerov, ki potrjujejo ali izzivajo obstoječe ugotovitve.	Preverjanje veljavnosti, razkrivanje meja interpretacij.	Težko dostopni zavrmitveni primeri, nevarnost pristranskosti raziskovalca.
STRATIFICIRANO NAMENSKO	Razdelitev populacije v strate in izbor enot znotraj vsake od njih.	Sistematično vključuje različne podskupine, omogoča primerjave.	Zahteva večji vzorec in predhodno poznavanje populacije.
INTENZIVNO (INTENSITY)	Izbir bogatih, a ne ekstremnih primerov.	Prinaša podrobne podatke, izogne se senzacionalizmu.	Subjektivnost pri presoji, kaj pomeni »intenziven« primer.

Pregled metod kaže, da posamezne strategije odgovarjajo na različne raziskovalne potrebe: namensko vzorčenje omogoča usmerjenost, teoretično podpira razvoj teorije, snežna kepa odpira vrata do težko dostopnih skupin, maksimalna variacija in heterogeno vzorčenje razkrivata raznolikost, homogeno pa pogloblja vpogled v skupno izkušnjo. Kvotno in stratificirano vzorčenje zagotavljata zastopanost različnih podskupin, kriterijsko omogoča ciljno usmerjenost, potrditveno in zavrnitveno pa preverjata meje interpretacije. Intenzivno in tipično vzorčenje bogatita razumevanje s poudarkom na posebej ilustrativnih primerih, medtem ko vzorčenje na osnovi primera omogoča globoko kontekstualno raziskavo specifičnih enot.

Skupni imenovalec vseh metod vzorčenja je, da raziskovalcu omogočajo smiselno izbiro primerov, ki najbolje odgovarjajo na raziskovalno vprašanje oziroma raziskovalni problem. Namesto da bi stremel k reprezentativnosti, si raziskovalec prizadeva za bogat, večplasten in smiseln nabor podatkov, ki omogoča razumevanje pomenov, ki jih posamezniki pripisujejo svojim izkušnjam. Učinkovito vzorčenje tako postane most med raziskovalnim vprašanjem in poglobljenim razumevanjem družbenih pojavov.

Proces vzorčenja v kvalitativnem raziskovanju

Proces vzorčenja v kvalitativnem raziskovanju ni linearen, temveč dinamičen in prilagodljiv. Poteka v ciklih, ki se prepletajo z zbiranjem in analizo podatkov. Raziskovalec pri tem ves čas dopolnjuje in preoblikuje svoj vzorec glede na nova spoznanja, ki jih odkriva med raziskovanjem.

Začetna faza se začne z odločitvijo, kdo so tisti posamezniki, skupine, dogodki ali dokumenti, ki bodo najverjetneje osvetlili raziskovalno vprašanje. Raziskovalec si določi kriterije in lastnosti, ki jih morajo imeti enote, da bodo prispevale k razumevanju raziskovanega fenomena. Na tej osnovi oblikuje začetni vzorec in izvede prvi val zbiranja podatkov, ki lahko vključuje intervjuje, opazovanja ali analize dokumentov.

Že v tem zgodnjem obdobju poteka sprotna analiza. Raziskovalec se ne osredotoča le na zbiranje podatkov, temveč jih sproti interpretira in preverja, kje se pojavljajo vrzeli ali nerešena vprašanja. Če ugotovi, da določene dimenzije pojava niso dovolj raziskane, dopolni vzorec z novimi primeri, ki te dimenzije osvetljujejo. Tako lahko na primer pri raziskavi izkušenj očetov s šolanjem otrok na daljavo raziskovalec najprej intervjuva nekaj očetov iz urbanih okolij, nato pa ugotovi, da manjkajo perspektive očetov iz ruralnih okolij ali očetov, ki so bili med epidemijo brezposelni. Dopolnjevanje vzorca poteka namensko ali teoretično, pri čemer izbira novih enot temelji na razvijajočih se kategorijah in konceptih.

Celoten proces se nadaljuje, dokler raziskovalec ne doseže točke teoretične nasičenosti. To je trenutek, ko novi podatki ne prinašajo več bistveno novih vpogledov, temveč zgolj potrjujejo že obstoječe vzorce

in ugotovitve. Teoretična nasičenost ni zgolj tehnično merilo, temveč metodološki dokaz, da raziskovalec lahko zaupa, da je zbral zadostno količino podatkov za oblikovanje verodostojnih zaključkov.

Proces vzorčenja v kvalitativnem raziskovanju je torej ciklični in prepleten z analizo. Raziskovalec ne določi vzorca vnaprej in nato zgolj sledi načrtu, temveč se odziva na podatke, jih sproti interpretira in dopolnjuje vzorec. Tak pristop mu omogoča, da razvija vedno globlje razumevanje raziskovanega pojava in da z izbiro udeležencev ali primerov zagotavlja tako bogastvo kot tudi kredibilnost svojih ugotovitev.

👉 *Primer iz prakse glede vzorčena očetov pri raziskavi šolanja na daljavo*

Raziskovalca je zanimalo, kako so očetje doživljali šolanje otrok na daljavo v času epidemije COVID-19, posebej v prvi triadi osnovnošolskega izobraževanja. V začetni fazi se je odločil vključiti nekaj očetov iz urbanega okolja, saj so bili ti najlažje dosegljivi in so hitro izrazili pripravljenost za sodelovanje. Prvi val intervjujev je razkril dragocene podatke, a tudi vrzeli: večina očetov je govorila o izzivih usklajevanja dela od doma in pomoči pri šolskih nalogah, skoraj nihče pa ni omenil izkušenj, povezanih z dostopom do tehnologije ali slabšimi bivalnimi pogoji.

Na tej osnovi je raziskovalec dopolnil vzorec z očeti iz ruralnih okolij, kjer je bil dostop do interneta in računalniške opreme pogosto omejen. Njihove zgodbe so razkrile nove dimenzije problema – od slabših pogojev za učenje do večje vloge razširjene družine pri pomoči otrokom. Kljub temu se je pokazalo, da so tudi te izkušnje pokrivale le del raznolikosti.

V tretjem valu je raziskovalec vključil očete, ki so bili v času epidemije brezposelni. Njihove pripovedi so pokazale povsem drugačne skrbi – ne le glede šolanja otrok, temveč tudi glede lastne negotovosti, finančnega pritiska in občutka neuspeha kot staršev.

Po več krogih zbiranja in sprotne analize podatkov je raziskovalec dosegel točko, kjer so se pripovedi različnih očetov začele ponavljati in potrjevati obstoječe ugotovitve. Novi intervjuji niso prinašali več bistveno novih vpogledov. To je bil znak, da je dosegel teoretično nasičenost in da lahko na podlagi zbranih podatkov oblikuje verodostojne sklepe.

Motivacijsko pismo kot orodje pri vzorčenju

Ko raziskovalec izbere enote, ki bodo vključene v raziskavo, je naslednji pomemben korak vzpostavitev stika s potencialnimi udeleženci. Eden najpogostejših in metodološko najbolj primernih načinov za ta prvi stik je motivacijsko pismo. Gre za kratko, a vsebinsko pomembno besedilo, ki naslovnika povabi k sodelovanju in hkrati vzpostavi odnos zaupanja.

Motivacijsko pismo mora biti jasno, strokovno in spoštljivo. V njem raziskovalec udeležencu predstavi:

- **sebe in institucijo**, iz katere prihaja (to povečuje kredibilnost raziskave, zlasti če je pismo na uradnem dopisnem listu z logotipom fakultete ali raziskovalne ustanove). Udeleženci se lažje odločijo za sodelovanje, če vedo, da raziskavo izvaja priznana institucija in ne neznana oseba.

- **Namen raziskave** in njeno relevantnost – zakaj se raziskava izvaja, kakšno vrednost ima in zakaj je sodelovanje udeleženca pomembno. Jasno opisan namen daje udeležencu občutek, da njegovo sodelovanje prispeva k nečemu pomembnemu. Če namen ostane nejasen, je motivacija za sodelovanje bistveno manjša.
- **Razlog za izbiro naslovnika** – na kratko pojasni, zakaj je prav ta posameznik relevanten za raziskavo, kar poudarja namensko naravo vzorčenja. Udeleženci pogosto želijo vedeti, zakaj so bili povabljeni. Če raziskovalec razloži kriterije izbora, se poveča občutek pomembnosti in ustreznosti njihovega sodelovanja.
- **Potek sodelovanja** – kako bo intervju ali druga oblika sodelovanja potekala, v kakšni obliki (npr. osebno, po telefonu, preko spleta), v kakšnem jeziku in ali se bo pogovor snemal,
- **Trajanje sodelovanja** – okvirno število minut, ki jih raziskovalec pričakuje od udeleženca. Udeleženci potrebujejo realno predstavo, kaj jih čaka. Če raziskovalec navede nerealno kratek čas (npr. 30 minut namesto realnih 60), obstaja nevarnost, da si bo sogovornik vzel točno toliko časa, kot je bil naveden v motivacijskem pismu (ali še manj) in zato raziskovalec ne bo mogel izvesti intervju v celoti.
- **Etične vidike** – zagotovilo o prostovoljnosti sodelovanja, varovanju anonimnosti in zaupnosti podatkov ter možnosti odstopa od sodelovanja kadarkoli. Zagotavljanje anonimnosti, prostovoljnosti in možnosti prekinitve sodelovanja krepi zaupanje. Etična transparentnost je tudi metodološko nujna – brez nje lahko raziskava izgubi kredibilnost in ne izpolni zahtev etičnih komisij.
- **Kontaktne podatke raziskovalca** – elektronski naslov, telefonska številka ali drug kanal, prek katerega se lahko udeleženec obrne na raziskovalca za dodatna vprašanja. Udeleženec mora imeti možnost postaviti vprašanja ali se umakniti iz raziskave. Odsotnost kontaktnih informacij zmanjšuje občutek varnosti in profesionalnosti.

Motivacijsko pismo mora biti napisano v preprostem, razumljivem jeziku, brez odvečnega strokovnega žargona, ki bi naslovnika odvrnil. Hkrati pa mora izražati spoštovanje in profesionalnost. Pri pisanju je priporočljivo, da raziskovalec ohranja ravnotežje med formalnostjo in osebnim tonom. Preveč formalno pismo lahko deluje oddaljeno in vzbuja nezaupanje, preveč neformalno pa zmanjšuje raziskovalčevo kredibilnost.

Praksa kaže, da samo pismo pogosto ne zadostuje. Številni udeleženci na elektronska sporočila ne odgovarjajo, zato je smiselno motivacijsko pismo kombinirati z dodatnimi oblikami stika – na primer s kasnejšim opomnikom, telefonskim klicem ali osebno predstavitvijo. Dobro je, da se pismo pošlje nekaj tednov pred predvidenim intervjujem, kasneje pa sledi kratko potrditveno sporočilo in tik pred intervjujem še osebni stik, ki krepi zaupanje in zanesljivost udeležbe.

Motivacijsko pismo ima torej dvojno vlogo: na eni strani zagotavlja raziskovalno in etično transparentnost, na drugi strani pa deluje kot komunikacijsko orodje, ki spodbuja udeleženca k sodelovanju. Ker je prvi vtis pogosto odločilen, mora raziskovalec oblikovanju pisma posvetiti enako pozornost kot pripravi raziskovalnih vprašanj. Dobro napisano pismo ne samo da poveča možnost odziva, temveč tudi postavlja temelje za odprt in zaupen odnos, ki je bistven za uspešno izvedbo kvalitativnega intervjuja.

Primer motivacijskega pisma

Spoštovani gospod [priimek],

moje ime je [ime in priimek] in sem raziskovalka/raziskovalec/študent/študentka na [ime fakultete/institucije]. Trenutno izvajam raziskavo o tem, kako so očetje doživljali šolanje na daljavo svojih otrok v času epidemije COVID-19, s posebnim poudarkom na otrocih v prvi triadi osnovne šole.

Vaše sodelovanje v raziskavi bi bilo zelo dragoceno, ker nam lahko vaša izkušnja pomaga bolje razumeti izzive, s katerimi ste se očetje soočali v tem obdobju. Izbran ste bili, ker ustrezate kriterijem raziskave (ste oče otroka v prvi triadi osnovnošolskega izobraževanja v času šolanja na daljavo) [tu raziskovalec lahko doda še dodatne kriterije izbora glede na prejemnika motivacijskega pisma].

Intervju bo potekal osebno/preko spleta (Zoom, Teams ali drug dogovorjen način) [raziskovalec izbere način izvedbe intervjuja], v času in na mestu, ki vam najbolj ustreza [raziskovalec lahko predlaga okvirni čas na primer v popoldanskih urah, v drugi polovici tedna ipd.]. Trajal bo približno 60 minut. Z vašim dovoljenjem bo intervju posnet zaradi natančne analize zbranih podatkov. Posnetki in zapisi bodo uporabljeni izključno za raziskovalne namene, vsi podatki pa bodo obravnavani zaupno in anonimno. Vaša identiteta ne bo razkrita, sodelovanje pa je povsem prostovoljno in ga lahko kadarkoli prekinete brez kakršnih koli posledic ali razlogov.

Če se odločite za sodelovanje, vas prosim, da mi odgovorite na to sporočilo ali me kontaktirate na [telefonska številka]. Z veseljem bom odgovorila na dodatna vprašanja.

Vnaprej se vam iskreno zahvaljujem za vaš čas in pripravljenost deliti svojo izkušnjo.

Lepo vas pozdravljam,

[ime in priimek]

[naziv, fakulteta/institucija]

Vzorčenje v kvalitativnem raziskovanju je vedno usmerjeno k cilju razumeti, ne meriti. Njegova vrednost je v tem, da omogoča raziskovalcu vpogled v raznolikost človeških izkušenj, pri čemer se odločitve o izbiri vzorca vedno prepletajo z raziskovalnim vprašanjem, metodologijo in etičnimi načeli. Dobro načrtovano in reflektirano vzorčenje je zato eden ključnih temeljev kredibilne in relevantne kvalitativne raziskave.

Analiza kvalitativnih podatkov

Analiza podatkov omogoča, da obsežne in raznolike empirične zapise pridobljene z intervjuji, opazovanjem ali/in sekundarnimi dokumenti pretvorimo v smiselne vzorce, kategorije in interpretacije. Analiza kvalitativnih podatkov je proces, s katerim raziskovalec obsežne in raznolike empirične zapise pretvori v smiselne teme in kategorije, nato med kategorijami identificira odnose ter pripravi interpretacijo analize podatkov.

V nasprotju s kvantitativnim raziskovanjem, kjer je analiza pogosto razumljena kot zaključen korak po zbiranju podatkov, je v kvalitativnem raziskovanju analiza tesno prepletena z zbiranjem. Raziskovalec analizira sproti, kar pomeni, da že pri prvih intervjujih zaznava pomembne poudarke, razmišlja o manjkajočih vidikih in ustrezno prilagaja nadaljnje raziskovalne korake. Lahko bi rekli, da analiza in zbiranje podatkov »hodita z roko v roki«, kar pomeni, da vsaka nova informacija sproži dodatna vprašanja in usmerja raziskavo naprej.

Analiza je torej iterativen in refleksiven proces, ki zahteva stalno vračanje k podatkom in k raziskovalnim vprašanjem. Namesto linearnega gibanja od »zbiranja« k »analizi« se raziskovalni proces oblikuje kot spirala, kjer se raziskovalec znova in znova vrača k podatkom, jih dopolnjuje in primerja. Miles, Huberman in Saldaña (2020) poudarjajo, da je osrednji cilj tega procesa oblikovati smiselno strukturo, ki raziskovalcu omogoča prepoznati vzorce in hkrati ohraniti kompleksnost življenjskih izkušenj.

Analiza kvalitativnih podatkov ne pomeni zgolj opisovanja, temveč aktivno razumevanje pomenov. Raziskovalec mora sistematično kodirati, razvrščati, iskati razlike in podobnosti ter razvijati kategorije, ki presegajo posamezne izjave. Braun in Clarke (2006) na primeru tematske analize opozarjata, da analiza vključuje prehod od »površinskih« vsebin k prepoznavanju globljih pomenov in relacij med podatki (Hashimov 2015; Engle 2015).

Kvalitativna metodologija ponuja vrsto analitičnih poti. Raziskovalec se lahko odloči za antropološki pristop, ki osvetljuje pomen kulturnih vzorcev. Lahko se odloči za narativno analizo, ki preučuje strukturo in dinamiko življenjskih zgodb ali za diskurzno analizo, ki podrobno raziskuje rabo jezika v družbenem kontekstu. Nenazadnje se lahko kvalitativni podatki uporabijo za mrežno analizo, s katero

preučuje odnose med posamezniki, skupinami in institucijami. Kot poudarjajo Priest, Roberts in Woods (2002) so med najpogostejšimi in najvplivnejšimi metodami interpretacije podatkov utemeljena teorija, vsebinska analiza in narativna analiza. V zadnjih desetletjih pa so se uveljavili tudi drugi pristopi, med njimi tematska analiza (Braun in Clarke 2006) ter kritična diskurzna analiza (Fairclough 2023).

Posebej velja omeniti, da se kvalitativni podatki lahko v določenih raziskavah pretvarjajo tudi v kvantitativne oblike s štetjem pojavitev posameznih kategorij ali vrednotenjem intenzivnosti pojavov. Tak pristop, ki ga Sandelowski (2001) poimenuje »quantitizing«, je pogosto uporabljen pri mešanih metodah.

V kontekstu analize kvalitativnih podatkov je pomembno poudariti, da je tudi raziskovalec sam inštrument analize. To pomeni, da v podatkih ne odkriva »objektivnih« resnic, ampak s svojimi vprašanji, izkušnjami in teoretičnim ozadjem aktivno soustvarja pomen. Corbin in Strauss (2014) opozarjata, da so interpretacije vedno rezultat interakcije med podatki in raziskovalcem, zato je reflektivnost (zavedanje lastnih predpostavk in njihovega vpliva) bistveni del kvalitativne metodologije.

Vsebinska analiza se je začela kot izrazito kvantitativna metoda v tridesetih in štiridesetih letih dvajsetega stoletja, ko so raziskovalci sistematično šteli, kako pogosto se določene teme (kode) pojavljajo v besedilih. V sedemdesetih letih preteklega stoletja pa se je začela razvijati **kvalitativna vsebinska analiza**, katere cilj ni več zgolj frekvenca pojavljanja, temveč razumevanje pomenov v kontekstu.

Kljub metodološki raznolikosti analitičnih metod bo poudarek dan **kvalitativni vsebinski analizi podatkov**. To je ena najbolj uveljavljenih metod v družboslovju, saj omogoča sistematično in pregledno obdelavo besedilnih podatkov ter iz njih razvija kategorije in teme, ki raziskovalcu pomagajo odgovoriti na raziskovalna vprašanja.

Obvladovanje podatkov v kvalitativni vsebinski analizi

Kvalitativna vsebinska analiza je metodološki pristop, ki raziskovalcu omogoča, da se z ogromno količino neurejenih in zapletenih podatkov seznanijo na sistematičen način. Namen analize je omogočiti raziskovalcu, da prepozna ključne teme, pojme ali kode in kategorije v zbranem gradivu ter jih poveže z raziskovalnim vprašanjem. Temelj analize je, da se iz velikega števila podatkov (kot so transkripti intervjujev, opazovalni zapisi, dokumenti ipd.) izločijo ključni pojmi, ki so nato združeni v kategorije, s ciljem oblikovanja globljega razumevanja raziskovanega pojava (Mesec in Lamovec 1998; Vogrinc in drugi 2008).

Ključni postopek analize je **kodiranje**. V fazi kodiranja raziskovalec analizira posamezne dele besedil ali drugih virov in jim pripiše besedne zveze oziroma pojme. **Pojmi** predstavljajo osnovne enote analize in so skrajšani (ali zakodirani) povzetki podatkov, ki vključujejo izreke (en stavek ali dva) intervjuvancev. Pojmi so osnovna enota analize in predstavljajo konkretno vsebino, ki jo raziskovalec prepozna v podatkih (Mesec in Lamovec 1998). Na primer, če intervjuvanec v intervjuju izrazi nezadovoljstvo z načinom komuniciranja s sodelavcem, bi to lahko kodirali kot »slaba komunikacija«. Ta »slaba komunikacija« je pojem, ki povzame daljša izjavo intervjuvanca v nekaj besedah. Pojem je vedno beseda ali besedna zveza, nikoli pa ni stavek.

Ko so pojmi ustvarjeni, jih raziskovalec združi v **kategorije**. Kategorija je širši koncept, ki vključuje več podobnih pojmov. Kategorija nosi širši vsebinski pomen kot pojem. Pojmi, ki so si vsebinsko sorodni, se združijo v kategorije, ki predstavljajo višji nivo organizacije podatkov. Kategorije omogočajo raziskovalcu, da poveže več podatkov v smiselne sklope, ki so pomembni za raziskovalno vprašanje. Na primer, pojmi kot so »slaba komunikacija«, »nesoglasja v ekipi« in »nejasnost v navodilih« bi se lahko združili v kategorijo »težave v komunikaciji«, ki predstavlja širšo tematiko, ki je relevantna za raziskovalno vprašanje o učinkovitosti timskega dela. Lahko bi rekli, da je kategorija nadpomenka vsebinsko sorodnih pojmov.

Ko so kategorije oblikovane, raziskovalec išče odnose med njimi. To so lahko **vertikalni odnosi** (povezave med kategorijami na različnih nivojih raziskovalnih vprašanj) in **horizontalni odnosi** (povezave med kategorijami na nivoju enega raziskovalnega vprašanja). Ti odnosi raziskovalcu omogočajo, da razjasni dinamiko in povezave med različnimi kategorijami kot tudi temami v raziskavi. Na tej točki je še posebej pomembna izdelava **paradigmatskega modela**, ki pomaga raziskovalcu pri določanju vzročnih povezav med kategorijami ter omogoča postavitev teoretične razlage (interpretacije) raziskovanega pojava.

Kodiranje in s tem ožanje podatkov pomeni zmanjšanje količine informacij, vendar ne na račun pomembnosti. Pojmi, kategorije in odnosi so zasnovani tako, da raziskovalcu omogočajo obvladovanje podatkov v obsegu, ki omogoča natančno in poglobljeno analizo. Za to je potrebna visoka stopnja organizacije in sistematičnosti. Vsaka faza analize je priprava za naslednjo fazo in omogoča, da raziskovalec sledi pomembnim vzorcem in temam v podatkih. Ko je postopek zaključen, raziskovalec že vidi ključne ugotovitve ali sodbe, ki so pomembne za odgovore na raziskovalno vprašanje.

Sodbe predstavljajo temelj interpretacije. Sodbe so zaključki, ki jih raziskovalec oblikuje o povezanosti različnih kategorij in odnosov med njimi. To pomeni, da so sodbe rezultat analize, ki omogoča raziskovalcu, da poda odgovore na raziskovalna vprašanja in osvetli ključne vidike raziskovanega pojava. Sodbe niso zgolj deskriptivne izjave, ampak vključujejo interpretacijo odnosov, ki so se izoblikovali v

analizi. Tako so sodbe odločilen korak pri prehodu iz zbiranja in kodiranja podatkov v zaključne analitične faze, kjer raziskovalec gradi teoretično razlago raziskovanega pojava.

Urejanje gradiva – prva faza analize

Urejanje gradiva je prvi pomemben korak v procesu kvalitativne vsebinske analize. V tej fazi raziskovalci poskrbijo, da je zbrano gradivo pripravljeno za nadaljnjo analizo. Gre za postopek, v katerem se gradivo prečisti, organizira in pripravi na nadaljnje korake kodiranja in analize. Natančno urejeno gradivo omogoča raziskovalcem, da se osredotočijo na relevantne informacije in zmanjšajo morebitne motnje ali nejasnosti, ki bi lahko vplivale na končne ugotovitve.

Pred začetkom analize je ključno, da raziskovalec prepozna naravo zbranih podatkov. V fazi urejanja gradiva se začne s prepisovanjem (transkripcijo) vseh avdio-vizualnih posnetkov v besedilno obliko. To vključuje intervjuje, opazovanja in druge oblike kvalitativnih zapisov. Transkripcija je lahko zelo obsežen proces, saj je potrebno natančno zajeti vsako besedo in frazo, ki bi lahko bila pomembna za analizo. Vendar pa je pri tem treba paziti, da se ohranijo tudi podrobnosti, kot so čustvene reakcije ali pomembne pavze, ki lahko prinesejo dodatno globino v analizo. Pri tem je pomembno, da se pri transkripciji ne posegamo v vsebino. Vsaka sprememba v zapisu lahko vpliva na točnost podatkov. To vključuje tudi zapis narečnih besed ali drugih jezikovnih posebnosti, ki so pomembne za analizo. Vendar se lahko pojavi dilema glede tega, ali naj se besedilo prepíše dobesedno ali pa se popravijo napake in zapiše v knjižnem jeziku. Odločitev je odvisna od narave raziskave in ciljev analize.

Za lažjo obdelavo avdio-vizualnih posnetkov je danes na voljo vrsta programov za transkripcijo, ki omogočajo hitro prepisovanje govora v pisno obliko. Ti programi lahko bistveno zmanjšajo čas, potreben za prepisovanje posnetkov, vendar pa raziskovalec ne sme izključno zaupati tem programom. Čeprav so ti programi uporabni za osnovno pretvorbo govora v besedilo, pogosto niso dovolj natančni, še posebej v primerih, kjer govori več ljudi hkrati, kot je to običajno pri fokusnih skupinah.

Zato mora raziskovalec evalvirati vsak transkript, ki ga ustvari program. To pomeni, da mora preveriti pravilnost zapisa in odstraniti napake. Poleg besedilnih vsebin je pri urejanju gradiva pomembno tudi upoštevanje neverbalnih signalov, kot so smeh, kašelj ali druge fizične reakcije intervjuvanca. Te reakcije, kadar so pomembne za interpretacijo, se zabeležijo v oklepajih (npr. (smeh), (kašelj)). Pri obravnavi intervjujev je tudi pomembno, da raziskovalec zabeleži vse prekinitve pogovora, kot so telefonski klici, nepričakovani premori ali vstop drugih oseb v prostor pridobivanja podatkov. Vse te spremembe lahko vplivajo na dinamiko pogovora in morajo biti upoštewane pri interpretaciji.

Zelo pomembno je tudi, da raziskovalec v transkriptih jasno loči, kdo je govoril, in natančno označi vse izjave udeležencev. To omogoča kasnejšo analizo in poenostavi proces kodiranja, ko se začne iskanje odnosov in tem. Transparentnost postopkov urejanja gradiva pomaga pri ohranjanju validnosti in zanesljivosti raziskave. V primeru, da se v transkripciji izjava udeleženca dodeli napačni osebi, lahko to vpliva na kasnejšo analizo, saj se lahko interpretacija spremenjenih izjav uporabi napačno.

V procesu urejanja gradiva je ključno ohranjanje **doslednosti** in **transparentnosti**. Vsak transkript mora biti ustrezno označen, tako da so vsa zbrana gradiva jasno prepoznavna. To vključuje dodeljevanje edinstvenih kod za vsak intervju ali opazovanje, dodeljevanje kod govorcev v fokusnih skupinah/intervjujih ali opazovalnih situacij. Gre za uporabo standardiziranih kod za vsakega intervjuvanca, obvezno označevanje začetka in konca vsakršnih intervjujev ali opazovanj ter dodelitev edinstvenih oznak za vsak dan opazovanja. Na primer, intervjuvanec lahko dobi kodo, kot je »I1«, »I2« (Intervju 1, Intervju 2), pri opazovanju pa se dodelijo oznake »P1«, »P2« (Opazovanje 1, Opazovanje 2).

Doslednost in transparentnost se zagotavlja tudi z vključevanjem vseh pomembnih podatkov, kot so čas in kraj intervjujev, morebitne prekinitve pogovora ter opis same situacije izvedbe zbiranja podatkov. Dosledno označevanje in preglednost postopkov omogočata raziskovalcem, da v naslednjih fazah analize učinkovito in natančno identificirajo ključne teme in vzorce v podatkih. Če udeleženec v raziskavi pokaže dokumente, slike ali druge vizualne pripomočke, se ti lahko vključijo kot priloge v transkript, kar omogoči natančno dokumentacijo vseh virov, ki so vplivali na potek raziskave. Te priloge so tudi del gradiva, ki jih raziskovalec vključi v analizo in kasnejšo interpretacijo. S tem se zagotovi celovitost podatkov in prepreči izguba pomembnih informacij, ki bi lahko vplivale na analizo.

Tabela 4: Raziskovalni dnevnik

Koda intervjuja/fokusne skupine/opazovanja Pričakovanja raziskovalca glede pogovora ali opazovanja	Vnese se koda intervjuja, fokusne skupine ali opazovanja Raziskovalec naj zapiše pričakovanja, ki jih ima glede poteka pogovora ali opazovanja. Na ta način se »razbremeni« in v polje zbiranja podatkov vstopa »prazen, brez pričakovanj« in s tem se tudi zmanjša možnost sugestivnosti ali subjektivnosti raziskovalca.
Način vzpostavitve stika in soglasja za sodelovanje v intervjuju	Raziskovalec skrbno in dosledno zabeleži, kdaj in na kakšen način je stopil v stik z udeleženci raziskave. Zapiše njihov odziv na povabilo ter način, kako sta se dogovorila za srečanje in zbiranje podatkov. V tej fazi, ko raziskovalec vstopa v raziskovalno polje, lahko sodeluje več oseb. Pomembno je, da je celoten proces natančno dokumentiran, še preden se začne zbiranje podatkov.
Kraj intervjuvanja	Vnese se kraj izvedbe intervjuja. Tu lahko raziskovalec poleg mesta (npr. Ljubljana, dolenjske Toplice,...), zapiše tudi naslov zbiranja podatkov.
Datum izvedbe	Včasih je čas izvedbe ključnega pomena pri zbiranju podatkov. Če na primer proučujemo občutek varnosti med investitorji v svetovne sklade, je pomembno vedeti, ali so bili podatki zbirani med gospodarsko krizo ali v obdobju gospodarske blaginje.

Čas začetka in zaključka intervjuja	Intervju v povprečju traja med 60 in 90 minut, odvisno od vrste intervjuja.
Trajanje intervjuja	Raziskovalec mora vpisati trajanje intervjuja oziroma zbiranja podatkov ter morebitne prekinitve.
Ime in priimek raziskovalca	Izvedbo intervjuja, fokusne skupine ali opazovanja lahko opravi več raziskovalcev. V primeru fokusne skupine sta lahko prisotna dva raziskovalca: eden skrbi za čas in usmerjanje vprašanj v protokolu, drugi pa moderira pogovor.
Koda udeleženca v raziskavi	Udeležencu se dodeli kodo, npr. intervjuvanec 1 (I1) ali opazovanje 1 (P1). Če je pomembna razlika med moškimi in ženskami, lahko raziskovalec dodeli dodatno oznako (I1-Ž za žensko, I2-M za moškega) ali kakšno drugo oznako glede na razlike/podobnosti, ki jih proučuje med različnimi enotami v vzorcu.
Opis intervjuvanca	Podatki o intervjuvancu, ki dopolnjujejo kriterije, na podlagi katerih je bila oseba izbrana za sodelovanje v raziskavi. Med zbiranjem podatkov lahko raziskovalec pridobi tudi dodatne informacije o sodelujočem, ki jih lahko uporabi pri opisu enot vzorčenja.
Opis situacije in poteka intervjuja	Po zaključku izvedbe intervjuja, fokusne skupine ali opazovanja je priporočljivo, da raziskovalec natančno opiše situacijo zbiranja podatkov (npr. kako je okolje vplivalo na situacijo, kdo je bil prisoten in zakaj - npr. intervjuvanec je imel težave z mobilnostjo, saj je imel operirano koleno in ga je na intervju pripeljal sin). Prav tako je pomembno, da raziskovalec takoj po izvedbi intervjuja ali opazovanja zabeleži svoja opažanja in občutke glede pridobivanja podatkov. Pojasni, kaj bi lahko vplivalo na dinamiko pogovora ali opazovanja (npr. glavobol ali zobobol intervjuvanca). V ta del naj zabeleži tudi morebitna odstopanja od standardnega postopka zbiranja podatkov glede na pretekle izkušnje z zbiranjem podatkov. Zabeleži tudi svoj odnos do intervjuvanca in obratno. Torej, tu raziskovalec zapiše vse, za kar meni, da je vplivalo na zbrane podatke.

Določitev enot kodiranja -druga faza analize

Po fazi urejanja gradiva sledi določitev enot ali vsebinskih sklopov. V tej drugi fazi analize raziskovalec določi, kako bodo posamezni deli besedila ali podatkov razvrščeni v enote, ki bodo služile za kasnejšo analizo. Določitev enot kodiranja omogoča sistematično organizacijo zbranih podatkov in zagotavlja, da bo analiza osredotočena na raziskovalna vprašanja. S tem pristopom raziskovalec ne le, da povezuje gradivo s teoretičnimi okviri, ampak tudi zagotavlja doslednost in preglednost v nadaljnjih fazah analize.

Ko raziskovalec začne določati enote kodiranja, se lahko zgodi, da bodo nekatere enote preobsežne ali preveč kompleksne, da bi jih obravnavali kot celoto. V tem primeru se lahko odločijo za razdelitev enot na manjše, bolj obvladljive sklope. Na primer, če ena enota vključuje preveč informacij, se jo lahko loči na dve ali več manjših enot, ki podrobneje obravnavajo različne vidike istega raziskovalnega vprašanja.

Če raziskovalec zastavi eno splošno raziskovalno vprašanje, iz katerega izhajajo tri specifična vprašanja, lahko pričakuje, da bo v tem koraku določil vsaj tri enote ali vsebinske sklope kodiranja. Vendar pa se lahko enote kodiranja prilagodijo, če je zbrano gradivo obsežno in vsebinsko kompleksno. V takih

primerih se lahko raziskovalec odloči, da bo eno raziskovalno vprašanje obravnaval z več vsebinskimi sklopi/enotami, ki skupaj podajajo celosten odgovor na raziskovalno vprašanje.

Raziskovalci, ki uporabljajo delno strukturirane intervjuje, imajo pogosto v protokolu intervjuja vsebinske sklope, ki se neposredno povezujejo z raziskovalnimi vprašanji. V tem primeru protokol intervjuja služi kot vodilo za določitev enot kodiranja. Raziskovalec se najprej prepriča, da je protokol usklajen z raziskovalnimi vprašanji. Če sta protokol in vprašanja usklajena, se lahko raziskovalec osredotoči na analizo zbranih podatkov, pri čemer sledi strukturi protokola in uporablja te vsebinske sklope kot temelje za določitev enot oziroma vsebinskih sklopov kodiranja.

Pomembno je, da raziskovalec pozna fleksibilnost tega procesa, saj se enote lahko prilagajajo glede na bogatost zbranih podatkov. Včasih se bo raziskovalec odločil, da bo enoto razdelil, da bi ohranil jasnost in preglednost podatkov, v drugih primerih pa bodo enote ostale celovite.

Ko so enote kodiranja določene, je priporočljivo, da raziskovalec za lažje iskanje in razumevanje teh enot v zbranem empiričnem gradivu uporablja **barvne označbe**. Na primer, raziskovalec lahko za vsako enoto kodiranja uporablja različne barve. Na primer enota, ki se nanaša na prvo raziskovalno vprašanje, bo označena z eno barvo (npr. zeleno) in v zbranem gradivu z zeleno obarva vse podatke, ki se vsebinsko umeščajo v to enoto. Enota za drugo vprašanje pa z drugo barvo (npr. modro) in v zbranem gradivu z modro obarva vse podatke, ki se vsebinsko umeščajo v to enoto. Z barvnim označevanjem nadaljuje dokler celotno zbrano gradivo ni klasificirano v enote kodiranja. Barvno označevanje podatkov omogoča raziskovalcu hitro prepoznavanje in povezovanje zbranih podatkov na posamezna raziskovalna. Lahko se zgodi, da v tej fazi analize raziskovalec spozna, da za določeno raziskovalno vprašanje ni zbral ustreznih podatkov, zato se mora vrniti v polje zbiranja podatkov – izvesti dopolnitveni intervju/opazovanje z že izbranimi udeleženci raziskave.

Po tem, ko so enote kodiranja določene in označene, raziskovalec te enote vnese v **kodirno tabelo (ali računalniški program za analizo podatkov)**, kjer so organizirane glede na raziskovalna vprašanja. Kodirna tabela omogoča jasen pregled vseh enot kodiranja, kar poenostavi nadaljnje analize in prepoznavanje vzorcev/odnosov med kategorijami v podatkih. Raziskovalec lahko za vsak dokument (intervju, fokusno skupino, opazovanje) ustvari ločeno kodirno tabelo, v katero vnese vse relevantne podatke, povezane z raziskovalnimi vprašanji. Lahko pa se odloči za eno samo kodirno tabelo, v katero vnese vse podatke, zbrane iz vseh intervjujev, fokusnih skupin in opazovanj. Ta pristop omogoča boljši pregled nad celotnim zbranimi podatki, saj raziskovalcu omogoča, da za vsako usmeritveno vprašanje pregleda odgovore vseh udeležencev raziskave na enem mestu.

Odprto kodiranje – tretja faza analize

Odprto kodiranje je ena od najzahtevnejših faz kvalitativne vsebinske analize, ki omogoča raziskovalcem, da z zbranimi podatki oblikujejo začetne pojme in kategorije. V tej fazi raziskovalec razčleni podatke na manjše enote oziroma pojme, te pojme nato poveže v smiselne kategorije, ki omogočajo globlje razumevanje raziskovalnega problema. Odprto kodiranje je časovno in vsebinsko najboljše faza celotne analize, ki zahteva natančno načrtovanje in premišljeno izvajanje.

Odprto kodiranje se običajno deli na tri podfaze, pri čemer je prva podfaza **pripisovanje pojmov**. V tej fazi raziskovalec dodeli specifične besede ali besedne zveze (pojme) posameznim delom zbranih podatkov. Pojmi omogočajo prepoznavanje in označevanje vsebin, ki so ključne za raziskovalna vprašanja, in predstavljajo osnovo za naslednjo fazo, to je kategorizacija podatkov.

Vsebine, ki jih intervjuvanci ali opazovane osebe izpostavijo v svojih odgovorih, lahko vsebujejo več različnih pomenskih slojev. V praksi raziskovalec med ustvarjanjem pojmov hkrati izvaja več prepletenih aktivnosti: analizira besedilne enote, identificira ključne izjave, zajema globlji pomen, preverja ustreznost pojmov in povzame sporočilo posameznih izjav. Vse te aktivnosti potekajo sočasno in se medsebojno dopolnjujejo, kar omogoča dinamičen in kontekstualno zvest pristop k interpretaciji podatkov. Z uporabo pojmov raziskovalec začne identificirati ključne izjave, ideje ali občutke, ki so prisotni v besedilu. Na ta način se podatki sistematično kategorizirajo in pripravijo na nadaljnje faze analize. Pojmi, ki nastanejo v tej fazi, omogočajo raziskovalcu, da oblikuje začetna razumevanja o tem, kaj so ključni gradniki odgovora na njegovo raziskovalno vprašanje.

Pri oblikovanju pojmov mora raziskovalec analizirati besedilne enote. To pomeni, da raziskovalec pregleduje posamezne stavke, fraze ali daljše odlomke besedila in išče tiste vsebine, ki so relevantne glede na raziskovalno vprašanje. Ob tem hkrati ustvarja pojme, ki povzemajo bistvo teh vsebin. Pojmi so oblikovani tako, da raziskovalec izbere besede (ali besedne zveze), ki najbolj odražajo pomen izjav in občutkov, ki jih intervjuvanci ali opazovalci izražajo.

Na primer, če raziskovalec preučuje, kako se intervjuvanci počutijo glede določenega učnega/delovnega procesa, bo pri analizi besedilnih enot iskal izraze, ki opisujejo občutke, čustva, frustracije povezane z učenim/delovnim procesom. Istočasno bo te izraze povzel v pojme, kot so »strah«, »telesna zakrčenost«, »zadovoljstvo«, »samozaupanje«.

Ko raziskovalec ustvarja pojme, mora sočasno uporabiti tudi princip »zdravega razuma«, kar pomeni, da mora zagotoviti, da so pojmi smiselni in ustrezajo vsebini izjav. To pomeni, da se raziskovalec osredotoči na tiste vidike besedilnih enot, ki neposredno odgovarjajo na raziskovalno vprašanje. Pojmi, ki nastanejo, morajo biti jasni, razumljivi in preprosti, brez nepotrebne zapletenosti ali abstraktnosti.

terminologije. Pomen zdravega razuma v tem procesu je, da raziskovalec ostane pragmatičen in dosleden.

Na primer, če raziskovalno vprašanje zadeva »Kako se študenti/zaposleni počutijo glede določenega učnega/delovnega procesa«, je ključni element vprašanja prav »počutje«. Zato raziskovalec v besedilnih enotah (izjavah intervjuvanca, opazovalnih zapisih) išče podatke, ki opisujejo ali pojasnjujejo to počutje. Ko raziskovalec naleti na izjavo intervjuvanca, kot je: »Počutim se slabo, ker nisem imel dovolj časa za pripravo na test«, bo ustvaril pojem, kot je »negotovost pred testom«. Ta pojem smiselno povzame osnovni pomen izjave, ne da bi ga zapletel ali razširil izven relevantnega konteksta. Pojem, ustvarjen brez upoštevanja »zdravega razuma«, kot na primer »pomanjkanje časa« ali »časovna stiska«, pa ne naslovi ključnega vidika raziskovalnega vprašanja, ki sprašuje po počutju. Takšni pojmi niso ustrezni (relevantni) za analizo gradiva, saj ne zajemajo bistva občutkov, ki jih raziskovalec preučuje.

Medtem ko raziskovalec ustvarja in dodeljuje pojme besedilnim enotam (z upoštevanjem »zdravega razuma«), mora zagotovi, da so ustvarjeni pojmi smiselni in ustrezajo raziskovalnemu vprašanju. To pomeni, da se raziskovalec prepriča, da so pojmi specifični in dovolj natančni, da lahko služijo kot uporabni za nadaljnjo analizo. Pojmi ne smejo biti preširoki ali preozki, temveč morajo natančno odražati pomen izjave.

Na primer, če intervjuvanec reče: »Bojim se, da bom slabo opravil pri izpitu«, bi pojem »strah pred neuspehom« bil ustrezen. Če bi raziskovalec ustvaril preširok pojem, kot je »negativna čustva«, bi bil ta preveč splošen, da bi bil koristen za nadaljnjo analizo.

Pojmi, ki jih raziskovalec oblikuje, ne temeljijo zgolj na dobrednem prepisovanju izjav intervjuvanca ali opazovalnih zapisov, temveč zajemajo tudi globlji pomen, ki ga te izjave nosijo v svojem kontekstu. Pri tem mora raziskovalec upoštevati celoten kontekst pogovora ali opazovanja, vključno s situacijskimi dejavniki, neverbalnimi odzivi in dinamiko interakcije. Pri oblikovanju pojmov je ključnega pomena, da raziskovalec upošteva avtentične značilnosti intervjuvanca.

Na primer, če se je intervjuvanec pred samim zbiranjem podatkov izražal kritično do sebe, med samim intervjujem pa je to kritičnost omilil ali jo prikri, mora raziskovalec pri tvorjenju pojmov upoštevati to prvotno kritičnost kot del njegove avtentične osebnosti. V praksi to pomeni, da se pri ustvarjanju pojmov ne omeji zgolj na eksplicitno izražene podatke, temveč vključi tudi tiste dimenzije, ki se kažejo posredno ali so vidne skozi kontekst in predhodno vedenje intervjuvanca.

Tak pristop omogoča, da so pojmi zgrajeni na temelju resničnih značilnosti in osebnih predispozicij intervjuvanca, kar prispeva k bolj poglobljenemu in verodostojnemu razumevanju podatkov.

Raziskovalec mora vse zaznane razlike med eksplicitnimi izjavami in avtentičnimi značilnostmi intervjuvanca skrbno dokumentirati v raziskovalnem dnevniku. To zagotavlja transparentnost in kontekstualno točnost analize ter omogoča, da se kasneje pri kategorizaciji pojmov upoštevajo tudi subtilne dimenzije, ki jih eksplicitni podatki ne zajemajo neposredno.

 Praktični napotki:

- **Barvno označevanje enot:** Vsaka enota ali vsebinski sklop se lahko (v kodirni tabeli ali besedilu) označi z različnimi barvami, da raziskovalec lažje vidi, kateri pojmi pripadajo posameznim enotam in s tem raziskovalnim vprašanjem (kasneje tudi kategorijam).
- **Več pojmov iz enega stavka:** Če je besedilo informacijsko bogato, lahko iz enega stavka izpeljemo več pojmov, npr. »stres«, »telesna napetost«, »negotovost«.
- **Povezovanje pojmov z raziskovalnimi vprašanji:** Vsak pojem je vedno povezan z določenim raziskovalnim vprašanjem, da se ohrani smisel in relevantnost analize.
- **Urejanje vrstic v kodirni tabeli:** Vsaka izjava oziroma odgovor intervjuvanca naj bo v svoji vrstici skupaj s pripisanimi pojmi, kar omogoča preglednost in transparentnost analize.
- **Nevihta možganov pri ustvarjanju pojmov:** Pri oblikovanju pojmov naj raziskovalec ne bo preveč skromen. En stavek ne sme nujno pomeniti le enega pojma. Pomembno je, da iz posamezne izjave abstrahira čim več relevantnih pojmov, s čimer poveča **bogatost analitičnega nabora**. Bogat nabor pojmov olajša naslednjo fazo, to je ustvarjanje kategorij. Če se pri pojmih izloči premalo informacij, ostane veliko pomembnih podatkov v transkripcijah in se ne prenese v interpretacijo. Površno abstrahiranje pojmov se zato »plača« z bolj površinsko, ne poglobljeno interpretacijo podatkov.
- **Dokumentiranje razlik:** V raziskovalnem dnevniku se beležijo vse razlike med eksplicitnimi izjavami in avtentičnimi značilnostmi intervjuvanca, kar omogoča kasnejše ustrezno kategoriziranje in interpretacijo.

Ko raziskovalec v fazi odprtega kodiranja identificira in pripiše pojme posameznim besedilnim enotam, sledi druga podfaza **ustvarjanje kategorij**. V tej fazi raziskovalec združuje sorodne pojme v smiselne skupine, kar omogoča preglednost podatkov, prepoznavanje vzorcev/odnosov in pripravo na naslednjo podfazo analize.

Kategorije niso zgolj zbirke vsebinsko podobnih pojmov, temveč predstavljajo **skupne imenovalce**, ki raziskovalcu omogočajo, da bolje razume, kako se pojmi povezujejo z raziskovalnim vprašanjem. Kategorija omogoča sintezo posameznih izrazov in abstraktnejše razumevanje podatkov. Pomembno je, da kategorija neposredno odraža bistvo raziskovalnega vprašanja ali pojasnjuje, zakaj določeni pojmi nastopajo, ne da bi takoj vključevala hierarhične povezave, ki sodijo v naslednjo podfazo analize doprtega kodiranja.

Postopek ustvarjanja kategorij

Preden raziskovalec začne oblikovati kategorije, pregleda vse ustvarjene pojme. Pri tem je ključno, da opazi, kateri pojmi se pojavljajo večkrat, kateri so tematsko povezani in kateri izstopajo kot posebni ali unikatni.

Nato raziskovalec poskuša poiskati skupne imenovalce za več vsebinsko sorodnih pojmov. To pomeni, da ugotovi, kateri pojmi pripadajo istemu področju ali se nanašajo na isti aspekt raziskovalnega vprašanja. Na primer, pojmi »strah«, »živčnost« in »napetost« se lahko združijo v kategorijo »anksiozna stanja«, ker vsi pojmi opisujejo negativna čustvena doživljanja v kontekstu učnega ali delovnega procesa.

Raziskovalec mora pri vsakem pojmu premisliti, ali kategorija, ki jo tvori, neposredno odgovarja na raziskovalno vprašanje ali pa pojasnjuje širši kontekst. Pomembno je razlikovati med kategorijami, ki neposredno osvetljujejo ključni vidik vprašanja (npr. počutje udeležencev) in tistimi, ki pojasnjujejo, zakaj se pojavljajo določeni pojmi (npr. nerazumevanje postopkov).

Šele sedaj lahko začne raziskovalec združevati pojme, ki so tematsko povezani, v kategorije. Pri tem je pomembno, da je proces **sistematičen in dosleden** na način, da se pojem uvrsti v ustrezno kategorijo, in se na ta način prepereči podvajanje ali izguba informacij. Če je en pojem tematsko soroden več kategorijam, raziskovalec presodi, ali je bolje ustvariti širšo kategorijo ali obdržati več vsebinsko ožjih kategorijo. Iterativno primerjanje pojmov pomaga raziskovalcu identificirati vzorce in tematske povezave.

Ko raziskovalec oblikuje prve kategorije, preveri, ali se katere kategorije ponavljajo v drugih enotah ali vsebinskih sklopih. Pomembno je, da se enaka kategorija uporabi dosledno v vseh enotah, saj se na ta način ohrani notranja skladnost. Pri tem si lahko raziskovalec pomaga z listom ali seznamom obstoječih kategorij, ki jih preveri pred ustvarjanjem novih.

Pri poimenovanju kategorij je priporočljivo, da raziskovalec uporablja strokovno in znanstveno utemeljeno terminologijo. To omogoča jasnejše povezovanje z obstoječo literaturo in teoretičnimi okvirji, hkrati pa ohranja terminološko doslednost med različnimi raziskovalci. Različni raziskovalci lahko pri tem uporabijo nekoliko drugačne izraze, vendar mora biti pomen kategorije jasen in razumljiv.

 Praktične napotki:

- **Ne omejujte števila pojmov:** iz posamezne izjave abstrahirajte čim več relevantnih pojmov. Bogat nabor pojmov omogoča kasneje lažje oblikovanje smiselnih kategorij in poglobljeno interpretacijo.
- **Povezovanje z enotami ali vsebinskimi sklopi:** če raziskovalec kodira več enot (podatkov, ki pripadajo določenemu raziskovalnemu vprašanju) postopoma, naj pri vsaki enoti hkrati tvori pojme in kategorije. Če raziskovalec kodira vse enote hkrati, je mogoče najprej identificirati vse pojme in šele nato oblikovati ustrezne kategorije.
- **Združevanje sorodnih pojmov in preprečevanje fragmentacije terminologije:** raziskovalec mora paziti, da sorodni ali podobni pojmi, ki opisujejo isti pojav, ne vodijo v fragmentacijo terminologije. Na primer, pojmi »asertivna komunikacija«, »spoštljiva komunikacija« in »odločna komunikacija« se nanašajo na en sam koncept. Če bi se vsak uporabil kot ločena kategorija, bi to povzročilo nepotrebno razpršenost kodiranja in otežilo sistematično analizo. Priporočeno je, da raziskovalec izbere en konsistenten izraz, ki najbolje predstavlja vse sorodne pojme, in jih združi pod eno kategorijo.
- **Pregled obstoječih kategorij:** pred ustvarjanjem novih kategorij je koristno pregledati že oblikovane kategorije, da se zagotovi konsistentnost pri poimenovanju in združevanju pojmov. To pomaga pri ohranjanju notranje skladnosti in preprečuje, da bi za enak fenomen nastajale večkratne, sorodno opisane kategorije.
- **Vizualna označitev pojmov:** za transparentnejši prikaz združevanja pojmov v kategorije si lahko raziskovalec pomaga z barvanjem. Pojmi, ki so grupirani v eno kategorijo, so označeni z isto barvo, kot je nato označena kategorija. Pri uporabi računalniškega programa to ni potrebno, saj program sam beleži, iz katerih izjav so ustvarjeni pojmi in iz katerih pojmov so nastale kategorije.
- **Uporaba terminološko bogatega besedišča:** pri poimenovanju kategorij naj raziskovalec uporablja strokovno in znanstveno utemeljeno terminologijo. To omogoča jasnejše povezovanje z obstoječo literaturo in teoretičnimi okvirji ter ohranja doslednost med različnimi raziskovalci.

Cilj ustvarjanja kategorij je sistematično združevanje sorodnih pojmov, ki omogoča jasen pregled nad podatki in pripravo na nadaljnje faze kvalitativne analize. Po zaključku izbora in definiranja kategorij sledi tretja (zadnja) podfaza odprtega kodiranja, to je **analiza značilnosti pojmov in kategorij**. V tej fazi raziskovalec sistematično preučuje ustvarjene kategorije, jih analizira glede na njihov pomen in jih razvršča po hierarhičnih nivojih, kar olajša kasnejše delo v fazi odnosnega kodiranja.

Hierarhična razvrstitev kategorij običajno vključuje tri nivoje. V **prvo raven** ali nivo raziskovalec vključi t. i. temeljne kategorije. To so kategorije s katerimi lahko raziskovalec neposredno odgovarja na raziskovalno vprašanje in z njimi zajame osrednje pojme raziskave. Te kategorije lahko celo neposredno izhajajo iz raziskovalnega vprašanja (npr. počutje študentov, če se raziskovalno vprašanje glasi: kako se študentje prvega letnika x fakultete počutijo, ko se ocenjuje njihovo znanje?)

Drugo raven ali nivo tvorijo t. i. podporne kategorije, ki pojasnjujejo kontekst ali razloge za nastanek kategorij iz prve ravni, kar omogoča bolj poglobljeno interpretacijo podatkov. Gre za kategorije, ki neposredno opisujejo odnos ali odgovor na raziskovalno vprašanje (npr. anksiozna stanja).

V **tretjo raven** ali nivo pa raziskovalec grupira kategorije, ki vključujejo dodatne kontekstualne informacije ali povezave med kategorijami druge ravni. Kategorije tretje ravni so pogosto najštevilčnejše in so izjemoma dragocene, saj pojasnjujejo širše vzorce oziroma odnose med kategorijami prvega in/ali tretjega nivoja. Kategorije tretjega nivoja omogočajo raziskovalcu, da oblikuje celostno in poglobljeno interpretacijo raziskovalnega problema oziroma družbenega pojava, ki je predmet njegove raziskave. Kategorije tretjega nivoja pojasnjujejo kontekst, vzroke ali posledice, ne da bi neposredno odgovarjale na raziskovalno vprašanje (npr. nerazumevanje postopkov).

Ta analiza še ni končno odnosno kodiranje, temveč predstavlja pripravo, ki omogoča, da kasnejša povezava kategorij v odnose poteka sistematično in pregledno.

 Praktični napotki:

- *Raziskovalec si lahko za preglednejši prikaz pomaga s pripisovanjem **oznak I., II. ali III.**, da jasno označi, katera kategorija pripada v prvi, drugi ali tretji nivo. To omogoča hitro orientacijo pri kasnejšem oziroma kodiranju in zagotavlja doslednost pri razvrščanju kategorij.*
- *V tej fazi lahko raziskovalec **prešteje, kako pogosto se določena kategorija pojavlja v celotnem gradivu.** Takšno štetje omogoča oceno intenzivnosti pojavnosti kategorij in prepoznavanje dominantnih ali ključnih kategorij, kar je lahko koristno za kasnejšo interpretacijo in poudarjanje pomembnih tem v raziskavi.*
- *Poleg štetja je koristno spremljati, **v katerih enotah ali vsebinskih sklopih se posamezna kategorija pojavlja.** To omogoča identifikacijo vzorcev, primerjavo med različnimi enotami in globlje razumevanje, kako se kategorije pojavljajo v različnih kontekstih ter kako se povezujejo z raziskovalnim vprašanjem.*

Ko raziskovalec zaključi fazo ustvarjanja pojmov in kategorizacije, sledi naslednja faza analize, to je **izbor in definiranje kategorij**. Čeprav se raziskovalec že med procesom pripisovanja pojmov in oblikovanja kategorij zave, kateri pojmi so pomembni, je v tej četrti fazi kvalitativne vsebinske analize nujno sistematično določiti, katere kategorije so ključne za raziskovalno vprašanje, ter jih natančno definirati.

Pomen izbora in definiranja ključnih kategorij – četrta faza analize

Ključne kategorije (prvega in tretjega nivoja) predstavljajo temelj analize in so tiste, ki neposredno osvetljujejo raziskovalno vprašanje. Ostale kategorije (tretjega nivoja) lahko pojasnjujejo širši kontekst, nudijo podporne informacije ali razlagajo vzroke in posledice pojavov, vendar niso primarne za odgovarjanje na raziskovalno vprašanje.

Postopek izbora in definiranja kategorij

1. **Pregled vseh kategorij:** raziskovalec pregleda vse ustvarjene kategorije in ugotovi, katere se neposredno povezujejo z raziskovalnim vprašanjem. Pomembno je, da se izognemo fragmentaciji, kjer se za isti pojav uporablja več različnih terminov (npr. »asertivna komunikacija«, »odločna komunikacija«, »spoštljiva komunikacija«), ki bi lahko bili združeni v eno, jasno definirano kategorijo. Četudi se ta fragmentacija zgodi, jo lahko raziskovalec prepozna prav v tej fazi izbora in definiranja kategorij. V primeru ugotovljene fragmentacije se raziskovalec vrne v kodirno tabelo ali računalniški program in dosledno poenoti poimenovanje vsebinsko podobnih kategorij, tako da so vse vsebinsko sorodne kategorije označene z enim, enotnim imenom ali terminom.
2. **Identifikacija primarnih kategorij:** izbrane kategorije morajo zajemati osrednje vidike raziskovalnega vprašanja. Raziskovalec analizira pogostost pojavljanja pojmov, relevantnost za ključno vprašanje in pomen v kontekstu celotnega podatkovnega nabora. Za podporo lahko uporabi metode kvantifikacije, kot je štetje pojavnosti pojmov znotraj kategorij, pri čemer se zabeleži tako število intervjuvancev kot število pojmov, ki tvorijo posamezno kategorijo.
3. **Definiranje kategorij:** vsaka izbrana kategorija mora imeti jasno definicijo, ki pojasnjuje njen pomen in vsebino. Definicija vključuje: (1) kaj kategorija zajema (ključne pojme, teme ali občutke), (2) kaj kategorija ne zajema (da preprečimo napačne interpretacije ali prekrivanja) in (3) povezavo z raziskovalnim vprašanjem in teoretičnimi izhodišči.

Primer definicije kategorije, ki jo je raziskovalec poimenoval »Anksiozna stanja«. Opis te kategorije bi bil lahko sledeč: Kategorija »anksiozna stanja« vključuje čustvena doživljanja, kot so strah, napetost in živčnost, ki jih študenti doživljajo v povezavi z ocenjevanjem. Ne vključuje vzrokov ali konteksta, kot je nerazumevanje postopkov ali negotovost glede kriterijev, ki so definirani v podpornih kategorijah.

4. **Iterativno preverjanje in uskladitev:** raziskovalec preveri, ali so ključne kategorije dosledno uporabljene še v drugih enotah gradiva. Pri tem se (ponovno) prepriča, da ne prihaja do fragmentacije ali prekrivanja med sorodnimi kategorijami, hkrati pa ohrani konsistentnost z obstoječo terminologijo in teoretičnimi okviri.

Odnosno kodiranje (axial coding) – peta faza analize

Po fazi izbora in definiranja kategorij sledi **odnosno kodiranje**. Odnosno kodiranje je peta faza kvalitativne vsebinske analize, ki sledi ustvarjanju in definiranju kategorij. Cilj te faze je povezati že oblikovane kategorije med seboj, tako horizontalno kot vertikalno, da se razkrijejo odnosi med

kategorijami in raziskovalnimi vprašanji ter da se pripravi teren za celovito interpretacijo raziskovalnega problema.

Pri tem horizontalni odnosi pojasnjujejo povezave med kategorijami iste ravni znotraj posameznega raziskovalnega vprašanja. To omogočajo parcialno interpretacijo podatkov in prepoznavanje tematskih vzorcev.

*Na primer, pri analizi počutja študentov, ko se ocenjuje njihovo znanje se horizontalno poveže kategorija **anksioznosti** (ki jo tvorijo pojmi: živčnost, napetost, stres,...ki opisujejo negativna čustvena stanja pri ocenjevanju) s kategorijami drugega nivoja (npr. nepoznavanje postopka ocenjevanja, pomanjkanje časa), ki pojasnjujejo kontekst, vzroke ali posledice anksioznosti pri študentih.*

Medtem ko horizontalni odnosi povezujejo kategorije znotraj istega raziskovalnega vprašanja, vertikalni odnosi povezujejo kategorije različnih nivojev med različnimi raziskovalnimi vprašanji, kar omogoča celovito sintezo raziskovalnega problema.

Na primer, raziskovalec lahko pri analizi anksioznosti preveri, ali se kategorija anksioznost pojavlja tudi v drugih enotah ali vsebinskih sklopih, ki se nanašajo na druga raziskovalna vprašanja. Če se ta kategorija pojavi še drugod, to kaže na prehod ali povezavo med raziskovalnimi vprašanji, kar omogoča identifikacijo ključnih vzorcev v celotnem raziskovalnem problemu. Če pa se kategorija anksioznost ne pojavi v drugih enotah ali vsebinskih sklopih, lahko raziskovalec poišče sorodne kategorije na nižjih nivojih (druga ali tretja raven), ki pojasnjujejo kontekst nastanka anksioznosti. S tem lahko tudi te kategorije vzpostavijo vertikalne povezave, vendar na nižjem hierarhičnem nivoju, kar omogoča razumevanje širšega konteksta in vzročno-posledičnih odnosov med pojavi.

Postopek odnosnega kodiranja

1. **Priprava odnosne tabele:** raziskovalec pripravi tako imenovano odnosno tabelo, ki združuje vse kategorije, ustvarjene v prejšnjih fazah. Vsaka vrstica predstavlja en vsebinski sklop ali raziskovalno vprašanje. Pri tem raziskovalec razlikuje med kategorijami, ki neposredno odgovarjajo na raziskovalno vprašanje (prva in druga raven), ter tistimi, ki pojasnjujejo kontekst ali vzroke (tretja raven) in jih ustrezno razvrsti v odnosno tabelo.

Tabela 5: Primer odnosne tabele

Kategorije III. nivoja/ravni	Kategorije II. nivoja/ravni	Kategorije I. nivoja/ravni	Vrstni red nivojev/ravni kategorij je lahko tudi obraten in ni pomemben.
Primer:	Primer:	Primer:	Ta vrstica v tabeli predstavlja enoto ali vsebinski sklopi iz kodirne tabele in se nanaša na prvo raziskovalno vprašanje.
Nerazumevanje Negotovost	Anksioznost	Počutje pri ocenjevanju	
Primer:	Primer:	Primer:	Ta vrstica v tabeli predstavlja enoto ali vsebinski sklopi iz kodirne tabele in se nanaša na drugo raziskovalno vprašanje.
Sprotnost Ocenjevalni kriteriji	Nezahtevnost Zanesljivost	Všečnost alternativnega ocenjevanja	
		Vpis temeljne kategorija (ali več njih) glede na raziskovalno vprašanje	Vrstic v kodirni tabeli bo toliko, kolikor je raziskovalnih vprašanj ali enot oziroma vsebinskih sklopov v kodirni tabeli.

- Vzpostavljanje horizontalnih odnosov:** horizontalne povezave se vzpostavljajo med kategorijami iste ravni, ki so povezane s tem istim raziskovalnim vprašanjem ali vsebinskim sklopom. Namen je pojasniti razmerja, vzorce ali kontraste med sorodnimi kategorijami (npr. med različnimi vidiki anksioznosti pri študentih).
- Vzpostavljanje vertikalnih odnosov:** vertikalni odnosi povezujejo kategorije različnih ravni, kar omogoča razumevanje vzročno-posledičnih povezav in konteksta raziskovalnega problema. S tem se identificirajo povezave med posameznimi raziskovalnimi vprašanji, kar je ključno za celovito interpretacijo.
- Iterativno preverjanje in usklajevanje:** raziskovalec preverja doslednost uporabe kategorij in povezav ter po potrebi združi ali preimenuje kategorije, da prepreči fragmentacijo in ohrani konsistentnost terminologije.

Odnosno kodiranje omogoča pridobitev celostnega vpogleda v raziskovalni problem. S horizontalnimi odnosi se raziskovalcu prikaže parcialna interpretacija podatkov znotraj posameznega vprašanja, vertikalni odnosi pa mu omogočajo sintezo več vprašanj in razumevanje širšega konteksta. S kombinacijo obeh tipov povezav lahko raziskovalec pripravi paradigmski model, ki vizualno prikazuje, kako se kategorije medsebojno povezujejo in tvorijo celoto.

Paradigmatski model – šesta faza analize

Paradigmatski model predstavlja končno fazo kvalitativne vsebinske analize, kjer raziskovalec združi kategorije in njihove odnose v pregledno vizualno shemo. Namen modela je omogočiti celostno interpretacijo podatkov ter prepoznavanje ključnih tem, vzročnih pogojev, konteksta in posledic, ki izhajajo iz raziskovalnega problema (Mesec in Lamovec 1998).

Pri pripravi paradigmatskega modela raziskovalec najprej določi temeljne vsebinske sklope, ki izhajajo iz raziskovalnih vprašanj, in jih vključi kot temeljne kategorije prve ravni. Za vsako izbrano kategorijo se v modelu ustvari posebno polje, ki se ustrezno označi glede na nivo oziroma raven, v polje pa se vnese ime kategorije. Naslednji korak je dodajanje kategorij druge in tretje ravni, ki pojasnjujejo posamezne pojave ali zagotavljajo kontekstualne informacije, zbrane med odnosnim kodiranjem. Pri tem se oblikujejo tako horizontalni kot vertikalni odnosi, ki omogočajo razumevanje povezav znotraj posameznega raziskovalnega vprašanja in med različnimi raziskovalnimi vprašanji.

Za lažjo preglednost in interpretacijo je priporočljivo barvno označiti različne nivoje kategorij. S tem raziskovalec hitro prepozna, katere kategorije predstavljajo temeljne teme, katere neposredno odgovarjajo na raziskovalno vprašanje in katere pojasnjujejo širši kontekst.

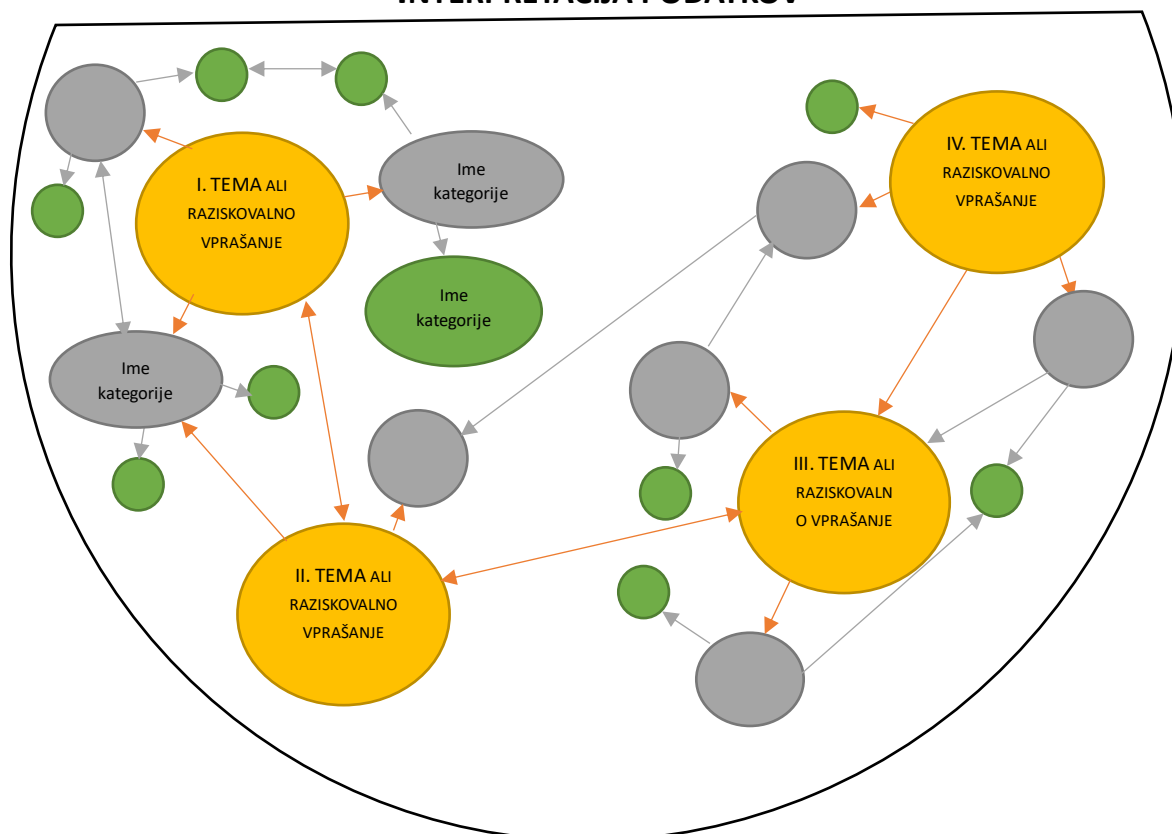
Priprava modela je pogosto najprej ročna, saj raziskovalec tako bolje razume odnose med kategorijami in lahko premišljeno vzpostavi povezave. Računalniški programi lahko pri tem olajšajo vizualizacijo in beleženje povezav, vendar raziskovalec še vedno določa pomembnost posameznih relacij in nivojev. V modelu puščice in druge oznake predstavljajo relacije med kategorijami, pri čemer različne vrste povezav kažejo na vzročne odnose, vplive ali vzajemne povezave.

Pri vključevanju paradigmatskega modela v raziskovalno poročilo je ključnega pomena, da raziskovalec jasno opiše model in pojasni, katere kategorije pripadajo posameznim nivojem, kaj predstavljajo ter kaj pomenijo različne povezave in puščice. Takšen opis zagotavlja preglednost analitične poti, omogoča, da raziskavo po potrebi ponovimo, in bralcem (ocenjevalcem, naročnikom, raziskovalcem,...) pomaga razumeti, kaj model prikazuje.

Paradigmatski modeli so prilagodljivi in unikatni za vsako raziskavo. Njihova uporaba omogoča preglednost vzorcev in povezav ter prispeva k celostni razlagi raziskovalnega problema. Med pripravo modela je pomembno redno preverjati in po potrebi prilagajati kategorije ter odnose, saj se interpretacija podatkov skozi analizo pogosto spreminja.

INTERPRETACIJA PODATKOV

Slika 2: Splošen prikaz paradigatskega modela

Interpretacija podatkov v kvalitativni raziskavi

Interpretacija rezultatov nadgrajuje že opravljeno analizo podatkov. Medtem ko analiza podatkov, kot je kvalitativna vsebinska analiza, omogoča sistematično urejanje, kodiranje in kategorizacijo zbranih empiričnih zapisov (Mesec in Lamovec 1998), interpretacija predstavlja korak, kjer raziskovalec te podatke povezuje, razlaga in umesti v širši kontekst raziskovalnega vprašanja in problema. Gre za proces, v katerem posamezni pojmi, kategorije in odnosi med njimi služijo kot izhodišče za poglobljeno razumevanje fenomena, ki ga raziskujemo.

Pomembno je poudariti, da kvalitativna interpretacija ni zgolj objektivno povzemanje dejstev ali zapisov, temveč aktivno ustvarjanje pomena, pri čemer raziskovalec deluje kot ključni »inštrument« raziskave. Corbin in Strauss (2014) opozarjata, da interpretacije vedno nastajajo na presečišču med zbranimi podatki in raziskovalčevim teoretičnim ozadjem, vprašanji in izkušnjami. Zato je refleksivnost (zavestno spremljanje lastnih predpostavk in njihovega vpliva na interpretacijo) bistvena za zagotavljanje verodostojnosti in kredibilnosti rezultatov.

Interpretacija rezultatov se tako začne tam, kjer se konča analiza podatkov, a ne pomeni zaključka raziskave. Gre za kritično preučevanje vzorcev, prepoznavanje dinamik in relacij ter oblikovanje smiselne teoretične razlage. Povezovanje z obstoječimi teorijami je pomemben vidik tega postopka. Raziskovalec mora povezati svoje ugotovitve s predhodnimi znanstvenimi dognanji, da bi potrdi svoje interpretacije in zagotovil validnost svojih ugotovitev. To omogoča širšo interpretacijo in validacijo rezultatov, saj raziskovalec s tem dopolnjuje ali izziva obstoječe teorije. Pomembno pa je tudi, da raziskovalec kritično oceni morebitne neskladnosti ali omejitve svojih ugotovitev v primerjavi z obstoječimi spoznanji (Charmaz 2014; Miles in drugi 2014; Corbin in Strauss 2014). Pisanje interpretacije zahteva tudi, da raziskovalec upošteva etične vidike, kot so anonimnost udeležencev, ohranjanje celovitosti njihovih izjav in nepristranskost pri predstavitvi rezultatov.

Sodbe o raziskovalnem problemu so ključno orodje, s katerim raziskovalec odgovori na postavljena raziskovalna vprašanja. Te sodbe niso zgolj povzetek podatkov, ampak rezultat sistematične analize, ki temelji na povezovanju različnih kategorij in odnosov med njimi. Sodbe pomagajo pri ustvarjanju smiselnih zaključkov in poglobljeni interpretaciji raziskovanega pojava. Te ugotovitve so nato uporabljene za odgovarjanje na raziskovalna vprašanja ter za razlago proučevanega pojava.

Ključni namen interpretacije podatkov je odgovoriti na raziskovalna vprašanja ter celostno in poglobljeno razložiti raziskovalni problem. Pri tem raziskovalec svoje ugotovitve povezuje z obstoječimi znanstvenimi spoznanji, kritično ovrednoti skladnosti in neskladnosti ter prikaže, kako pridobljene ugotovitve razširjajo ali dopolnjujejo obstoječe znanje. To zagotavlja, da interpretacija ni zgolj deskriptivna, temveč analitična, teoretično utemeljena in pregledna.

Koraki pri oblikovanju interpretacije na podlagi kategorij, pojmov in odnosov

Po zaključeni analizi, ko so podatki kodirani, kategorizirani in povezani v smiselne odnose, se raziskovalec sooči z izzivom, kako te ugotovitve pretvoriti v celovito, poglobljeno in razumljivo interpretacijo. Ključna naloga interpretacije ni zgolj povzemanje ali naštevanje posameznih ugotovitev, temveč njihovo povezovanje in prepletanje in širša razlaga v kontekstu raziskovalnega problema.

Lahko se zgodi, da se raziskovalec sooča z velikimi količinami podatkov, ki so bili na prejšnjih korakih organizirani in kodirani. V teh podatkih so zajeti številni odnosi med kategorijami, ki predstavljajo temeljne kamne interpretacije. Ti odnosi med kategorijami so lahko raziskovalcu v paradigmatškem modelu jasni že na prvi pogled, vendar je ključna naloga raziskovalca, da te identificirane odnose oziroma sodbe predstavi na način, da bodo razumljive širšemu občinstvu. Pri tem je seveda znatnega pomena, da se raziskovalec ne osredotoči zgolj na posamezne ugotovitve, ampak išče širšo sliko in vzorce, ki presegajo zgolj povzetek kategorij in njihovih odnosov.

Interpretacija ni enostavna naloga. Zdi se, da analiza podatkov postavi raziskovalca v situacijo, kjer je vse že »urejeno«, saj so pojmi, kategorije in odnosi ustvarjeni. Interpretacija pa od raziskovalca zahteva oblikovanje smiselne in koherentne zgodbe, ki pove, kaj so ti podatki pravzaprav pomenili in kako jih povežemo z raziskovalnim problemom in teoretičnimi podlagami. Interpretacija je torej korak, kjer raziskovalec naredi prehod od analize v globoko razumevanje raziskovanega fenomena, ki ga lahko pojasni širši skupnosti.

Poglejmo, kako pristopiti k tej nalogi s smernicami, ki raziskovalcu omogočajo, da v fazi interpretacije zares zaživi svoja spoznanja, jih poglobi in poveže z obstoječo literaturo ter teorijo, da bi ustvaril smiselno, poglobljeno in analitično interpretacijo raziskovalnega problema.

1. Povezovanje kategorij in prepoznavanje vzorcev

Ko so podatki kodirani in oblikovane kategorije, raziskovalec prehaja v naslednji korak, ki vključuje oblikovanje analitičnih zaključkov. Ključni del tega postopka je, da raziskovalec začne povezovati posamezne kategorije in prepozna odnose med njimi, ki mu omogočajo odgovore na raziskovalna vprašanja. Pomembno je, da raziskovalec ne išče le povezav med dvema posameznima kategorijama, ampak prepozna odnose v širšem kontekstu in vključuje različne kategorije, ki so relevantne za raziskovalno vprašanje. S tem se zagotovi, da zaključki temeljijo na širšem naboru podatkov, kar omogoči globlje razumevanje raziskovanega fenomena.

Ključnega pomena je, da so zaključki jasni in utemeljeni na prepoznavanju vzorcev in odnosov v podatkih. To pomaga raziskovalcu, da se izogne površinskemu povezovanju podatkov, ki bi lahko vodilo do napačnih zaključkov. Pomembno je, da raziskovalec išče smiselne povezave in vzorce, ki povezujejo različne kategorije, ter tako oblikuje zaključke, ki odgovarjajo na raziskovalno vprašanje. Ta proces se lahko začne že v fazi snovanja kategorij in kodiranja odnosov, vendar pozor – dokler ni oblikovan celovit paradigmatški model, so vse domneve, ki jih raziskovalec razvija v analizi, zgolj teze.

Raziskovalec si lahko te teze zabeleži v svoj raziskovalni dnevnik, saj mu bodo pomagale pri kasnejši interpretaciji podatkov in oblikovanju zaključkov. Ti zapisi so pomembni, ker omogočajo raziskovalcu, da spremlja svoj tok razmišljanja in osmišljanja podatkov. Hkrati pa se lahko zgodi, da raziskovalec med končno analizo ugotovi, da je bila njegova začetna domneva/teza delno pravilna ali napačna, saj so rezultati analize pokazali drugačne povezave med podatki, kot jih je sprva slutil.

V tem procesu povezovanja kategorij raziskovalec najprej oblikuje notranjo pripoved – zgodbo, ki jo ustvarja v svoji glavi na podlagi zbranih podatkov. Ta zgodba je lahko začetna osnova, na kateri raziskovalec gradi kasnejšo interpretacijo. V fazi interpretacije pa mora raziskovalec to notranjo pripoved zapisati in jo oblikovati v skladu z zahtevami znanstvenega izrazoslovja, pri čemer mora vsak zaključek izhajati izključno na analiziranih podatkih. To pomeni, da lahko med pisanjem interpretacije ponovno preučuje kategorije in njihove povezave, kar omogoči prilagoditve v samem pisanju interpretacije. Kot navajata Corbin in Strauss (2014), so te spremembe v teoretični razlagi normalne, saj raziskovalci pogosto naletijo na nove vpoglede, ki jih je treba vključiti v interpretacijo. Poleg tega mora raziskovalec svojo interpretacijo dodatno pojasniti in osvetliti z obstoječo znanstveno literaturo, da zagotovimo teoretično utemeljitev in širši kontekst za njegove ugotovitve.

2. Povezovanje rezultatov z obstoječo literaturo in kritična refleksija

Povezovanje raziskovalnih rezultatov z obstoječo literaturo je pomembno pri oblikovanju analitičnih zaključkov. Raziskovalec mora ne le prepoznati vzorce v podatkih, temveč tudi kritično oceniti, kako se njegovi rezultati skladajo z obstoječimi raziskavami in teorijami. Ta proces vključuje prepoznavanje tako skladnosti kot neskladnosti z obstoječimi teoretičnimi okviri ter določanje, ali rezultati potrjujejo obstoječe teorije ali jih izzivajo. Kot poudarja Charmaz (2014), mora raziskovalec razmisliti, katere teorije so najprimernejše za interpretacijo ugotovljenih vzorcev in kako se rezultati njegove raziskave umeščajo v širšo raziskovalno literaturo.

Prehod iz analize podatkov k teoretični razlagi je kompleksen postopek, ki zahteva kritično refleksijo o tem, kako rezultati analize vplivajo na obstoječe teoretične okvire. Saldaña (2021) opozarja, da raziskovalec pri tej fazi ne smemo zgolj opisovati podatkov, temveč jih je treba povezati in argumentirati z obstoječimi teorijami in raziskavami, da bi ustvarili smiselno in poglobljeno teoretično razlago raziskovanega fenomena. Pomembno je, da raziskovalec analizira, kako njegovi podatki podpirajo ali izzivajo teoretične pristope, ki so bili uporabljeni v prejšnjih študijah, ter kako so rezultati lahko vključeni v širšo znanstveno razpravo.

Povezovanje rezultatov z obstoječo literaturo omogoča, da raziskovalni zaključki niso le opisni, temveč teoretično utemeljeni, kar vodi v globlje in širše razumevanje raziskovanega problema. S tem korakom raziskovalec ne le potrdi veljavnost svojih ugotovitev, temveč tudi prispeva k nadaljnjemu razvoju teoretičnih pristopov in raziskovalnih praks v obravnavanem področju.

3. Strukturirana besedilna predstavitev

Ko so analitični zaključki oblikovani, jih je treba ustrezno predstaviti v besedilni obliki. To pomeni, da mora raziskovalec pripraviti jasno strukturirane odstavke, ki sistematično opisujejo ugotovitve, njihovo razlago in povezave z raziskovalnim vprašanjem. Čeprav raziskovalec pogosto že ima izdelan paradigmatični model, ki mu prikazuje identificirane odnose med kategorijami in mu služi kot izhodišče za pisanje interpretacije, je priporočljivo, da pred začetkom pisanja pripravi vsebinsko kazalo, s katerim določi strukturo interpretacije. Pri tem naj razmisli, ali bo interpretacija potekala induktivno ali deduktivno. V uvodu naj na kratko predstavi glavne teme, v glavnem delu pa se naj osredotoči na prepletanje odgovorov raziskovalnih vprašanj, da bo celostno pojasnil in razložil raziskovalni problem. V zaključku naj povzame glavne ugotovitve, izpostavi njihovo pomembnost ter poveže rezultate z obstoječo literaturo.

Raziskovalec naj prav tako pretehta, katere citate intervjuvancev bo uporabil za dodatno podporo svojih ugotovitev. Pomembno je, da se citati vključijo tako, da podkrepijo raziskovalčeve analitične zaključke, vendar pa interpretacija ne sme biti preobremenjena s citati, brez raziskovalčeve lastne razlage in pojasnila ugotovitev. Ključno je doseči ravnovesje med citati in raziskovalčevimi razlagami, da bo interpretacija jasna, analitična in teoretično podprta. Vse to mora raziskovalec skrbno razmisliti še preden napiše prvi stavek interpretacije. Dobra priprava na pisanje interpretacije bo močno olajšala celoten proces in zagotovila, da bodo raziskovalni rezultati smiselno in dosledno predstavljeni.

4. Vizualizacija rezultatov z modeli in diagrami

Poleg besedilne predstavitve, so tabele, diagrami in paradigmatični modeli uporabni pri predstavi rezultatov. Tabele so primerne za prikaz frekvence pojavov v kategorijah ali za primerjavo med različnimi enotami. Paradigmatični modeli ali drugi vizualni diagrami so še posebej uporabni pri prikazovanju povezav in odnosov med različnimi kategorijami. Ti modeli pomagajo raziskovalcu, da celostno predstavi, kako se kategorije razvijajo in kako se med seboj prepletajo. To omogoča jasnejše razumevanje vzorcev in odnosov, ki so ključni za raziskovalno vprašanje. Raziskovalec se mora odločiti, ali bo vizualne prikaze, kot so paradigmatični modeli, diagrami ali tabele, umestil neposredno v del

interpretacije ali jih vključil v prilogo raziskovalnega poročila. Če se odločijo za vključitev v interpretacijo, morajo biti vizualni prikazi jasno povezani z besedilom in podpirati raziskovalčevo analizo ter razlago ugotovitev. V primeru, da se odločijo za vključitev v prilogo, je pomembno, da v besedilu jasno napotijo na te prikaze in pojasnijo njihovo vlogo ter pomen, da bralci lažje razumejo, kako vizualni prikazi podpirajo interpretacijo in odgovarjajo na raziskovalna vprašanja. V vsakem primeru je ključno, da so vizualni prikazi smiselno vključeni, dosledni z analizo ter pripomorejo k boljšemu razumevanju raziskovanega fenomena.

5. Omejitve raziskave in priznanje pomanjkljivosti

Raziskovalec mora biti pripravljen priznati omejitve svoje interpretacije. To pomeni, da mora kritično ovrednotiti, kje so nastale omejitve v zbiranju ali analizi podatkov in kako te omejitve vplivajo na zaključke raziskave ter posledično na kredibilnost rezultatov. Tovrstna samorefleksija je ključen del raziskovalnega procesa in omogoča bolj transparentno poročanje o raziskovalnem delu.

Poleg tega je v raziskovalnem procesu pomembno ohranjati raziskovalni dnevnik. Kvalitativne raziskave so časovno zelo zahtevne in pogosto vključujejo daljše časovno obdobje, v katerem se podatki zbirajo, analizirajo in interpretirajo. Zaradi tega se lahko zgodi, da raziskovalec pozabi pomembne podrobnosti o tem, kako so bili podatki zbrani, vključno z morebitnimi omejitvami pri zbiranju podatkov in posebnostmi, ki so se pojavile v raziskovalnem procesu. Pomembne informacije o terenskih pogojih, odnosih z udeleženci ali nepredvidenih dogodkih, ki so vplivali na podatke, se lahko izgubi v »spominu« raziskovalca. Zato je redno beleženje teh informacij zelo koristno in pomaga ohraniti celovit pregled nad raziskovalnim procesom. Zapisi v raziskovalnem dnevniku so lahko raziskovalcu v veliko pomoč (tudi) pri pisanju interpretacije.

Poleg tega se lahko raziskovalec med zbiranjem podatkov sooči z ugotovitvijo, da izbrana metoda ni najbolj primerna za obravnavano raziskovalno vprašanje. Razlogi za to so lahko različni, vendar se lahko zgodi, da zaradi časovnih omejitev raziskovalec ne more zamenjati metode in se je prisiljen držati začetno izbrane metode, četudi ni optimalna. V tem primeru je raziskovalec etično zavezan, da v raziskovalnem poročilu prizna te omejitve. S priznanjem pomanjkljivosti raziskovalec ne kritizira same kakovosti raziskave, temveč izkazuje odgovorno raziskovalno držo in ozavešča druge raziskovalce. S tem prepreči ponavljanje morebitnih napak in omogoči, da bodo drugi raziskovalci bolje ocenili, katero metodo izbrati za podobne raziskave, s čimer prispeva k izboljšanju raziskovalnih praks v svoji stroki.

4. Anonimizacija in zaščita osebnih podatkov

Ena izmed osnovnih etičnih obveznosti raziskovalca je zagotavljanje anonimnosti udeležencev in zaščita njihovih osebnih podatkov. Pri poročanju o raziskavi mora raziskovalec poskrbeti, da so vsi osebni podatki zaščiteni, kar pomeni, da udeleženci ne bodo prepoznavni na podlagi raziskovalnih rezultatov. Anonimizacija je ključna, da se prepreči morebitna škoda za udeležence in da se ohrani njihovo dostojanstvo.

Pri pisanju interpretacije raziskovalec uporablja kode, ki jih je dodelil posameznim udeležencem v raziskavi. Te kode omogočajo, da so udeleženci v raziskavi zaščiteni in neprepoznavni, hkrati pa omogočajo natančno sledenje podatkom. Koda udeleženca spremlja vse faze raziskave, od opisa udeleženca v vzorcu do postopkov analize in interpretacije. Če raziskovalec uporablja citate, morajo biti ti jasno označeni in citirani s kodo, ki ustreza posameznemu udeležencu. Tako se zagotovi, da so vsi citati zaščiteni pred razkritjem osebnih podatkov, kar zagotavlja etično in odgovorno poročanje raziskovalnih rezultatov.

5. Odgovorno citiranje virov

Raziskovalec mora odgovorno citirati vse uporabljene vire, da zagotovi akademsko integriteto svojega dela in priznanje drugih raziskovalcev. Citiranje omogoča validacijo rezultatov raziskave in jih postavi v širši kontekst znanstvenega raziskovanja. Dosledno citiranje je ključno ne le pri pisanju interpretacije, temveč raziskovalec to odgovornost in etičnost izkazuje med celotnim raziskovalnim delom, vključno z teoretično opredelitvijo teme raziskovanja.

Kljub temu, kako kakovostna je raziskava, je plagiatorstvo resen prekršek, ki lahko vpliva na relevantnost in kredibilnost raziskovalnih izsledkov. Če se v raziskovalčevem delu odkrije plagiatorstvo, se ne le zmanjša verodostojnost raziskave, temveč se tudi zruši ugled raziskovalca. Zato mora raziskovalec natančno in dosledno navesti vse uporabljene vire ter zagotoviti, da se vsi deli njegovega dela, ki temeljijo na drugih raziskavah, ustrezno priznajo.

ETIKA V KVALITATIVNEM RAZISKOVANJU

Etika ima ključno vlogo v raziskovalnem procesu, še posebej v kvalitativnem raziskovanju, kjer raziskovalci pogosto vstopajo v zelo intimne in osebne sfere življenja udeležencev. Kvalitativno raziskovanje zahteva tesnejšo interakcijo z udeleženci, saj raziskovalec pogosto raziskuje njihove osebne

izkušnje, čustva, mnenja in stališča. To pa pomeni, da mora raziskovalec posebno pozornost posvetiti zaščiti teh udeležencev, ohranjanju njihovega dostojanstva ter upoštevanju etičnih načel v vseh fazah raziskovanja.

Kljub tesni interakciji z udeleženci pa mora raziskovalec obdržati določeno mero distanciranja in ohraniti svojo raziskovalno vlogo. To pomeni, da je treba med raziskovalcem in udeležencem vzdrževati profesionalen odnos, ki omogoča objektivno zbiranje podatkov in analizo, obenem pa zagotavlja, da raziskovalec ne prekrši etičnih meja, kot je preveč osebno vmešavanje v življenje udeležencev.

Eden izmed ključnih izzivov, s katerimi se raziskovalec srečuje, je ravnotežje med empatijo do udeležencev in ohranjanjem etičnih meja. Ko se raziskovalec poglobi v raziskovalni proces in preživlja daljši čas z udeleženci, je lahko težko ohraniti to distanco. Včasih lahko skozi pogovore z udeleženci nastanejo prijateljski odnosi, kar lahko pripelje do konfliktov, ko je potrebno ohraniti raziskovalčevo objektivnost in nepristranskost. V teh trenutkih mora raziskovalec uporabljati svoj notranji etični kompas, ki mu pomaga sprejemati odločitve, ki so v skladu z etičnimi smernicami raziskovalnega procesa.

Raziskovanje je pot, na kateri se raziskovalec srečuje z različnimi etičnimi izzivi. Te izzive lahko prepozna v različnih fazah raziskave. Nekatere etične dileme se bodo pojavile že na začetku raziskovalnega procesa, ko bo raziskovalec oblikoval načrt raziskave in premislil, kako bo pridobil podatke, kaj bo vključeval v svojo raziskavo in katere raziskovalne metode bo izbral. Drugi izzivi se lahko pojavijo med samo izvedbo raziskave, ko raziskovalec zbira podatke, na primer, če opazi, da se udeleženci počutijo nelagodno pri deljenju določenih informacij. Še posebej pomembna je faza analize, ko raziskovalec morda naleti na dilemo o tem, kako obravnavati občutljive podatke kot na primer nekateri citati, ki jih je raziskovalec želel uporabiti, preveč osebni ali bi lahko razkrili identiteto udeleženca.

V nekaterih primerih pa raziskovalec morda ne bo prepoznal vseh etičnih izzivov v času raziskovanja, ampak se jim bo zavedal šele po zaključku raziskave, ko bo opravil (samo)refleksijo svojega dela. V tem primeru je zelo pomembno, da raziskovalec resnično premisli, ali so bili vsi etični standardi izpolnjeni v celotnem procesu, in se odloči, ali je treba popravljati ali dopolniti poročilo, da bi zagotovil spoštovanje etičnih načel. Ta samoanaliza raziskovalca je ključna za etično odgovornost in omogoča izboljšanje raziskovalne prakse v prihodnosti.

Kvalitativno raziskovanje je lahko dolgotrajen proces, ki od raziskovalca zahteva ne samo strokovnost in znanje, temveč tudi etično zavedanje, da se vsak korak v raziskovanju izvaja odgovorno. Pomembno je, da raziskovalec obdrži odprtost za učenje in izboljšanje skozi proces raziskovanja. Vsak izziv, ki se pojavi, predstavlja priložnost za razvoj etičnih raziskovalnih praks in prispeva k rasti raziskovalca, ki si prizadeva za kakovostno in etično raziskovanje.

Etična načela raziskovanja

Zasebnost in zaščita osebnih podatkov (ohranjanje zaupnosti)

Raziskovalec mora zagotoviti anonimnost in zaščito osebnih podatkov vseh udeležencev, kar pomeni, da osebne informacije ne smejo biti razkrite brez izrecne privolitve udeleženca. V kvalitativnih raziskavah, kjer so udeleženci pogosto izpostavljeni osebni in občutljivi vsebini, kot so družinsko življenje ali čustva, je zaščita identitete še posebej pomembna. Raziskovalec mora biti pozoren, da se izogne situacijam, ki bi lahko povzročile neprimerno razkritje identitete udeleženca, kar bi lahko imelo škodljive posledice, kot so stigmatizacija ali izključitev iz podpornih skupin. Za zaščito teh podatkov mora raziskovalec zagotoviti varno shranjevanje, kot je šifriranje na računalniških diskih ali zaščiteneh bazah podatkov.

Vse osebne informacije morajo biti obravnavane kot zaupne. Raziskovalec mora zagotoviti, da obdelava teh podatkov ne ogrozi anonimnosti udeležencev in ne povzroči tveganja za njihovo identifikacijo. Pri objavi rezultatov raziskave mora raziskovalec preprečiti razkritje identitete udeležencev. Da bi to dosegli, mora uporabljati psevdonime ali kode (npr. INT1, Oseba A) ter paziti, da opisi dejavnosti udeležencev ne omogočajo njihove prepoznavnosti. Na primer, v raziskavi o percepciji odločevalcev v visokošolski sferi o odcepljenih podjetjih bi bila identiteta udeležencev razkrita, če bi zapisali, da je bila raziskava izvedena leta 2023, pri čemer je bila uporabljena metoda delno strukturiranega intervjuja z rektorji vseh slovenskih univerz. Če bi bil ta podatek javen, bi bila identiteta udeležencev enostavno razkrita, saj bi lahko preprosto preverili, kdo je bil rektor posamezne univerze v letu 2023 s pomočjo javno dostopnih informacij na svetovnem spletu.

Raziskovalec mora ohraniti zaupnost tudi v fazi poročanja. Pri ustnem poročanju izsledkov raziskave je prav tako pomembno, da ne razkrije identitete udeležencev brez njihovega soglasja. Če raziskovalec ne more zagotoviti popolne anonimnosti, mora udeležence vnaprej obvestiti in jim omogočiti možnost umika iz raziskave brez posledic.

Prostovoljna udeležba

Udeleženci raziskave morajo imeti pravico, da se kadarkoli odločijo umakniti iz raziskave, bodisi iz osebnih razlogov bodisi zaradi nelagodja, ki ga morebiti doživijo. Raziskovalec mora zagotoviti, da imajo udeleženci to možnost. Pri zbiranju podatkov, na primer v začetnem delu intervjuja, lahko raziskovalec uporabi poseben obrazec, s katerim udeležence izrecno obvesti, da se lahko kadarkoli odločijo za umik iz raziskave brez posledic. V tem obrazcu lahko raziskovalec tudi obvesti udeležence o drugih etičnih

načelih, ki jih mora spoštovati kot kvalitativni raziskovalec. Če raziskovalec nadaljuje z intervjujem, kljub temu da udeleženec kaže znake nelagodja in izrazi željo po umiku, krši etična načela. Takšno ravnanje lahko poškoduje odnose z udeleženci, zmanjša verodostojnost raziskovalca in ogrozi etičnost raziskave.

Informirano soglasje (Informed consent – motivacijsko pismo)

Pred začetkom raziskave mora raziskovalec udeležencem zagotoviti vse potrebne informacije o naravi raziskave, njenih ciljih, postopkih, pričakovanih rezultatih in morebitnem vplivu sodelovanja na njih. Udeleženci morajo na podlagi teh informacij prostovoljno podati soglasje za sodelovanje. Raziskovalec mora zagotoviti, da udeleženci jasno razumejo, za kaj točno dajejo soglasje. Če raziskovalec ne zagotovi jasnega obveščanja, na primer o tem, da bo raziskava vsebovala občutljive teme (kot so osebni travmatični življenjski dogodki) in če udeleženci nimajo možnosti odločanja glede sodelovanje v teh specifičnih delih raziskave, gre za kršitev etičnih načel. Takšna pomanjkljivost lahko povzroči nezadovoljstvo udeležencev in negativno vpliva na kredibilnost raziskave.

Poleg tega mora raziskovalec pred začetkom zbiranja podatkov pridobiti pisno soglasje, da so udeleženci popolnoma seznanjeni z vsebino raziskave. Udeleženci morajo imeti jasno opredeljene možnosti za umik iz raziskave brez posledic. Raziskovalec mora tudi zagotoviti, da so udeleženci seznanjeni z načinom obdelave njihovih podatkov. Če raziskovalec ne omogoči možnosti umika ali ne zagotovi jasnih informacij o obdelavi podatkov, gre za resno etično kršitev.

Raziskovalec mora spoštovati osebne meje udeležencev in se vzdržati od zahtevanja podatkov, ki so jim nelagodni. Pomembno je, da omogoči prostor za **samoodločbo** udeležencev, saj se morajo le-ti odločiti, katere informacije bodo delili. Raziskovalec mora zagotavljati, da imajo udeleženci svobodo odločanja, zlasti pri občutljivih vsebinah, in da ni nikakršnega pritiska, ki bi jih prisilil, da delijo informacije, ki jim niso prijetne. Ta pravica do samoodločbe omogoča, da se udeleženci počutijo varne, brez strahu pred negativnimi posledicami. Kadar raziskovalec poskuša pridobiti osebne ali občutljive informacije, čeprav udeleženci ne želijo deliti teh podatkov, gre za neetično ravnanje.

Pozornost na odzive udeležencev

Raziskovalec mora biti pozoren na čustvene reakcije udeležencev, saj kvalitativna raziskava pogosto raziskuje globoke in čustvene teme. Raziskovalec mora biti sposoben prepoznati nelagodje ali stisko, ki se lahko pojavi, ter ukrepati na ustrezen način. Na primer, raziskovalec lahko opravi intervju o travmatičnih izkušnjah z vojno, kjer mora biti pripravljen na morebitne čustvene reakcije udeleženca in

imeti pripravljene ustrezne ukrepe, kot so napotitve na strokovno pomoč. To lahko vključuje napotitev na terapevte, svetovalce ali druge strokovnjake. Če raziskovalec nadaljuje intervju, ki sproži močne čustvene reakcije pri udeležencu (na primer jok ali tesnoba), in se ne odzove na ustrezen način (npr. preneha z intervjujem ali nudi podporo), lahko to povzroči čustveno škodo udeležencu in resno ogrozi etičnost raziskave.

Refleksivnost raziskovalca

Raziskovalec mora biti pozoren na vpliv svojih lastnih predpostavk in izkušenj na raziskovalni proces. Refleksivnost vključuje zavedanje, da so raziskovalčeve vrednote, prepričanja in izkušnje lahko vplivale na oblikovanje raziskovalnih vprašanj, izbiro metod in interpretacijo podatkov. Če raziskovalec preučuje izkušnje žrtv diskriminacije, mora biti pozoren na svojo lastno pozicijo, prepričanja o diskriminaciji in to, kako to vpliva na analizo. Če bi raziskovalec brez refleksije vnaprej oblikoval predpostavke o žrtvah diskriminacije, bi to lahko privedlo do pristranskosti pri zbiranju in interpretaciji podatkov. Zato je priporočljivo, da raziskovalec redno izvaja (na primer s pisanjem raziskovalnega dnevnika) samo-refleksijo o lastnem raziskovalnem procesu, metodah in interpretaciji, kar omogoča odpravo pristranskosti in izboljšanje kakovosti raziskave.

Etika analize in poročanja

Raziskovalec mora zagotoviti, da pri analizi in poročanju o rezultatih ne pride do razkritja identitete udeležencev. Na primer, v poročilu ne sme neposredno citirati osebnih izjav, če bi te omogočile identifikacijo udeleženca, razen če so ti citati anonimni. Citiranje vseh uporabljenih virov je ključnega pomena za zagotavljanje akademske integritete. Raziskovalec mora dosledno citirati vse vire, da prepreči plagiatorstvo in zagotovi kredibilnost svojega dela. Na primer, če raziskovalec uporabi teoretični okvir za analizo, mora ustrezno navesti avtorstvo prejšnjih raziskovalcev. Poudariti je treba, da mora raziskovalec zagotoviti, da interpretacija podatkov temelji na zbranih dejstvih, raziskovalnih vprašanjih in teoretičnih okvirih. Interpretacija ne sme biti pristranska ali selektivna, temveč mora vključevati širok spekter pogledov in preučiti vse vidike raziskovanih podatkov.

Zaščita raziskovalca in odgovornost do družbe

Etika raziskovanja vključuje ne le zaščito udeležencev, temveč tudi zaščito raziskovalca. Zlasti v raziskavah, ki obravnavajo občutljive teme, lahko raziskovalci doživijo stres ali čustveno izčrpanost. Za

raziskovalce, ki se poglobljajo v travmatične ali boleče vsebine, so ključni mehanizmi za podporo, kot so obvladovanje stresa, dostop do svetovanja (na primer z drugimi metodologi) in druge oblike pomoči, da preprečijo čustveno izčrpanost ali poškodbe zaradi stika z občutljivimi temami.

Zaščita raziskovalca postane še posebej pomembna, ko se raziskovalec poslužuje prekritega opazovanja pri proučevanju družbeno nesprejemljivih dejanj. V tem primeru je varnost raziskovalca lahko resno ogrožena, še posebej, če je njegova vloga raziskovalca razkrita. Prav tako obstaja nevarnost za raziskovalca, če objavi izsledke raziskave, ki poročajo o družbeno nesprejemljivem ravnanju določene skupine ljudi. Takšni izsledki, ki so bili pridobljeni in analizirani po strogih raziskovalnih kriterijih, lahko ogrozijo existenco posameznikov ali skupin, katerih ravnanje je bilo raziskovano in razkrito. Kljub temu, da so rezultati lahko ključni za odpravo nesprejemljivega ravnanja in izboljšanje delovanja družbe, je potrebno skrbno ravnanje pri objavi tovrstnih izsledkov.

Raziskovalec je odgovoren tudi do širše družbe, ne le do svojih udeležencev. Raziskave pogosto obravnavajo temeljna vprašanja, ki imajo lahko širok družbeni vpliv, zato morajo raziskovalci biti pozorni na posledice svojih ugotovitev. Zagotoviti morajo, da bodo rezultati raziskav uporabljeni za dobrobit družbe in da ne bodo izkoriščeni v škodo ranljivih skupin.

Spoštovanje resnice ali poštenost v raziskovanju

Spoštovanje resnice oziroma poštenost je temeljno etično načelo, ki zahteva, da raziskovalci ravnajo z integriteto, resnicoljubnostjo in odgovornostjo v vseh fazah raziskave. To pomeni, da raziskovalci morajo izvajati raziskavo na pošten način, kar vključuje transparentno in resnično zbiranje, analiziranje in poročanje o podatkih. Poštenost v raziskovanju pomeni, da raziskovalci ne smejo izkrivljati podatkov ali zavajati udeležencev, bodisi zaradi svojih osebnih prepričanj, čustvene vpetosti v raziskovalni problem ali drugih interesov. Poštenost vključuje tudi, da raziskovalec ne sme manipulirati s podatki, kot je na primer prirejanje rezultatov raziskave, da bi podprl določeno hipotezo ali osebni cilj. Pri zagotavljanju tega načela mora raziskovalec **poskrbeti za točnost podatkov**. Raziskovalec mora zagotoviti natančnost pri zbiranju, analiziranju in poročanju o rezultatih. To vključuje uporabo ustreznih raziskovalnih metod in postopkov ter zagotavljanje, da so podatki analizirani brez napak ali manipulacij. Pri tem mora biti raziskovalec pozoren, da ne spreminja ali izpušča podatkov, ki ne podpirajo njegove hipoteze.

Prav tako mora raziskovalec **poročati transparentno**. Raziskovalec mora biti odkrit/transparenten glede postopkov raziskave, uporabljene metodologije in morebitnih omejitev raziskave. To pomeni, da raziskovalec ne sme skriti nobenih pomanjkljivosti ali napak v procesu zbiranja ali analize podatkov.

Transparentno poročanje pomeni, da raziskovalec tudi jasno označi, kako so bili podatki zbrani in obdelani, ter kako so vplivali na raziskovalne rezultate.

Spoštovanje resnice in poštenosti se nanaša tudi na **spoštovanje sodelujočih**. Raziskovalec mora vedno spoštovati soglasje udeležencev, in to na način, da ne izkorišča njihovih informacij brez njihovega pisnega dovoljenja. To vključuje tudi obveščanje udeležencev o vseh pomembnih vidikih raziskave in njihovih pravicah, vključno s pravico, da se kadarkoli umaknejo iz raziskave brez posledic. Raziskovalec mora biti pozoren na to, da se vsi sodelujoči odločijo za sodelovanje prostovoljno, na podlagi informiranega soglasja.

Ključno vlogo ima tudi **refleksija in samorefleksija**. Raziskovalec mora biti natančen in kritičen do svojih lastnih prepričanj in vrednot, da ne bi vplivali na rezultate raziskave. To vključuje priznavanje, da osebna prepričanja, mnenja in življenjske izkušnje raziskovalca lahko vplivajo na oblikovanje raziskovalnih vprašanj, izbiro metodologije in interpretacijo podatkov. Samorefleksija je ključna, da se prepreči pristranskost v raziskovalnem procesu. Refleksija raziskovalca je tesno povezana tudi z **odgovornostjo za integriteto raziskave**. Raziskovalec je odgovoren za vse vidike raziskovalnega procesa. To vključuje ne le zagotavljanje točnosti podatkov, ampak tudi odgovornost za morebitne napake in pomanjkljivosti, ki se lahko pojavijo. Če pride do napak, mora raziskovalec biti pripravljen sprejeti odgovornost, pojasniti vzroke napak in se iz njih učiti, da izboljša kakovost prihodnjih raziskav.

Nenazadnje je spoštovanje resnice povezano tudi s **pravilnim citiranjem virov**. Raziskovalec mora vse uporabljene vire in literaturo ustrezno citirati, da bi preprečil plagiatorstvo in ohranil akademsko integriteto. Vse teoretične in empirične osnove, na katerih temelji raziskava, morajo biti jasno označene in navedene. To ne samo, da ščiti avtorske pravice, ampak omogoča tudi validacijo raziskave in povečuje njeno kredibilnost v znanstveni skupnosti.

V kolikor raziskovalec uporablja snemalne naprave brez vednosti udeležencev, pri tem pa prikrije to dejstvo, krši osnovno etično načelo spoštovanja resnice. Prav tako lahko raziskovalec manipulira s podatki ali rezultati, da bi dokazal svojo tezo ali osebno prepričanje, kar bi bilo v nasprotju z načelom poštenosti. Na primer, raziskovalec lahko izbere samo tiste podatke, ki podpirajo njegovo tezo, in prezre tiste, ki temu nasprotujejo. Tovrstno ravnanje vodi v netočnost, napačno predstavo o raziskovalnem procesu in lahko zmanjša kredibilnost raziskave. Za zagotovitev spoštovanja resnice mora raziskovalec ves čas ohraniti visoke etične standarde, ki vključujejo poštenost, integriteto in odgovornost. Pri tem mora ravnati v skladu s temeljnimi načeli raziskovalne etike ter vedno upoštevati prava in dostojanstvo sodelujočih v raziskavi.

Neetična načela v kvalitativnem raziskovanju

Kvalitativno raziskovanje zaradi svoje narave vključuje številne etične izzive, ki jih raziskovalci morajo upoštevati, da bi ohranili integriteto raziskovalnega procesa. Na tem področju se lahko pojavijo različna neetična dejanja, ki ogrožajo verodostojnost raziskave in ugled raziskovalca. Med najpogostejšimi oblikami neetičnega ravnanja so izmišljevanje, ponarejanje, plagiatorstvo in druge oblike nepoštenega ravnanja, ki vplivajo na rezultate raziskave in zaupanje v znanstveno delo.

Izmišljevanje rezultatov je ena najbolj očitnih oblik neetičnega ravnanja. Pomeni, da raziskovalec z namenom ustvarja lažne rezultate in jih predstavi kot resnične. To vključuje izmišljanje podatkov ali ponarejanje raziskovalnih ugotovitev, ki se nato dokumentirajo kot dejanske. Takšno dejanje ni le kršitev etičnih načel, ampak vodi tudi v izkrivljanje resnice, kar lahko resno ogrozi verodostojnost raziskovalca in znanstvene skupnosti. **Primer:** Raziskovalec bi lahko ustvaril podatke iz intervjujev, ki so bili dejansko »izmišljeni«, da bi podprl svojo tezo, ki ni bila podprta z dejanskimi podatki. Če bi takšne »lažne« podatke objavil, bi to lahko imelo dolgotrajne negativne posledice, ne samo za njega, ampak tudi za znanstveno področje, ki ga raziskuje.

Ponarejanje v raziskavi vključuje manipuliranje z raziskovalnimi postopki, spreminjanje ali izpuščanje podatkov, da bi dosegli želeni rezultat. Gre za manipulacijo, ki vključuje izkrivljanje vsebine raziskovalnega procesa s spreminjanjem, odstranjevanjem ali zavajanjem podatkov. Raziskovalec, ki se poslužuje ponarejanja, lahko ne le izkrivlja rezultate, ampak tudi ogrozi etičnost celotne raziskave. **Primer:** Raziskovalec lahko izpusti specifične podatke, ki nasprotujejo njegovi tezi, in se osredotoči samo na tiste podatke, ki podpirajo njegovo raziskovalno vprašanje. Takšna selektivna uporaba podatkov predstavlja ponarejanje, saj ne predstavlja celovite slike raziskovanega fenomena.

Plagiatorstvo je resen prekršek, ki vključuje prilaščanje materiala drugih raziskovalcev brez ustreznega priznanja. To lahko vključuje neposredno kopiranje besedil, citiranje brez dovoljenja ali ponujanje nekaterih rezultatov kot lastnih, čeprav so bili pridobljeni od drugih raziskovalcev. Plagiatorstvo pomeni ne le kršitev avtorskih pravic, ampak tudi zmanjšanje vrednosti lastnega dela, saj preprečuje priznanje resničnih avtorjev. **Primer:** Raziskovalec lahko nevede ali namerno prenese odlomke iz drugih člankov ali knjig in jih predstavi kot svoje lastno delo, brez ustreznega citiranja avtorja. To ni samo kršenje etike, ampak tudi resna kršitev zakonodaje, ki ščiti avtorske pravice.

Poleg zgoraj navedenih osnovnih neetičnih dejanj, lahko raziskovalci zagrešijo tudi druge oblike nepoštenega ravnanja. Mednje spadajo:

- **izkrivljanje interesov:** Raziskovalci morajo biti pozorni na morebitne konflikte interesov, ki lahko vplivajo na raziskovalni proces. Na primer, če raziskovalec financira raziskavo, ki bi lahko imel osebne koristi, je potrebno to izrecno razkriti.
- **Kršenje zaupnosti:** Raziskovalci morajo spoštovati zaupnost podatkov in zagotavljati, da osebni podatki udeležencev ne bodo razkriti brez njihovega soglasja.
- **Pomanjkanje informiranega soglasja:** Udeleženci morajo biti vnaprej obveščeni o naravi raziskave, njenem cilju in vseh morebitnih tveganjih. Brez tega soglasja je raziskava neetična.
- **Zloraba raziskovalnih subjektov ali materialov:** Raziskovalci morajo zagotoviti, da njihove raziskave ne bodo zlorabljene ali izkoriščene na način, ki bi lahko škodoval udeležencem ali drugim udeležencem v raziskovalnem procesu.

»Etika v kvalitativnem raziskovanju je ključnega pomena za zagotavljanje, da so raziskave izvedene na način, ki ohranja dostojanstvo udeležencev, zagotavlja točnost in integriteto raziskave ter preprečuje kakršne koli škodljive posledice za udeležence ali širšo skupnost. Raziskovalec mora biti vedno pozoren na etična načela in biti pripravljen priznati svoje napake, če pride do kršitve teh načel. Raziskovalci se moramo zavedati, da nismo edini raziskovalci na tem planetu. Za nami, ob nami in pred nami so generacije raziskovalcev, katerih delo oblikuje (ali še bo) prihodnost raziskovanja. Vsak raziskovalec, bodisi s svojim etičnim bodisi z neetičnim ravnanjem, prispeva svoj košček v širšo družbeno percepcijo kvalitativnih metodologov. Zato je ključnega pomena, da se vsak raziskovalec zaveda, da z vstopom v raziskovalno skupnost prevzame odgovornost do te širše skupnosti. S svojim delovanjem naj prispeva k ugledu in kredibilnosti kvalitativnih raziskovalcev, ne pa da jo ogroža ali ji celo škoduje z lastnimi sebičnimi interesi, vzgibi, nestrokovnostjo ali pomanjkanjem znanja.«

LITERATURA IN VIRI

- Angrosino, Michael. 2007. *Doing Ethnographic and Observational Research*. SAGE.
- Archibald, Mandy M., Rachel C. Ambagtsheer, Mavourneen G. Casey, and Michael Lawless. 2019. "Using Zoom Videoconferencing for Qualitative Data Collection: Perceptions and Experiences of Researchers and Participants." *International Journal of Qualitative Methods* 18 (January): 1609406919874596. <https://doi.org/10.1177/1609406919874596>.
- Atkinson, Paul, John Lofland, Sara Delamont, and Amanda Coffey. 2000. *Handbook of Ethnography*. 1–528. <https://www.torrossa.com/en/resources/an/5017494>.
- Atkinson, Rowland, and John Flint. 2001. "Accessing Hidden and Hard-to-Reach Populations: Snowball Research Strategies." *Social Res Update* 33 (January).
- Bailey, Andrew. 2013. *Philosophy of Mind : The Key Thinkers*. 1–320. <https://www.torrossa.com/en/resources/an/5211807>.
- Baldwin, John D. 1986. "George Herbert Mead." *A Unifying Theory for Sociology*, Newbury Park/Beverly Hills/London/New Dehli.
- Berger, Roni. 2015. "Now I See It, Now I Don't: Researcher's Position and Reflexivity in Qualitative Research." *Qualitative Research* 15 (2): 219–34. <https://doi.org/10.1177/1468794112468475>.
- Bloor, Michael, Michelle Thomas, and Jane Frankland. 2000. *Focus Groups in Social Research*. 1–120. <https://www.torrossa.com/en/resources/an/4911997>.
- Blumer, Herbert. 1986. *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Univ of California Press.
- Bowen, Glenn A. 2009. "Document Analysis as a Qualitative Research Method." *Qualitative Research Journal* 9 (2): 27–40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>.
- Braun, Virginia, and Victoria Clarke. 2006. "Using Thematic Analysis in Psychology." *Qualitative Research in Psychology* 3 (2): 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>.
- Brinkmann, Svend, and Steinar Kvale. 2015. *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. SAGE Publications. <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/interviews/book239402>.
- Bryman, Alan. 2016. *Social Research Methods*. Oxford University Press.
- Cencič, Majda, Branka Čagran, and Milena Ivanuš-Grmek. 2009. *Kako Poteka Pedagoško Raziskovanje: Primer Kvantitativne Empirične Neeksperimentalne Raziskave*. Zavod RS za šolstvo.
- Charmaz, Kathy. 2014. *Constructing Grounded Theory*. 1–416. <https://www.torrossa.com/en/resources/an/5019293>.
- Corbin, Juliet, and Anselm Strauss. 2014. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. SAGE Publications.
- Creswell, John W., and Cheryl N. Poth. 2016. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. SAGE Publications.

- Emerson, Robert M., Rachel I. Fretz, and Linda L. Shaw. 2011a. *Writing Ethnographic Fieldnotes, Second Edition*. University of Chicago Press.
- Emerson, Robert M., Rachel I. Fretz, and Linda L. Shaw. 2011b. *Writing Ethnographic Fieldnotes, Second Edition*. University of Chicago Press.
- Engle, Molly. 2015. "Book Review: Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook: The Coding Manual for Qualitative Researchers." *American Journal of Evaluation* 36 (1): 137–40. <https://doi.org/10.1177/1098214014556146>.
- Etikan, Ilker. 2016. "Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling." *American Journal of Theoretical and Applied Statistics* 5 (January): 1. <https://doi.org/10.11648/j.ajtas.20160501.11>.
- Fairclough, Norman. 2023. "Critical Discourse Analysis." In *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*, 2nd ed. Routledge.
- Finlay, Linda. 2002. "'Outing' the Researcher: The Provenance, Process, and Practice of Reflexivity." *Qualitative Health Research* 12 (4): 531–45. <https://doi.org/10.1177/104973202129120052>.
- Flick, Uwe. 2009. "Qualitative Methoden in der Evaluationsforschung." *Zeitschrift für Qualitative Forschung* 10 (1): 9–18.
- Flick, Uwe. 2017. *The SAGE Handbook of Qualitative Data Collection*. 1–736. <https://www.torrossa.com/en/resources/an/5018779>.
- Flick, Uwe. 2022. "An Introduction to Qualitative Research." *SAGE Publications*, 100. <https://digital.casalini.it/9781529783544>.
- Gadamer, Hans-Georg. 2016. *Hermeneutics between History and Philosophy: The Selected Writings of Hans-Georg Gadamer*. Vol. 1. Bloomsbury Publishing.
- Gadamer, Hans-Georg, and Cynthia R. Nielsen. 2024. "The Diversity of Languages and Understanding the World." *Epoché: A Journal for the History of Philosophy* 28 (2): 453–66. <https://doi.org/10.5840/epoche20242821>.
- Glaser, Barney, and Anselm Strauss. 2017. *Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203793206>.
- Hammersley, Martyn, and Paul Atkinson. 2019. *Ethnography: Principles in Practice*. 4th ed. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315146027>.
- Hashimov, Elmar. 2015. "Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook and The Coding Manual for Qualitative Researchers: Matthew B. Miles, A. Michael Huberman, and Johnny Saldaña. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2014. 381 Pp. Johnny Saldaña. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2013. 303 Pp." *Technical Communication Quarterly* 24 (1): 109–12. <https://doi.org/10.1080/10572252.2015.975966>.
- Heckathorn, Douglas D. 1997. "Respondent-Driven Sampling: A New Approach to the Study of Hidden Populations*." *Social Problems* 44 (2): 174–99. <https://doi.org/10.2307/3096941>.
- Husserl, Edmund. 1999. *The Essential Husserl: Basic Writings in Transcendental Phenomenology*. Indiana University Press.

- Jaegerschmid, Adelgundis. 1981. "Razgovori s Edmundom Husserlom 1931—1938." *Obnovljeni Život: Časopis Za Filozofiju i Religijske Znanosti* 36 (1.): 51–64.
- Kawulich, Barbara B. 2005a. "Participant Observation as a Data Collection Method." *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* 6 (2). <https://doi.org/10.17169/fqs-6.2.466>.
- Kawulich, Barbara B. 2005b. "Participant Observation as a Data Collection Method." *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* 6 (2). <https://doi.org/10.17169/fqs-6.2.466>.
- Kitzinger, Jenny. 1995. "Qualitative Research: Introducing Focus Groups." *Education and Debate. BMJ* 311 (7000): 299–302. <https://doi.org/10.1136/bmj.311.7000.299>.
- Knox, Sarah, and Alan W. Burkard. 2009. "Qualitative Research Interviews." *Psychotherapy Research*, ahead of print, July 1. world. <https://doi.org/10.1080/10503300802702105>.
- Kojder, Andrzej. 2014. "Weber Max (21 IV 1864-14 VI 1920)." In *Socjologia prawa. Główne problemy i postacie*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. <https://www.ceeol.com/search/chapter-detail?id=856475>.
- Krueger, Richard A. 2014. *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. SAGE Publications.
- Kuhn, Thomas S. 1997. *The Structure of Scientific Revolutions*. Vol. 962. University of Chicago press Chicago.
- Kumar, Ranjit. 2018. *Research Methodology : A Step-by-Step Guide for Beginners*. 1–528. <https://www.torrossa.com/en/resources/an/5018508>.
- Kvale, Steinar, and Svend Brinkmann. 2009. *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. SAGE.
- Lamut, Urša, Mirna Macur, Matej Makarovič, and Janez Povh. 2012. *Metodologija Družboslovnega Raziskovanja: Od Zasnove Do Izvedbe*. Vega.
- Lincoln, Yvonna S., and Egon G. Guba. 1985. *Naturalistic Inquiry*. With Internet Archive. Beverly Hills, Calif. : Sage Publications. <http://archive.org/details/naturalisticinqu00linc>.
- Lobe, Bojana, David Morgan, and Kim A. Hoffman. 2020. "Qualitative Data Collection in an Era of Social Distancing." *International Journal of Qualitative Methods* 19 (January): 1609406920937875. <https://doi.org/10.1177/1609406920937875>.
- Mahon, Daryl. 2023. *Evidenced-Based Counselling and Psychotherapy for the 21st Century Practitioner*. <https://doi.org/10.1108/9781804557327>.
- Maxwell, Joseph. 2012. *Qualitative Research Design : An Interactive Approach / J.A. Maxwell*. January 1.
- McGrath, Cormac, Per J. Palmgren, and Matilda Liljedahl. 2019. "Twelve Tips for Conducting Qualitative Research Interviews." *Medical Teacher* 41 (9): 1002–6. <https://doi.org/10.1080/0142159X.2018.1497149>.

- Mead, G.H. 1934. *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist. Chicago.
- Mehrabian, Albert. 2017. *Nonverbal Communication*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781351308724>.
- Mesec, Blaž, and Tanja Lamovec. 1998. *Uvod v Kvalitativno Raziskovanje v Socialnem Delu*. Visoka šola za socialno delo.
- Miles, Matthew B., A. M. Huberman, and Johnny Saldaña. 2020. *Qualitative Data Analysis : A Methods Sourcebook*. 4th ed. SAGE. <https://cir.nii.ac.jp/crid/197002348484333791>.
- Morgan, David L. 1997. *Focus Groups as Qualitative Research*. SAGE.
- Morris, Charles W. 1934. *George Herbert Mead, Mind, Self and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mulhall, Anne. 2003. "In the Field: Notes on Observation in Qualitative Research." *Journal of Advanced Nursing* 41 (3): 306–13. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2003.02514.x>.
- Musante (DeWalt), Kathleen, and Billie R. DeWalt. 2010. *Participant Observation: A Guide for Fieldworkers*. Bloomsbury Publishing.
- Norcross, John C., and Michael J. Lambert. 2018. "Psychotherapy Relationships That Work III." *Psychotherapy (US)* 55 (4): 303–15. <https://doi.org/10.1037/pst0000193>.
- O'Reilly, Karen. 2012. *Ethnographic Methods*. 2nd ed. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203864722>.
- Patton, Michael Quinn. 2002. *Qualitative Research and Evaluation Methods 3rd. Ed*. Sage publications.
- Patton, Michael Quinn. 2014. *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*. SAGE Publications.
- Patton, Michael Quinn. 2015. "2015." *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*.
- Phillippi, Julia, and Jana Lauderdale. 2018. "A Guide to Field Notes for Qualitative Research: Context and Conversation." *Qualitative Health Research* 28 (3): 381–88.
<https://doi.org/10.1177/1049732317697102>.
- Počkar, Mirjam, Stanislav Andolšek, Tanja Popit, and Andreja Barle Lakota. 2009. "Uvod v Sociologijo." *Ljubljana: DZS Dd*.
- Poštrak, Milko. 2018. "Dometi Socialno Konstruktivističnega Modela Socialnega Dela." *Socialno Delo* 57 (2).
- Priest, Helena, Paula Roberts, and Leslie Woods. 2002. *An Overview of Three Different Approaches to the Interpretation of Qualitative Data. Part 1: Theoretical Issues*. 10 (1): 30–42.
<https://doi.org/10.7748/nr2002.10.10.1.30.c5877>.

- Prior, Lindsay. 2002. *Using Documents in Social Research*. 1–196.
<https://www.torrossa.com/en/resources/an/4913877>.
- Punch, Keith F. 2013. *Introduction to Social Research : Quantitative and Qualitative Approaches*. 1–408. <https://www.torrossa.com/en/resources/an/5019425>.
- Rapley, Tim. 2018. *Doing Conversation, Discourse and Document Analysis*. 1–176.
<https://www.torrossa.com/en/resources/an/5017952>.
- Ratner, Carl. 2002. "Subjectivity and Objectivity in Qualitative Methodology." *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* 3 (3). <https://doi.org/10.17169/fqs-3.3.829>.
- Robson, C. 2011. *Real World Research. 3rd Edn. Hoboken*. New Jersey, USA: John Wiley & Sons.
- Roulston, Kathy. 2010. *Reflective Interviewing : A Guide to Theory and Practice*. 1–216.
<https://www.torrossa.com/en/resources/an/4912168>.
- Rubin, Herbert J., and Irene S. Rubin. 2011. *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data*. SAGE.
- Saldaña, Johnny. 2021. "Coding Techniques for Quantitative and Mixed Data." In *The Routledge Reviewer's Guide to Mixed Methods Analysis*. Routledge.
- Sandelowski, Margarete. 2001. "Real Qualitative Researchers Do Not Count: The Use of Numbers in Qualitative Research." *Research in Nursing & Health* 24 (3): 230–40.
<https://doi.org/10.1002/nur.1025>.
- Saunders, Mark, Philip Lewis, and Adrian Thornhill. 2009. *Research Methods for Business Students*. Pearson Education.
- Schleiermacher, Friedrich. 1945. "Schleiermacher: Hermeneutics and Criticism." *American History* 1861 (1900).
- Schleiermacher, Friedrich. 1998. *Schleiermacher: Hermeneutics and Criticism: And Other Writings*. Cambridge University Press.
- Scott, John. 2014. *A Matter of Record: Documentary Sources in Social Research*. John Wiley & Sons.
- Seale, Clive. 1999. *The Quality of Qualitative Research*. SAGE.
- Sedgwick, Monique, and Jude Spiers. 2009. "The Use of Videoconferencing as a Medium for the Qualitative Interview." *International Journal of Qualitative Methods* 8 (1): 1–11.
<https://doi.org/10.1177/160940690900800101>.
- Silverman, David. 2021. *Doing Qualitative Research*. SAGE Publications Ltd.
<https://digital.casalini.it/9781529771282>.
- Spradley, James P. 2016. *Participant Observation*. Waveland Press.
- Stake, Robert E. 1995. *The Art of Case Study Research*. Sage.
- Stewart, David W., and Prem N. Shamdasani. 2014. *Focus Groups: Theory and Practice*. SAGE Publications.

Teddlie, Charles, and Fen Yu. 2007. "Mixed Methods Sampling: A Typology With Examples." *Journal of Mixed Methods Research* 1 (1): 77–100. <https://doi.org/10.1177/1558689806292430>.

Vogrinc, Janez, Milena Valenčič Zuljan, and Boris Kožuh. 2008. *Kvalitativno Raziskovanje Na Pedagoškem Področju*.

Yin, Robert K. 2018. *Case Study Research and Applications*. Vol. 6. Sage Thousand Oaks, CA.